

EGRESSY ÁKOS.

EMLÉKEIM

AZ 1848—49-DIK ÉVI

SZABADSÁGHARCZ

IDEJÉBŐL.

A SZERZŐ SAJÁTJA.

BUDAPEST,
NYOMATOTT BARTALITS IMRE KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.

ELŐSZÓ.

Fényes perczei a fellengző ifjúkornak, midőn ébredő napunk tűzsugárai borítlan egünk végtelenébe röpitik édes ábrándjainkat, boldogító reményeinket: visszahozhatlanok vagytok-e azért, mert elmúltatok s mert az élet viharai vonultak át rajtatok?! . . . pályátok abban találja-e célját. hogy a múltnak maradjatok? . . .

Emlékezetünk szivárványa, mely élet-folyamunk páráiból emelkedik; azt bizonyítja, hogy a Nagyintézőnek tenhereket alkotó csöppjeivel végetlen célja van . . .

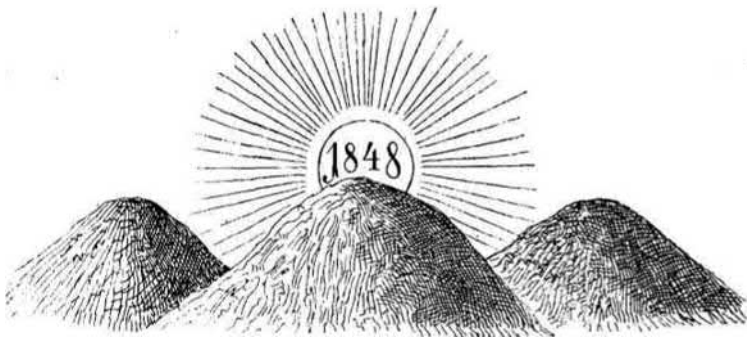
Nem engedhettem megsemmisülni az érzéseket és emlékeket, mint alkatrészeit, amaz eseményeknek, melyek hazai történelmünk legdicsebb korszakát jelölik, s kihatnak a magyar nemzet örökéletére.

Saját meggyőződésemet követem, lehetek talán elfogult; mert hiszen melyik jóérzesű magyar ember nem az, ki szabadságharcunkat átélte, s a ki nem zárkozhatott el az események hatása elől. melyeknek közvetlen részese volt. . .

Ámde küzdelmeink óta, negyvenöt évvel edzett lelkinyagalommal mondhatom, hogy tollamat minden mellékérdeken felülemelkedett, független, tiszta honfiúi érzés vezérelte, s az a hamisítatlan közhán g u l a t, mely azonban minden igaz honvédbajtársam keblét áthatotta, hinnék óhajtok csapán hű tolmácsa, őszinte visszhangja lenni az ü g y s z o l g á l a t á b a n, melynek ezúttal „EMLEKEIM”-mel adózom.

Budapest 1893 júliushó 22.

Egressy Ákos.

„Ím, eljött márciusnak idusa!“
Shakspere.

„A lángoló szeretetnek, az egész emberiséget átölelő bizalomnak s a lelkesedésnek kora: az ifjúság — volt és lesz a legnemesebb tettek forrása!“ . . . írja atyám az 1848-iki Phönix tüzetől újhodva, a „Márczius tizenötödiké“-ben.

Ezzel jellemezte történelmünk ama legszebb tavaszát, mely nemcsak a szellemi erők rendkívüliségével és nagy számával jelölte csodás termékenységét, hanem különösen az által, hogy ez újhodás az egész nemzetre megifjító hatással volt, — midőn az apák, mint gyermekeik, fgyranguak lettek a haza iránti szeretetben, lelkesedésben és önfeláldozásban.

Oly kikelet volt az, minőt csupán nagy idők hosszú sora érlelhet az emberiség választottjainak; az ős természet életrehívott elemeinek oly dús rajzása, melyben szellem és anyag, ég és föld ölelkezik, hogy kölcsönös vonzalmában újat alkosson, megifjodjék, boldogítson.

Az a kebel, melyet évszázadok küzdelmei tettek erőssé és nagygyá, hogy az örömnök és fájdalomnak oly mértékét bírja meg, mely fajunkat páratlan ná teszi: magához méltóan jelentette a világnak legszentebb érzelmei nyilvánulását s eget érő föllángolással üdvözölte a magyar szabadság hajnalát!

Nemzeti jelvények. Egressy Gábor és Petőfi külső átalakulása. Perczel Mór. Jókai. Degré. Irányi. Vasvári. A „Talpra magyar,“ mint a szabadsajté első nyomtatványa. Egressy Béni, a „Talpra magyar“ dallamának szerzője.

Az ország szívének hatalmas dobbanásai az egész nemzettestre kiható, minderősebb lüktetéssel éreztették a márcziusi nagy napok jelentőségét.

Rajongó lelkesedéssel sereglettek egybe a főváros polgárai, éleszteni a szent tüzet, mely fényével és melegével az egész hazát elárasztotta.

Az általános izgalom hatása alatt, a fény vonzerejétől ösztönszerűleg delejezve, keltem útra én is a raiskolczyi iskola falai közül, hogy a központba jöjjek — szülőimhez.

Épen a kellő időben, mikor minden átalakulóban — a legnagyobb forrongásban volt!

A szabadságérzet hevületével, ragyogó arczczal hullámzott a nép Budapest utczáin kisebb-nagyobb csoportokba tömörülve, ujongva-zajongva, tanakodva és vitatkozva a sűrűn változó politikai események — s a napi teendők felett.

Legtöbb anyagot szolgáltatnak — a fővárosban történten kívül — a bécsi és pozsonyi hírek s az alvidéki lázadásról érkezett tudósítások.

Mindenki nemzeti színű csokrot (k o k á r d á t) viselt mellén vagy fövegén, s ugyanoly színű szalaggal övezte karját, vállát, vagy derekát. Fövegeikhez tollakat tűztek, melyeknek színe túlnyomólag vörös volt, — Sajátosságos, hogy a forradalom két kimagasló alakja: K o s s u t h és G ö r g e i, fehér strucztollat viseltek kalapjaik mellett.

A mozgalom lelke: az ifjúság, valamint a polgárság tevékenyebb része, többnyire kardosán járt. Eként vett részt a város- és megyeházán tartott összejöveteleken s a népgyűléseken, melyek jobbára a múzeum-épület előtt tartattak. Ezeken értesült a nagyközönség az országgyűlés vívmányairól, a bécsi kamarilla cselészvényeiről s a mindinkább terjedő szerb-illyr lázadás felől, melyek új és újabb tápot adtak az általános izga-

lomnak s a megtorlást sürgető hazafiak fokozott fölháborodásának.

Pestre érkeztemkor atyámat már annyira átalakulva találtam, hogy az első pillanatban alig ismertem rá. Bajuszát, szakállát megnövesztette; pirosajtókás, pitykés-gombos kék dolmányban járt, vöröstollas pörge kalappal és kardosan; balkarját nemzeti színű szalag övezte s mellére hasonló színű gyöngygyel hímzett koronán élkül i magyar czímert tűzött.

Ugyanily jelvényekkel volt díszítve legbensőbb barátja: Petőfi, széles fringiával oldalán: spanyolos szakállát ekkor már leborotváltatta s csupán bajuszt viselt. — Ezért a mai ércszobra is hívebb, jellemzőbb, magyarosabb lenne kecskeszakáll nélkül! . . . Vagy talán nem akarták a „forradalmi“ időből másolni? ... De hát akkor miért van kard a szobor alakján? . . . hiszen ő csak a forradalmi időszakban járt karddal, a mikor már szakállt nem viselt! . . .

Ő és atyám elmaradhatlanok voltak egymástól. Rokonyelvek és érzelmek fűzték őket a legszorosabban össze a múltban mint jelenben.

Erősen demokratikus, köztársasági érzelműek lévén: rajongásuk a szabadságért, a népjogért, a haza függetlenségéért, mint általában minden nemesebb eszméért és ezek képviselőiért, évek óta, megismerkedésük perczéttől kezdve, egyenlő mértékben nyilvánult.

Épöly csodálattal voltak eltelve mindketten a francia és angol forradalom nagy alakjai, — mint az amerikai és lengyel szabadsághősök iránt.

Míg S h a k s p e r e t és M o l i é r e t bálványozták, egyaránt buzdultak nemzetünk nagyjai: V ö r ö s m a r t y, T o m p a, A r a n y dicsőítésére. — K o s s u t h o t imádták, — B e m e t istenítették.

Mi volt természetesebb, mint hogy márczius idusának fényes napja őket találta legéberebben s első sugár a az ő szívükről lövelte legmelegebb viszfényét.

A közügy, mely most minden igaz honpolgárt mélyen érdekelt és cselekvésre ösztönzött, nekik sem engedett nyugalmat.

Olykor egész nap sem volt érkezésük családjaik körében időzni, s legfeljebb egy-egy pillanatra jöttek haza, azért, hogy a fontosabb eseményekről értesítsenek bennünket, kik örömtől-vágy tói égve vártunk reájuk, olykor késő estig, az atyám-, vagy a P e t ő f i lakásán.

Előadásaik a történekről, a legcsillogóbb kilátásokról, új szárnyakat adtak lelkesedéseiknek — s édes reményben és boldogságban ringattak mindnyájunkat napnap után.

Hasonlóan exaltálva s époly nemzeti díszben láttam fürge tevékenységgel járui-kelni körükben a hóvérü P e r c z e l M ó r t, a sugáralakú, idealista J ó k a i t, a lángoló keblű, athléta természetű D e g r é t, a fanaticus, de csöndesebb vérmérsékletű I r á n y i t s a költői ihletségű, rajongó lelkesedésű V a s v á r i t. Ez utóbbi különösen nagy hatást gyakorolt a polgárságra nyilvános beszédeivel, leginkább a népgyűléseken, melyeknek állandó szónoka volt. Daliás termete, benső erejű hangja, ügyszeretettől áthatott érvei s költői képekben gazdag rögtönzései: általános rokonszenvet, mély és maradandó benyomást keltettek személye iránt mindenütt, a hol csak megjelent.

Mindegyikük szent hevülettel, legjobb erejével áldozott az oltáron, melynek tüze mindenidőkre kiható fényt árasztott.

P e t ő f i, a szabadsajtó diadalának első pacsirtájaként, lángoló lelkesedéssel zengte el „Talpra magyar“-ját a „hatvani-“, akkor „szabadsajtó“-utczai nyomda épülete előtt s a körülte csoportosult néptömeg az elragadtatás legmagasabb fokán harsogta utána a versszakok refrainjét:

magyarok istenére esküszünk.

Esküszünk, hogy rabok tovább nem leszünk!“

Atyám époly lelkesedéssel szavalta ezt város- majd országszerte.

E g r e s s y B é n i pedig még aznap dallamot szerzett hozzá, melyet nyomban az ifjúság, majd az összes polgárság vett ajkaira. — Ez volt a „Talpra magyar“ első, legnépszerűbb dallama az országban. Bár később többen

kedvet kaptak a nagyhírű költemény dallamosítására s elsőbbségüket még ma is vitatják. De ezeket a nép nem vette át s az Egressy Béni szerzeményét dalolta továbbra is.

Tüntetések a nemzeti színházban: „Ránk bán“ előadása. Tancsics Mihály.
„Hunyady László“ előadása. Lenkey, kapitány. Magyar gránátosok: Szentpétery. Rosti, Szimély.

A honfiúi lelkesedés nyilvánulásának egyik fő-focusa volt a nemzeti színház villanyos légköre.

A napiesemények fölötti örömét a főváros többnyire itt doumentálta, itt fejezte be.

A szabadsajté ünnepén „Bánk bán“ előadását, a közönség zajos kívánat-ára, abba kellett hagyni, s „Petur“ képviselőjétől, a tyámtól általánosan követelték, hogy a „Talpra magyar“-t szavalja el, — melyet aztán mindenki állva hallgatott, s a versszakok két végsorát falrengetőn zúgta utána. Az előadás ezzel ért véget.

A börtönéből kiszabadított Tancsicsot szintén a nemzeti színházba hozta vállain a lelkes ifjúság, s itt éljenezte torkaszakadtából egész este.

„Hunyady László“ előadásakor a „Meghalt a cselszövő“ végezetű karéneket a kimerülésig ismételtette a közönség, s együtt dalolta a nemzeti színház énekeseivel.

A hős Lenkey huszárkapitányt, ki századját életveszélyek közt vezette be külföldről a haza megmentésére: ugyancsak a nemzeti színházban üdvözölte harsogó éljenzéssel a közönség, midőn őt a földszinti zárt-székek egyikén megpillantotta.

A Lédererféle macskazenénél, valamint a Lamberg gróf megtámadtatásakor nem volt alkalmam jelen lehetni. Azonban a három gránátos altisztet: Szentpétcryt, Rostit és Szimélyt, — kik Budavárban a tüntető nép ellen voltak kiküldve századaikkal s ezeket odahagyva hozzánkpartoltak, — jól ismertem, s résztvettem a menetben, midőn a nép vállaira emelte őket s éljenezve hordozta végig a főváros utczáin

A honvédségnél később mind a hárman századosok lettek. — Szentpéteryvel együtt szolgáltam a 33-dik

honvédszászlóaljban. Szimélyvel, a forradalom után, egy ezred be voltam besorozva. — Szentpétery Világosról külföldre menekült; — Szimély az osztrákoktól szabadulva, mint fővárosi tisztviselő, előkelő állásra emelkedett.

Népgyűlés a Múzeum-épület előtt. Nemzeti hadsereg. Teleki László gróf. Batthány Lajos gróf. Baldacci Manó, ezredes. Színész nemzetőrök: Szentpétery, Fánecs, Szigligeti, Szigeti József, Köszeqlii, Füredi, Kgressy Lálmr, Egressy Béni, Leudvay, László, Rétlíi, Uózon.

Még egy hatalmas s talán a legzajosabb tüntetésre emlékezem a márcziusi napokból. Ez a múzeum előtti utolsó népgyűlés volt, midőn Vasváry, Petőfi és atyám fegyverre szólíták a polgárságot a lázadás elnyomására. — Leghuzamosabban beszélt Vasvári, szokott, ragyogó ékesszólásával; — Petőfi röviden, de nyomósán és rendkívüli elhatározással szolt; — atyám szíve átható melegségével, lelke egész erejével buzdította a polgárokat. — Beszédeikre eget-földetrazó „fegyverre“-kiáltás volt a tömeg viszhangja, mely bejárta az egész fővárost, majd kihatott az egész országra.

Az emberi szenvedélyek s az életerők ily kitörő, ily általános felbuzdulását Budapest még nem érte meg soha! . . .

A tanácskozások és tervezgetések, — a zajos gyűlések és ragyogó szónoklatok, — a hazafias felhívások és harci kiáltványok, — a toborzások és fegyverkezések, — a lelkesítő dalok és harcias zene, — az élet- és vagyon feláldozások s a tüntetések ezerféle nemei, kiragadták köznapi foglalkozásaik köréből az összes polgárokat s a szabadság izzó sugárainak verőfényén egy test- és lélek ké forrtak össze valamennyien.

Az ékesszólást, — melynek a fölszabadított szellem eme dicső napjaiban annyi mestere tűnt, fel honfiaink közül, — nyomban követte a tett: az ige alakot öltött s első hatalmas formája a nemzeti hadsereg létrejötté volt.

Az előbb még „Ellenzéki,“ most „Hadikat“-kör ápril-hó végén nyilatkozatot küldött elnöke: T e l e k y L á s z l ó

gróf által a minisztériumhoz, egy önkéntes magyar hadsereg felállítása iránt, a mindfenyegetőbben terjedő alvidéki lázadás megfékezésére.

E nyilatkozat folytán hívta föl május 10-án Batt-hány Lajos gróf miniszterelnök és Bal dacéi Manó ezredes nyílt-rendeletben a nemzetet a tiz első hon-véd-zászlóalj alakítására.

Ugyanez időben szervezkedtek országszerte hasonló célra a nemzeti gyalog- és lovascsapatok, melyekhez kivétel nélkül csatlakozott a társadalom minden osztálya.

Nagy contingenst szolgáltatnak a fővárosi nemzet-őrséghez a nemzeti színház tagjai: Szentpétery, Fán-csy, Szigligeti, Szigeti József, Kőszeghy, F ü r e d i, a t y á m, E g r e s s y Béni, a gyalogosoknál, — L e n d v a y és L á s z l ó a lovasnemzetőröknél vállaltak szolgálatot. Hozzájuk csatlakozott utóbb — kevés kivétellel — a nemzeti színház összes férfi személy-zete.— Réthy és Gőzön élelmibiztosukol mentek a táborba.

Az J - s ő és 2 - d i k h o n v é d - z á s z l ó a l j s z e r v e z é s é r e a főváros vállalkozott.

Honvéd-zászlóaljak alakítása. Illéssy György. Perezel Mór. Zendülés a Károlyi-laktanyában. Az első honvéd-halott. A föllázadt polgárság. Mészáros Lázár. Éjjeli támadás. Menekülésünk. István főherczeg. Fölfegyvereztetésünk.

Mihelyt a kormány rendelete közzé lett téve, minden független állású polgár sietett följánlani szolgálatát. Apa és fiú, agg és gyermek tódult a toborzó helyekre.

Atyám nyomban kiadta otthon a parancsot: „készül-jetek, megyünk!“ — Tíz éves öcsémet, Á r p á d o t, azonnal a szegedi katonai iskolába küldte, engem pedig, mint öt évvel fejlettebbet, késedelem nélkül, a múzeum-épületben levő sorozó bizottság elé állított, a hol velem egyidőben jelentkezett Illéssy György, a „Hon“ későbbi munkatársa.

Illéssy utóbb a tüzérekhez tétette át magát s ezekkel küzdötte végig a szabadságharcot.

A forradalom után Illéssyt is besorozták az osztrák gyalogsághoz s bár nyolcz évig volt kénytelen szolgálni: semminemű előléptetést nem fogadott el; sőt, hogy a kísértés elől is kitérjen: az ezred zenekarába vétette föl magát trombitásnak, bár e hangszerhez semmit sem értett. Az ötvenes években találkoztam vele, mint magam is besorozott, Triesztben, hol ezrede állomásozott. A hosszú szolgálati idő alatt megtanult ugyan trombitálni, de a tüdeje feláldozásával, mely kora halálát okozta.

A múzeum-épületben levő sorozó-bizottság elnöke a hős P e r c z e l Mór volt, — még akkor századosi ranggal, a ki kész örömmel avatott föl bennünket az első zászlóalj honvédéi közé. Hitelesítésül mindjárt egy madzagra kötött szuronyt is akasztott a nyakamba, melylyel néhány perez múlva oly harczias kedvben álltam anyám elé, hogy majdnem az ájulás fogta el szegényt, báláz első honvédzubbonyt ő maga készítette számomra.

Minthogy azonban a köz vitézi szolgálatra testileg még fejletlen voltam: Perezel, atyám iránti barátságos indulatból, mindjárt „tiszteletbeli“ káplárnak jegyzett a névsorba, — lelkesítőleg adván értésemre, hogy e címelőlegezést mikép kell majd a harctéren kiérdemelnem.

Pár hét alatt a két első zászlóalj megalakult. Ugyanennyi ideig tartott, míg teljesen fölszereltek bennünket, s a legszükségesebb katonai teendőkre magunkat begyakoroltuk.

Különböző katonai épületekben voltunk elszállásolva. Én századommal a „K á r o I y“-k a s z á r u y á b a n laktam, melynek nagy részét osztrák katonaság foglalta el. Kezdetben ezektől kaptuk kölcsön a fegyvereket gyakorlatainkhoz, miket naponként tartottunk a laktanya udvarán.

Még fegyvertelenül voltunk, midőn junius elején az osztrák katonák és honvédeink közt oly vérengzés támadt, mely az egész fővárost fellázította.

Ez esetre az szolgált okul, hogy egy osztrák közkatona a kantinban ellopta egy honvédtársunk óráját. Ez a tolvajt, ki az udvarra futott, üzőbe vette s utól-

érvén, jól eldöngette. A lármára mindkét tél bajtársai elősiettek s a czivódás általánossá lett, mely csakhamar testlegességbe ment át. Ebben a honvédek kerültek felül s ellenfeleiket szétkergették.

A laktanya bejáratánál levő osztrák, örparancsnok látva ezt: aljas bőszeből s a magyarok iránti rögzött ellenszenvből, tüstént fegyverbe állította embereit s a helyszínén maradt győztes honvédekre tüzet vezényelt.

Én, néhány bajtársammal, az emeleti folyosón szobánk előtt álltáin s szemtanúja voltam, midőn két honvéd az udvaron — a golyóktól találva — összerogyott: az egyik h o l t a n, a másik s e b e s ü l t e n.

Honvédőink pusztá kézzel kénytelenek voltak gyilkos támadók elöl visszavonulni; míg az összes osztrák katonák fölfegyverezték magukat szobáikban.

Az utcákról beözönlött polgárságot az osztrák kapuőrség szuronytszegezve szorította ki az udvarról s a kapukat bezárta.

Néhány perez múlva lázadó moraj kelt az utczákon, melyeket csakhamar ezerekremenő polgárság özönlött el, s a laktanya kapuit döngetni kezdte. Mire az osztrákok szobáikból az utcákra nyíló ablakokon keresztül lövöldözni kezdtek a népre.

A polgárok egy része gyorsan kézhezkerítette házi fegyvereit, s viszonozta a lövéseket; a fegyvertelen néptömeg pedig kénytelen volt a laktanya közeléből a mellékutcákba vonulni.

Egy óra múlva érkezett a hely színére Mészáros hadügyminiszter, ki megszüntette ugyan a lövöldözést, de az osztrák zsoldosokat lefegyverezni nem volt képes.

Eredménytelenül távozott el késő délután, hogy szigorúbb intézkedéseket tegyen az ellenszegülők megfékezésére.

Ezalatt a felbőszült polgárság az egész városban talpra kelt. s teljes elszántsággal tódult a „Károly~laktanya felé, hogy ezt, honvédei kiszabadítása végett, megrohanja.

Csak miután az utcára nyíló ablakainkból meg-

nyugtattuk őket azzal, hogy lakosztályunkban eltorlasztottuk magunkat és lehetőleg védve vagyunk: ekkor csillapultak némileg, s hagytak fel vakmerő betörési szándékukkal, mely iszonyú vérontást okozhatott volna.

Századom a laktanya egyik elsőemeleti termében volt elhelyezve, hova most beszorult. Védelmi eszköz hiányában szétszedtük a vaságyakat, asztalokat, padokat s ezek darabjait osztottuk szét magunk közt. Majd az est beálltával, meggondolatlan ifjúi hévvel, a legvakmerőbb vállalatra szántuk el magunkat, hogy szégyenletes helyzetünkől kiszabaduljunk. Közös megegyezéssel abban állapodtunk meg, hogy a velünk egy folyosón lakó osztrák századot éjjel megrohanjuk szobájában s fegyvereit magunkhoz ragadva, kitörünk a laktanyából.

Éjfél felé, lehető csendben vonultunk ki a folyosóra, melynek végén nagy kettős ajtó szolgált az osztrákok szobájába. A mint ideértünk: az ajtó egyszerre föltárlt s a résen levő osztrákok sortüzet adtak reánk.

A sötétségnek köszönhetjük s azon körülménynek, hogy az osztrákok szobája néhány lépcsővel magasabban feküdt a folyosó padlatánál, hogy így a golyók nagy része fejünk felett repülvén el, csak néhány jelentéktelen sebbel, nagyobb baj nélkül menekülhettünk a nemesített csapdából. — Visszavonulva lakosztályunkba, ennek ajtaját összes szalmazsákjainkkal áthatlanul eltorlasztottuk. Így vártuk he folytonos izgalmak közt a reggelt.

Másnap hajnalban Mészáros ágyúkkal vétette körül a laktanyát, melyet összelövetni rendelt, ha a zendülők magukat meg nem adják.

Mi ezt, természetesen, nem vártuk be, hanem még ugyanazon reggel, a „Gránátos“-utczára nyíló ablakainkon át, lepedőkből font köteleken valamennyien lebozsátkoztunk, miben a polgárok felfogó szőnyegekkel s létrákkal voltak segítségünkre.

Az osztrák katonák konok makacsságát végre is az István főherceg személyes megjelenése törte meg, kinek parancsára lerakták ugyan fegyvereiket, de oly kikötéssel, hogy azonnal Komáromba szállíttassanak.

—Ott aztán nem büntetés, hanem oltalom várt reájuk.

— E katonákat később a harctéren is fölhasználták ellenünk.

Századunkat, ez eset után, az „új-épület“-ben szállásolták el.

A közvélemény pedig hangosan követelte honvédeink felfegyverzését, a mi pár nap alatt meg is történt.

Cserey, őrnagy. Indulásunk az alvidákra. Búcsúnk a fővárostól. Megérkezésünk Ó-Becsére.

Az első zászlóaljhoz, mint előbb jelentkezők, nagyrészen zsengekem, 15—16 éves ifjak lettek fölvéve, míg a második zászlóalj már érettebb, pályavégzett férfiakból állt, kik közt családunknak sok jóismerőse, barátja volt. Atyám tehát, ifjúkoromra való tekintetből, megnyugtatóbbnak találta, hogy én ez idősebb bajtársak körében, mintegy az ő felügyeletük alatt honvédeskedjem.

Így történt, hogy mielőtt Pestet elhagytuk volna: a 2-dik zászlóaljhoz lettem áttéve.

Új parancsnokom O s e r e y őrnagy volt, ki még mint az absolut uralom aetiv tisztje, a fővárosban lévén állomáson, — hazafias, szabad érzelmei folytán,— atyámmal jó ismeretségben állt.

A két zászlóalj lelkes, intelligens honvédéi csakhamar begyakorolták magukat a legszükségesebb katonai teendőkre; s így, juniushó vége felé, már készen fogadtuk a rendeletet: a táborba menetelre.

Julius 2-dikának reggelén gyűltünk össze — polgárok és honvédek — a mostani „Erzsébetjére n a búcsuzásra, melynél lélekemelőbbet, érzékenyebbet nem tapasztaltam soha

A főváros polgárai már hajnalban előzönlötték a tért; — a Budapesten levő összes zenekarok pedig felhívás nélkül csatlakoztak hozzájuk.

A közel- és távol rokonok kíséretében jöttek — kevés időközökkel egymásután — a fölszerelt honvéd-

csapatok a gyűlhelyre. Érkezésükkor minden oldalról zene s „éljen“-kiáltás hangzott fel.

Itt egy honvédnek állt öreg, de életerős családfő, — ott egy gyermekkorból alig serdült zsenge ifjút könnyezett, bátorított a hozzátartozóik részvéte s áldozatkész hazaszeretete.

Végre mind a két zászlóalj együtt volt.

Az indulás órája elérkezett. Imához vezényeltek; s velünk együtt templomi csöndben fohászkodott fel az egész gyülekezet. Ezután még egy általános „éljen“ kiáltás rezeghette meg a kebleket, s a zenekarok unisono rázendítették a Rákóczy magasztos Induló“-ját. szebben, lelkesítőbben, mint valaha..... Ekkor megindult a főváros összes lakossága honvédéi kíséretében a vasúti pályaház felé, oly fenséges, oly impozáns menetben, mint az egész menyországot keblükben hordozó áhítatosok búcsújárása.

Vonatunk előtt elhangzott az utolsó „Isten hozád!“... és mi, a legdicőbb viszontlátás reményében robogtunk tova, jövőnk tündérképeivel lelkünkben, a szent harcba vezető Utunkra!

A főváros lecsöndesült, hogy harczképes elemei annálhangosabban hirdessék képviseltetését a csatatéren.

A honmaradt, vállalkozóbb szellemű polgárok, a honvédek útján nemsokára szintén elszéledtek a haza veszélyeztetebb pontjaira.

Atyám elkísért bennünket a táborba. Csupán a nyám és nővérem maradtak hon, reményeikkel és hő imáikkal, miket értünk, utánunk küldöttek, s a melyek nem hagytak el bennünket egy pillanatra sem! ...

Egy huzamban haladtunk vasúton Szolnokig: innen gőzhajón szállítottak tovább Ó-Becséig, hol azonnal táborba szálltunk.

Lelkesedésünk adott a megpróbáltatásokhoz, küzdelmeinkhez erőt, mely el nem csüggedett.

Atyám elragadtatással írja a honvédtáborból anyám-

nak: „az ügy, melyet a nemzet ily fiákkal véd: nem veszhet el soha!“

Kételkedhetett-e valaki szavai igazságában!?!... mutatkozhatott-e rejtőző vakarni ama fényes napok világosságánál?!...

Jó anyánk velünk együtt hitt, remélt és szeretett!.. s az időszak, mely egy nagy jövő csiráját hordta iné- héhen: legszebb tavasza volt a híven érző honleányok- nak is!

A táborban. Éder. Bechtold. Gyakorlatok. Tábori szolgálat. Őrjárat. Készen- lét. Fraskovics „atyus“.

Atyám Ó-Becséről másnap visszatért Pestre, hová egyelőre még színházi kötelezettségei szólították. De a „mielőbbi viszontlátás“ reményében vett tőlem búcsút.

A táboriélet sanyarúsága jó iskola volt reánknezve, s kedvező alkalom: az otthoni kényelemhez, pelyhes ágyhoz, jó eledelhez szoktatott kényes természetünk megedzésére.

Ó-Becse mellett, nagy félkörben ütöttünk tábor, századonként külön csoportokban. Gúlákba rakott fegy- vereink mögött felöltözött tanyáztunk éjjel-nappal.

Előttünk voltak felállítva tisztjeink sátrai, melyek- ben szívesen látott vendég volt bármelyik altiszt, vagy közhonvéd szabad órájában.

Táborunk mögött volt a főzőhely, hol bográcsokban készült a legénység jó-rosz eledele.

A leghátsó vonalban foglaltak helyet a társzekerek és markotányosaink, kik nagy számmal költöztek utá- nunk Pestről segítségünkre — és meggazdagodásukra.

Az első éjszakák leginkább megviselték lábainkat, a szokatlan fűzött bakancs miatt, mely a vérkeringést akadályozta, s pöffedtséget, daganatot okozott; olyany- nyira, hogy némely reggel alig bírtunk talpraállni. Azon- ban ehez is úgy hozzátörődtünk később, mint a ziraán- kós, esős időjáráshoz, mely után mint kiöntött ürgék száritgattuk magunkat a nap melegén; de ha véletlenül e jótéteménytől is megfosztott bennünket az ég borúja,

akkor lucskosan, bőrig ázva kellett teljesítenünk a még terhesebbé vált tábori szolgálatot, s ez bizony gyakran megbetegedésünkkel végződött.

Táborunktól negyedóránnyira voltak kiállítva előőrseink, — nagy kiterjedésben szem előtt tartván a vidéket: Földvár, Túria és Szent-Tamás felé, melyek főfészkei voltak az éllenségnek.

E helyekről mindennap érkeztek hozzánk magyar földművesek, kik a ráczok üldözése, orvtámadása elől menekültek.

Ó-Becsén csupán Éder és Bechtold tábornokok voltak elszállásolva s olykor Cserey őrnagy, ki honvédeit rangkülönbség nélkül mindig szívesen látta vendégszerető házábanál.

Zászlóaljunktól legtöbben jártak — szolgálaton kívül — a városi nagy vendéglőbe ebédelni, hol igen ízletes és olcsó ételeket lehetett kapni; de épen ezért sokszor oly tömegesen megrohanták, hogy nem lehetett hozzáférni; így aztán kénytelen-kelletlen a tábori sovány kotyvalókra, vagy markotányosaink borsos áruira voltunk utalva, — a mennyiben ez utóbbira költségünk telt.

Reggel és alkonyaikor, bármilyen időjárás mellett is, minden nap egy-egy órai gyakorlatot kellett tartanunk.

Az előőrségi szolgálaton kívül pedig, — melyre másod-harmadnap került a sor, — még őrjáratra is kellett mennünk minden éjjel; s innen visszatérve, néhány óráig, szakaszonként váltakozó sorrendben, készenlétben virasztanunk. Ez volt legterhesebb része szolgálatunknak: helybenállva, ébrenlétre erőltetni kimerült, a tikasztó hőségtől áléit, álmatlanságtól gyötört idegeinket! . . . És van-e zsarnokibb hatalom a nyugalomra vágyó ifjútest fölött, mint a hírverővel reáomló álom, e „másod-étsora a nagy természetnek, fő tápszerünk az élet lakomáján!?” . . .

E kínos éjszakákra visszaemlékezve, nem feledkezhetem meg jótevőnkéről, az egykori huszár: Draskovics nevű szakaszkaplárunkról, ki éjjeli megkísértésünk alkalmával — ébrentartó védangyalunk volt.

— Nélküle bizony a reánk leselkedő ellenség martalékaul eshettünk volna akárhányszor sanyarú éjszakáinkon.

Midőn éjjelenként készenlétben álltunk és Draskovics észrevette bágyadtságunkat: rögtön szakaszunk elé lépett, s oly szórakoztató és valóban zamatos adomákat szedett elő huszárélményeinek kifogyhatlan tárházából, hogy mi, fáradságot, álmot, mindent fejejtve, észre sem vettük, sőt gyakran sajnáltuk is időnk gyors leteltét.

Az öreg „atyus“ máskülönben is kedves, szeretetreméltó gondozója volt az ő honvéd „fiainak“: ha éhezünk, vagy szomjajztunk: vigasztalt; ha csüggedtünk: bátorított; a hideg- és esős éjszakákon ő gondoskodott részünkre alomról; — sőt — ha nagyon ki voltuuk merülve — még őrt is állt helyettünk, ü tanított meg arra, mint lehet könnyen viselnünk a gyaloglás fáradalmait azzal az utasítással, hogy lábruhánkat vastagon kenjük be faggyúval, ez lábunkat enyhén, hűvösen tartja, s megóvja a feltöréstől; így kibírjuk a leghosszabb, legfárasztóbb meneteket is. — Mennyire igaz!... mily jó hasznát vettük e kitűnő recipéjének! ...

De mi is méltányosak, hálásak voltunk iránta: készséggel, „fiúi“ engedelmisséggel álltunk bármiben szolgálatára — és ő igen jól érezte magát szerető bajtársai körében. Csupán egy baja volt: hogy nem tudott elszokni a huszáros járástól, s menetközben minden lépéssel kanyarintott egyet ballábal hátrafelé, az oldalán képzelt huszárkard eltávolítására; e kettős tempo gyakran kifárasztotta és sok élczelődést kellett miatta eltűnie tisztjeinktől s pajkosaid) vérű „fiai“ részéről.

Azonban boldog volt a tudatban, hogy öreg létére közénk fölvettek, s buzgalmát mindjárt előléptetéssel jutalmazták. S az öreg, minden eredetisége mellett, választékos modorral, intelligenciával bírt, elszánt, bátor katona volt E mellett bizonyít az, hogy csakhamar tiszti rangra emelkedett... Az utolsó komáromi csatában már mint zászlóaljparancsnok fejezte be dicsőséges pályafutását: az ácsi erdő mellett egy roham alkalmával elesett. —

Foglyaink. Menekülő magyar földművesek. Levágott magyar fejek.

Kémszemlére kiküldött csapataink naponként fogtak el őrvonalaink előtt portyázó fegyveres fölkelőket. Kiket az ó-becsei katonai parancsnokságnak szolgáltattunk át; ámde ez nem büntette, sőt többnyire szabadon bocsátotta őket.

Szörnyen felháborított bennünket ez az elnéző, kegyelemosztogató eljárás; holott, tudva volt, hogy e lázadók, tőlünk szabadulván, újrakezdik rablól, vérengző munkáikat a védtelen magyar lakosságon.

A rémülettől űzött s mindenükből kifosztott magyar földműves családok: nők, aggok, gyermekek, — kik a ráczok kegyetlenségei elől menekültek ide, — Ó-Becse utczáin s a jobbmódu gazdák udvarain vonták meg magukat, vagy táborunk mögött telepedtek le, — honvédőinktől nyervén telhető segílyt Ínségük enyhítésére.

Ugyancsak őrrjárataink hoztak naponként Ó-Becsere levágott magyar fejeket, melyeket a ráczok zsákokban csempészték — megrémítésünkre őrvonalunk közelébe.

E szerencsétleneket a tanyákon levő házaikban, vagy mezei munkáik közben mészárolták le a „kettős keresztet viselő“ szörnyetegek.

Az ó-becsei városház előtt naphosszat ki van téve 15—20 ilyen magyar fej. melyeket jajveszékélő családtagok környékeznek.

Mondanom sem kell, hogy e borzalmas látvány mennyire növelte boszúvágyúnkat, elkeseredésünket.

És mégis hetek óta veszteglünk már itt csata nélkül, holott az ellenség — alattomos osztrák támogatás mellett — napról-napra gyarapodik s mindinkább erősíti magát elsánczolt helységeiben.

A folyvást érkező menekülőkkel táborunk annyira túl van terhelve, hogy alig láthatja el magát elegendő élelmiszerral. Ó-Becse ki van merítve, korcsmaiban, vendéglőiben nem lehet kapni semmit. Női markotányosaink áruai is megfogytak s oly méregdrágák, hogy nem győzzük fizetni.

A fogyatékos táplálék, a zimankós időjárás s a folytonos zaklatottság rendkívül megviselte honvédeink erejét, egészségét. Csapataink egyharmada kórházakba került s részben typhus áldozata lett.

Izgatottságunk, elégtelenségünk nőttön nő a kése delmezés, — vezéreink hanyagsága, — roszakarata miatt, s már-már zendülést idéz elő táborunkban.

**Első megjelenésünk Szent-Tamás előtt. Orczy István báró, mint önkéntes.
Orczy hős halála. Visszavonulásunk Verbászra, Ó-Becsére.**

A növekvő bel forrongás végre arra ösztönözte Éder és Bechtold tábornokainkat, hogy támadást intézzenek csapataink egy részével Szent-Tamás ellen.

Julius 13-án vettük a parancsot, hogy zászlóaljunk fele, s a „Migue 1“- és „W i l h e l m“-gyalogosok közül hat század, félüteg hatfontos ágyúval, Verbászra, s innen Szent-Tamás megtámadására induljon.

Még aznap Verbászon voltunk.

Másnap, július 14-dikén, csatarendben állíttattunk ki Szent-Tamás elé. Itt egy századunk csatárlánczot képezett s ágyúink támogatása mellett megkezdte a tüzelést.

Elővédeink csak vaktában lövöldezhettek a szent-tamási sánczok felé; míg a ráczok, fedett helyükről, biztosabban célbavehették a nyílt téren álló honvédeinket.

Tartalékot képező tömegeink folyvást egy helyben álltak tétlenül, s csak pusztá szemlélői voltak az őrszemek lövöldözésének.

Mint önálló harcos csatlakozott seregünkhöz a lelkes Orczy István báró, s polgári vadászöltözetben, kétsövű puskával ment előre csatárlánczunkkal; sőt néhány lépéssel előbbre állt, mint a többiek, hogy a sánczok mögül leselkedő szerviánokat jobban szemügyre és célba vehesse. — Többször figyelmeztették a közepében levő honvédek, hogy vonuljon hátrább s ne tegye ki magát annyira az ellenség golyóinak, melyek sűrűn sívítottak körülötte. Hasztalan; — ő, úgy látszott, siker-

rel használta föl előnyös positióját, melyet nem akart odahagyni; mert szünet nélkül és nagy hévvel lövöldözött azután is.

Körülbelöl egy óra telt el a kölcsönös tüzeléssel, midőn egy jól célzott ellenséges golyó O r c z y t halántékon találja. Nyomban összerogyott. Mire hozzáiettünk: már halva volt.

A nemesszívű, a hazáját hön szerető főurat és hős bajnokot az összes honvédség mély részvéte mellett helyeztük ravatalra.

Már délre járt az idő s csapataink még mindig egy helyben álltak. Agyúink is csak nagy időközökkel lőttek egyet-kettőt, állítólag azért, mert lőporuk fogytán volt. Elővédeink pedig céltalan lövöldözték el töltvényeiket. — Támadásra, rohamra nem vezényelt bennünket senki.

Egyszerre csak parancsot kapunk E d e r tábornoktól — a visszavonulásra: — senki sem tudta, mi okból. Verbász on megebédelve, nyomban ismét Ó - B e c s é r e küldtek bennünket, hová magunkkal vittük néhány sebesültjeinket is a csatárláncból.

Azért kellett hát Ó- B e c s é r ő l idejönnünk, hogy a kedélyek csillapítására e szinlelt támadással áltassanak bennünket! . . . Koszul számítottak: türelmetlenségünk, izgatottságunk méginkább fokozódott. Útközben és a táborban már hangos nyilatkozatokat leheté hallani É d e r és B e c h t o l d hazafiatlanságáról, árulásáról. —

A «Wilhelm» bakák árulása. Máriássy János, százados. Első csatánk Földvárnál. Tűz-keresztelünk. Földvár elfoglalása. Perczel Mór. A szervianok kegyetlenkedése. Visszavonulásunk. Bechtold eltűnése.

Július 17-dikén vettük a hírt, hogy a „Wilhelm“-gyalogság hűtlensége következtében, a szervianok F ö l v á r t elfoglalták, kirabolták, s magyar lakosainak egy részét legyilkolták.

C s e r e y őrnagy, a saját felelősségére, rögtön elküldött Ó-Becséről három századot zászlóaljunkból, a M á r i á s s y J á n o s százados vezénylete alatt Földvárra.

Jövetelünk hírére a szervianok elmenekültek.

Alkonyaikor érkezünk Földvára, melyet teljesen kipusztítva találtunk. Csak néhány elaggott, beteges magyar volt még nőekkel és gyermekekkel itt-ott a házakban.

Ugyanazon nap három ágyút is küldtek utánunk Ó-Becsérül, megfelelő tüzérséggel és félszázad gyalogfedezettel. Ezek a város végén maradtak éjszakára, míg mi, többiek, a városban szállásoltuk el magunkat, szakaszonként egy-egy házban.

Az egész éjét felöltözöttek és fegyverben töltöttük.

Másnap, július 18-dikán, már korahajnalban ágyúszó riasztott fel bennünket.

A szerviánok, megtudva, mily csekély erővel jöttünk ellenük: még azon éjjel visszajöttek — néhány ágyút hozván magukkal — Földvára. Előbb a szőlők közötti mellékutakon tüzereink háta mögé lopóztak, s ezeket néhány kartács-lövessel elriasztották; azután a szélső házakat több oldalról felgyújtották.

Midőn mi a vészjelre kirohantunk szállásainkból: már a felcsapó lángok fénye világította be az utcákat, melyek fölött szeltében-hosszában süvöltöttek az ellenség ágyúgolyói.

A szürkületben nem tájékozhatván kellőleg magunkat: szakaszparancsnokaink kivezettek bennünket az óbecsei útra, hol a viradat három századunkat már együtt találta.

Ekkor a rettenthetlen Máriássy százados, — ki ez alkalommal mutatta be először oroszánbátorságát, melylyel később a honvéddicsőség legszebb koszorúit aratta, — fölemeli kardját, s így kiált hozzánk: „Eddig fiuk és nem tovább! most vissza az ellenségre: mert a ki hátramarad: azt én vágom le!“ Ezzel „előre!“ ordítja, — s századainkat a nyomunkba jött szerviáncsapatokra kergeti; az elmara-
dozókat pedig — tekintet nélkül arra, hogy tiszt-e, vagy közember, széles kardjával irgalmatlanul kaszabolja; láttam, midőn egy honvédnek a fejét, másíknak a vállát sebezte meg.

Parancsnokunk rendkívüli föllépése döntött. Száz-

szorosan hatotta át ifjú honvédeink keblét a Máriássy hősisége: s a három század, mint megannyi fiatal orosz-lán rohant az idősebb után, ki most már nem mögöttünk, de előttük járt az ellenség űzésében.

Ez volt első tűz-kereszttségünk, s dicsőséges fölavatásunk a további hadviselésre.

A szerviánok eleintén gyávaságnak vették a városból való kivonulásunkat; de midőn látták, hogy visszafordulunk, s eltökélten rájuk rontva, vitéz kapitányunk élethalál-harczra kényszeríti őket: megrémülve, eszeveszetten futottak előlünk, — keresztül a városon, majd ezen is túl — utolérhetlenül elhullatva fegyverzetüket, fővegüket, s hosszú veres köpenyeiket, — nem gondolva a mellettük elhullott társaikkal, kiket más alkalommal magukkal szoktak vinni a csatatérről.

Tüzéreink szintén követtek bennünket; de minden igyekzetük hiábavaló volt; mert mire a város túlsó felére jutottunk: már ágyúgolyóikkal sem érhatték utói a megriadt csordaként szertefutó szerviánokat, kik néhány perez alatt nyomtalanul tűntek el a szmhatárról.

A mily vad, vérengző és kegyetlen e faj allattomban, s a védtelenekkel szemben, époly gyáva, pulya, félénk nyílt csatában, a bátor ellenfél előtt. Országvilágra szóló bizonyítékát adták ennek legtöbbször a hős P e r e z e l M ó r vitéz hadai előtt. —

Rohamunk oly gyorsan és egymásutánban történt, hogy a legvadabb és csupán zsákmányra szomjazó szerviánok rablási és gyilkolási kéjeikben elmerülve, bentfelejtették magukat Földvár egyes házaiban. Midőn visszatértünk: ezeket a legiszonyúbb kegyetlenkedéseik közben találtuk. Leírhatlan az a vandalismus, mit e kanibálok véreinken: nőkön, gyermekeken, betegeken és tehetetlen aggokon elkövettek, — vérszomjas állatiasággal végezvén ki valamennyit, — testüket felhasították, gégéikét, nyelveiket kiszaggatták, szemeiket kiszúrták; kezeiket, lábaikat, orrukat, fülüket megcsonkították; s az így elkínzottakat falakra szögezték, vagy fákra akasztották! . . . a levágott gyermekfejeből egész gúlát találtunk a r. katolikus „magyar“ templom előtt! . . .

Lehetett-e ezek számára irgalom itt — és a más-világon?! . . .

A benszorult szerviánok közül egy sem menekült fegyvereink elől. —

Földvár elfoglalása után B e c h t o l d még aznap visszaparancsolt bennünket Ó-Becsére. — Ő maga, valamely ürügy alatt, szintén eltávozott egyidőre táborunkból — hová? — mi célból? — nem tudta senki.

Az odahagyott Földvárt ismét a szerviánok foglalták el és erős sánczokkal vették körül.

Atyám látogatása. A „Tisza“ hátán. A lölek sejtelmei. Petőfi.

Visszavonulásunk miatt főfokra hágott fölháborodásunk; nyíltan kárhoztattuk a vezérletet, hogy a lázadás elfajulását nem tudta, s nem akarja meggátolni.

Hetekig kellett ismét egy újabb támadásra várakoznunk, s folytonos készenléttel, előőrségi szolgálattal, stb. vesztegetni a drága időt, pazarolni erőnket. —

A t y á m két hét múlva visszajött Pestről, — most már húzamosabb időre. — A gondviselés hozta őt segítségemre, vigasztalásomra.

Ez útjából atyám a következő levelet intézte anyámhoz:

„A Tisza hátán, a „Buda“-gőzösön, július 26-dikán, 1848.

Édes nőm! Különös, hogy még oly emberek is, kik magukat a felvilágosultakhoz számítják, olyanokat hisznek, miket nem értenek, meg nem foghatnak. — Tudod édesem, hogy nekem bizonyos nap és szám iránt mindig oly vakhitű előítéletem volt, mióta csak eszemet érettnek tudom. De én ezt úgy magyarázom magamnak, hogy nem a szám, sem a nap, hanem a lélek sejtelme az, mi a jót, vagy roszt az embernek megjósolja. És nekem valóban van ily sejtelmem, van ily titkos előérzetem. Nem mondtam-e meg pontosan, hogy fiamtól, a táborból, vasárnap levelet fogok kapni? ... És lám, azon perczben mondom, midőn fiam éppen levelét írja. Mi ez egyéb, mint szellemi magnetismus?!

Nem tudom ugyan, hogy elhatározottságomtól van-e, de sejtelmem e perczen azt mondja, hogy az én óráim még nem fog ütni oda lent, s hogy én titeket még itt e földi létben látni foglak. Kezem reszket ugyan, midőn e sorokat írom, de szívem nyugodt, mint e mellettem szunnyadó ősz, — és a ki reszket, nem én vagyok, hanem e kis sugárhajó, melyet a gépezetnek erős szívdobogása remegtek — És mégis, a vésznek órái, melyek elébe az elszántság nyugalmaival megyek, önkénytelenül lelkembe idézik az enyészet gondolatát. És e szép, e nagy gondolat előmbre hozza múlt napjaimnak búsfényű tarka képeit. Mondhatlanul boldogtalan volt az én életem, — te tudod édes nőm! — Ámde élveztem ki-mondhatlanul édes örömeiket is. És mert oly igen sokat és oly igen mélyen szenvedék, épen azért éreztem örömeimet egészen és annyira, mim senki más a világon. Lelkemben, s egyéniségemben erők magvait ülteté a természet, melyek kedvező körülmények között nagygyá fejlődhetének. De végzetem úgy akarta, hogy pályámon folyvást ellenséges elemek által ostromoltattam. Erőm nagy részét idegenszerű küzdelmek emészték föl. Es nekem utóbb is meg kellett adnom magainat

Való, hogy e hon nemsokára virágzó, nagy, dicső lesz, és az én hivatásom szép nyári napjai meghozandják majd az eddig hiába várt kedvező eredményeket. Ámde e napok nem hozandják vissza ifjúkorom fáradhatlan, kimeríthetlen erejét, lelkem aczélrugalmisságát! ... Az ihletés perczei már ritkábban jelennek meg. — azon perezek, midőn visszanyerém egész ifjúságomat! . . .

Petőfi Sándor barátom el lévén irántam kissé fogulva, azt mondja, hogy én a csatatéren csak egy ember vagyok, otthon pedig, hivatásomnál fogva, több mint egy. Ezt én nem tudom: csak annyit tudok, hogy én otthon, a hazának e perczeiben, igen haszonvehetlennek érzem magamat. El nem viselhetém tovább azon gondolat súlyát, hogy én most az államnak terhére vagyok, s már terhemre váltam önmagamnak is. Megyek azért sorsom elé vidámnyugodtan. Fiam mellett fogok

harcolni; s ha már eddig elesett volna: meg *fogom őt* boszulni. Szabadságidőm hat hétig tart. Ezt hasznosabban nem tölthetem. Vendégszerepet fogok játszani a véres drámában, melyet a magyar nemzet e pillanatban ad a világnak, s az utókornak. Kevés napok előtt Brutusokat, Mátyásokat, s Coriolanokat játszám, most, a komoly valóság színpadán, talán püsszegés nélkül fogom eljátszani néma szerepemet.

T á r s a i m! ne féljeteK, a sor ti rátok is kerülend! Ide még sok statisztá kell!

Szöke Tisza, magyar Tisza! hová viszesz engemet? . . . hol van a te utad mik véghatára? . . .

Szép hazám, jó anyám! hadd nézzem meg jól fenéges arcodat! aztán hadd nézzek amaz undok vampyrok sötét-sárga szemébe, kik drága véredet szomjazzák! . . .

Jó és balsorsom hű részese, édes nóm! Etelkám, szivemnek leánya! Árpád! öreg barátom Sándor! ne búsuljatok! . . . hiszen sok nehéz napjaink voltak már, s az isten nem hagyott el bennünket soha! Most sem liagyand el, csak mi ne hagyjuk el magunkat!

Édes Zsuzsikám, mi sok javával éltünk e hazának, most elérkezett a fizetés ideje, — s tán én és fiad nem-sokára azt fogjuk mondhatni:

.....„Szent hazánk!
Megfizettük mind, mivel csak tartozánk!“
Isten veletek!

E g r e s s y G á b o r . “

Atyám látogatása. Cserey őrnagy. A földvári csatáról. Parlamentairünk a rácsoknál. A gallíziai polákok.

Atyám megérkezése után pár nappal, a következőben tudósítja ismét anyámat a benyomásokról és tapasztalatokról, miket táborunkban szerzett:

„Ó -B e c s e, július 30. 1843. Édes nóm! Tegnap este óta Becsén vagyok. Szegeden két iszonyú napon át kellett vesztegelnem; mert onnan a gőzös csak szombatban indult ide. A gőzhajók onnan nem járnak rende-

sen és csupán akkor jönnek idáig, mikor a királyi biztos parancsolja, azaz: mikor a tábor felé valami szállítanivaló van. Nem tartották biztosnak, hogy szekéren jöjjenek.

Szombaton délután négy órakor érkeztem meg.

A Tisza partján tömérdek nép várakozott a gőzhajóra, minthogy ezen mindig vagy katonai, vagy nemzetőri segítséget, vagy élelmiszereket, vagy más családi küldeményeket várnak.

Szétnéztek a tömegen és erősen dobogó szívvel kérdezem magamban: vájjon itt a parton van-e az én fiam? És e perczen megpillantom ágrulszakadt fiamat a váró nép között a legelső sorban. Megfeketült komoly arczán a várakozás volt kifejezve. Szemei sóvárogva látszottak valakit keresni a hajón. Én elbújtam, hogy meg ne lásson. Midőn kiléptem, nem vett észre Megállok előtte, s megszólítom. Rám néz, összefonja kezét és elkiáltja magát: „Jézus apám!” ... és a nyakamba esik. Azt mondja, hogy előérzete megsúgta neki jöveteletem. Azonban mégis végtelenül meg volt lepve. — Egészséges, izmos és magasabb, mint volt; hanem külseje oly szájalomra méltó, hogy láttára szívem elfacsarodott. Vászonkabátja a pizsoktól már fekete, inge hasonló; sapkája, nadrágja és bakancsa rongyosak: mondja, hogy már tíz nap óta nem vetkőzhetett le. — Tiborc z jutott eszembe, s K a t o n a J ó z s e f f e l azt sóhajtám: „Magyar hazám! hát hős megváltóidnak szép, ifjú testét ily rongyokkal, ily szennyel borítod!”

De semmi! az ő szeméből annál fényesebben sugárzik a honvéddicsőség büszke önérzete.

A merre léptem, mindenki örömmel üdvözölt. Harcias, kalandor alakom az emberekre kellemes benyomást tett. — Itt legelőször is C s e r e y őrnagyot kerestem föl, a kit látásom szintén igen örvendetesen lepett meg. Ő azonnal szállást ajánlott, mit azonban én csak némi kényszerítés után fogadtam el, nem akarván ily körülmények közt neki terhére lenni. És most sziveségével annyira elhalmoz, hogy szinte restellem.

Az ittlevő honvédsereg valamennyi tisztei hasonlóan, a legőszintébb barátsággal viseltetnek irántam.

A Tisza jobb partján, Szegedtől Ó-Becséig, — bizonyos távolságra, — mindenütt fegyveres parasztnemzetőrök és őrcsapatok állottak, kik a gőzhajó elébe kaszáikkal és furkósbotjaikkal tisztelegvén, ezt kiáltozák: „éljen a magyar!“ aztán kalaplevéve köszöntöttek.

A balparton pedig kisebb-nagyobb csoportokban láttak a moholi ráczokat, kik az adai és moholi magyarok előtt megfutamodván, odamenekültek, — s visszamenni nem mernek, ámbár biztosítatnak a magyarok által, hogy bántalmuk nem lesz.

Itt most olyanforma nyugalom van, mely a nagy vihart szokta megelőzni. E gyönyörű parasztvárosnak megrendítő harczi tekintete van. Az összes haderő, mely itt van, minden éjjel a mezőn táboroz, félórányi távolságban lévén elhelyezve a város körül a seregek és ágyútelepek.

A városban csupán Beehtold és Éder vezérek, az ezredesek és a rendes helyőrök maradnak.

Le nem írhatom neked, édesem, azon érzelmet, mely lelkemet áthatotta, midőn fiam századához csatlakozva, e gyönyörű rónaságon táborba szállottam. Mily paradicsomi föld ez! dús tenyészető síkság, egyenes, mint a tenger színe, homoktalan, virányos, kemény föld!

. . . Hol az a rácz isten, mely ezt mitőlünk elvehesse?!

. . . Este hét óra volt. A seregek másfél óráig kisebb-nagyobb csapatokban gyakoroltattak; aztán egy jónegyed-órányira a várostól, a felső oldalon tanyát ütöttünk, a tisztek számára szekereken vacsorát, bort és pokrócztakarókat hoztak. — A zászlóalj, mintegy ezer ember, gúlákba rakott fegyverek mögött, sorban telepedtek meg; a sor előtt húsz lépésnyire, középen van a zászló letűzve, egy kis csapat mellette, mely előtt őr áll. Itt van az őrnagy tanyája, hová a tisztikar gyülekezni szokott. E tanyától még egy jónegyedórányira van az előőrség felállítva, mely éjjel-nappal talpon és fegyverben van. Az emberek húsz-harmincz lépésnyire állnak egymástól és roppant kört képeznek a város körül, a felső Tiszá-

tól az alsóig. Ez a legveszélyesebb állás, mert az örök-től húsz lépésnyire kender, kukoricza és búza van, honnan a ráczok kényelmesen lődözhetnek reájuk.

Ákos tehát előbb a markotányosoknál jól tartván, visszamenteni az őrnagyi tanyára. Milyen tisztaérzelmű, hőslékű férfiak ezek! Víg vacsoránk 11 óráig tartott. Gyönyörű, tiszta, hús éjszaka volt. Rátok gondoltam, aztán elalvám . . . s véres csatákról, győzelmekről álmodtam —

Midőn a nap tányérjának még fele sem bujt elő, már talpon voltunk. Ekkor a zászlóaljok egy része felváltani megy az előőrséget, másik része gyakorolja magát.

Mily fenséges látvány a távolban-körül, a huszár-és gyalogcsapatok élénksége, a napban villogó fegyvereikkel, mögöttük az ágyútelepek, virgoncz tüzeikkel.

Leghátul állanak a társzekerek.

Ákosra tiszta fehérműt adtam. Még ma egy pár csizmát, egy vászonnadrágot és kabátot rendelék számára.

Július 31. hétfő. Már két éjszakát töltöttem a táborban. — Ma este Ákos százada van előőrségre rendelve, tehát náluk fogok éjszakázni.

A földvári csatát egészen másképp adják elő itt harcosaink, mint a Bechtold tudósításában közölve volt, hol oly német nevek vannak megdicsérve, kik a csatában részt sem vettek, hanem gyáván félrevonultak. Erről rövid időn részletesen foglak benneteket értesíteni.

Vagy árulás, vagy gyávaság, vagy a legvastagabb tudatlanság rendezi itt ügyeinket.

A földvári és szenttamási ütközetekről erre majd összeszedem az adatokat.

Tegnap innen egy ezredes ment a római sánezokba, mint követ (parlamentair), segédtszjtjével; minthogy a ráczok felől az a hír volt elterjedve, hogy békülni akarnak. Az ezredes rácz; a sereg azt kívánta, hogy oly segédtszjtzel menjen, kihez a magyaroknak bizalmuk van; de ő csak úgy vállalta el a menetelt, ha vele saját segédtszjtje megy, a ki szintén rácz. Már ez is

árulás. A rácok azt üzenik, hogy akkor kibékülnek (?) ha nekik vajdát adnak, s e vajdaság Bácsot, Baranyát, s az egész Bánátot magában foglalja

Ma egy távolabb eső szállásról ismét két idevaló parasztot vittek el a rácok kötözve, a kik szénáért mentek a katonaságnak; a velük volt katonát pedig agyonlőtték.

Csereyt el akarják innen vekszálni; mert az igazat nyersen szokta a vezéreknek a haditanácsban kimondani. Most már meg sem hívják a tanácsba.

A földvári veszélynek oka az volt, hogy polákok voltak előrsükül felállítva, kik onnan mind szétszökdöstek. A vezérek pedig az egész csata alatt jelen sem voltak, hanem mindjárt a baj kezdetén odahagyták Pöldvárt.

A rác parasztokat, kiket a mi honvédőink elfogtak s a németeknek átadtak: ezek szabadon eresztették.

Innen Ö-Becséről a ráctság mind kiköltözött.

Egy rác parasztot kirendeltek innen szekerevel katonai szolgálatra; a rác megszökött, s az önkéntesknél hagyta lovát, kocsiját. Egyébiránt eféle gazdátlan kocsija minden önkéntes századnak van.

Az ellenségtől elfogott marhákat az idemenekült magyar családoknak adják önkénteseink, s megosztják velük fölösleges kenyérüket is.

Még eddig a várt segédcsoportok közül égy sem érkezett ide.

A szenttamási csatát augusztus 7-dikére, vagy 8-dikára tervezik, a mikor egyszerre három oldalról szándékoznak a mieink támadni.

Mit mond Ráday? . . . Nincs-e valami bajotok? . . . írjatok. Isten veletek. Csókollak.

Egressy Gábor.“

Földváry Lajos. Toldi, az eröművész. „Tiszai-fürdő. Atrándulás Török-Becsére. Török Miklós. A rácok támadása Bornyasnál. Éjjeli riadó. A székely-zászlóalj. Az oláh-nemzetőrök. Czéllövési gyakorlatok. Petőfi. A „Württembergi-huszárok. A debrerzeni önkéntesek. A vezeklő rácok. Kiss Ernő győzelme. A szenttamási ráczhad. Ráday Pál gróf, főhadnagy. László József.

Nagy örömet keltett táborunkban, augusztus G-ikán, ismerőseinknek a pesti önkénteseknek megérkezése, Földváry Lajos parancsnoksága alatt. Az óriás-termetű eröművész „Toldi“ volt a zászlóvivőjük, a ki herculesi alakjával, nagy borzas fejével általános feltűnést keltett az óhitű lakosok körében, kik babonás elfogultsággal tekintettek rá, mint valami csodaszörnyre, sőt keresztet vetettek magukra, midőn ez újkori Góliáth mellettük elhaladt.

Toldit, nemzetőrtársai, mindig leültették a csatasorban; mert feltűnően kimagasló termete oly nagy cél-táblául szolgált az ellenségnek, hogy a legtöbb golyó folyvást körulte süvöltött, s valamelyik kétségtelenül le is teríti, ha állva marad. De még így ülve is megfelelt egy-egy közép-termetű bajtársa magasságának.

Ugyanegy időben érkeztek ide a vitéz kun-nemzetőrök is, kik azonnal Verbászra küldettek, hol mindjárt másnap hősiezen visszaverték a sáncaikból ki-tört szenttamásiakat, s azóta folyvást féken tartják.

Atyám, kétesövű vadászpuskával, s övében két pisztolylyal volt fölfegyverkezve; — így vett részt minden szolgálatomban: az előőrségen, s az őrzáratokon. — Közelében könnyebben viselem a szolgálat terheit, a táboriélet viszontagságait, — miket ő is kötelességszerű megadással tűr. — Iá zab ad óráinkban, minden másod-harmadnap fürödni jártunk atyámmal a Tiszára, s ezalkalommal rendszeren kimostuk a rajtunk levő fehéreneműt, melyet fürdés közben a parton szárítottunk meg, — miután mosónővel nem rendelkezhattunk, s nagyobb podgyászt gyalogosan nem czipelhattunk magunkkal. Hasonló módon tisztálkodtak rendszeresebb honvédőink valamennyien.

Már egy hónapja múlt, hogy egy helyben veszteg-

lünk. — A tábori élet, minden változatossága mellett is, egyhangúvá, unalmassá, boszantóvá kezd már válni mindnyájunkra nézve. Íme augusztus 8-ika, s a tervezett csata ismét elmaradt. Türelmünk szálai szakadozni kezdenek. Atyám szörnyen ingerült, hogy harc nélkül telt el szabadságideje; neki is kételyei támadnak vezéreink ügyszeretete, jó szándéka iránt; Pestre készül, hogy itteni tapasztalatait, mély felháborodását nyilvánosan feltárja. Ezt megelőzőleg, a következő levélben tudósítja anyámat:

„Ó-Becse, augusztus 8. 1848. Édes Zsuzsikám! Tegnapelőtt érkeztek meg a pesti önkéntesek; de én a táborban lévén, nem láthattam őket, s ők még aznap tovább mentek Török-Becsére.. Onnan átüzentek Török Miklósék, hogy látogassam meg őket; át is menteni tegnap reggel; de alig értem oda, midőn az a hír érkezik Bornyasról, — mely onnan egy jó órányira van, — hogy a rácok beütöttek Bornyásra, hol csupán magyarok laktak; azonnal riadót doboltak, s az ottlevő csongrádi nemzetőrök, a pestiek és valami négy ágyú, rögtön útrakeltek. E zavarban Törökékkel nem találkozhattam, sem más pesti ismerőssel, s miután fegyverem sem volt velem: ide visszatértem azon orvosokkal együtt, kikkel odamentem. Ma ismét átmegyek, ha találkozhatnám velük; mert az a hire, hogy onnan Becskerekre fognak menni.

Ma reggel 4 és 5 óra közt ágyúzást hallottunk Bornyas felől. Azt beszélnek, hogy a rácok a tőlünk elvett két gőzhajón jöttek oda, hat-hat ágyút hozva egy-egy gőzösön magukkal. — Vájjon ezek ágyúztak-e ma reggel, nem tudjuk. Török-Becsére szintén akkor hoztak be a mezőről egy magyart, kinek feje félig levágva csüngött mellén, s karja szét volt darabolva.

Az ejjel háromszor riasztottak föl bennünket; de még most sem tudjuk, mi volt az oka; mert a Földvár felé fekvő táborból trombitáltak a huszárok riadót, mi, azoktól igen távol, — Szent-Tamás felé táborozunk, a hol csak nappal fogdoshatjuk a rácokat, kik megakodva szöknek Szent-Tamásra.

Sanyarú élet ez itt a táborban. Éjelenként alig alkatunk egy két órát. S már a Várákozást is rettenetesen meguntam. És ha a szenttamási csatát sokáig halogatják, — szabadságidőm kitelvén, — szégyenemre haza kell mennem, a nélkül, hogy valamirevaló csatában részt vettem volna.

A székely zászlóalj és az oláh-nemzetőr őket ma várjuk. De az érkezők innen mind másfelé mennek.

Mi történik a színház körül V — és veletek'? Én itt hírlapot se látok: csak néha hallok belőle valamit.

Ákosnak semmi baja. Nehéz életük van ugyan, annyira, hogy már több a felénél kidőlt: de neki nem árt. Tegnapelőtt óta „valóságos“ káplárnak nevezte-tett ki. s ma húzza legelőször a káplári díjt.

Bánom, hogy több fehérműt nem hoztam; igen szennyes, ágrulszakadt vagyok.

Ákosék tegnap célba lőttek. A fiú meglehetősen lő, tizennégy közül hétszer talált.

Tegnap este Bornyast a ráczok felgyújtották; de nem sok ház égett el; mert csak kertész-tanyákból állván, a házak igen messze vannak egymástól.

Petőfinek is irtain a napokban. Utamban mindenütt ellenségeivel találkoztam. Tőle azt várták, eddigi jelleme szerint, hogy most, midőn a dologra került, a harczosok első sorában fogják látni. Alig tudtam védeni.

Kimondhatlan jól esnék, ha csak egy jóismerősöm, vagy barátom volna itt velem! Iszonyú rideg így az életem — és igen magánosan érzem magamat; habár ezek a tiszték irántam mind igen szívesek. Azért csaknem mindig a fiammal vagyok. — Nagy dolog a családot nélkülözni egy családapának! Ha tudtam volna, nem jöttem volna így korán, hanem csak az ütközet napjára.

A „Württemberg“-huszárok már Szegeden vannak. A debreczeni zászlóalj is megérkezett: a veszprémi szintén, s mindjárt tovább is mentek.

Verbászón tegnap két ráczot akasztottak: az egyik százötvenezer forintot hagyott az ország-

nak, halála előtt csinált végrendeletet: a másik kétszáz köből búzát és zabot hagyott.

Becserek mellett ismét négyszáz ráczt esett el, a „Donmiguelt”-gyalogok és Kiss Ernő huszárai harcoltak ellenük.

A szenttamásiak, mint mondják, aknákat ástak, s házfedeleiket mind ganéjjal borítják az ágyúgolyók ellen. Egyébiránt nincsenek többen fegyveresek nyolcz-ezernél, a római sánczbeliekkel együtt, s mintegy kilencz ágyújuk van: nekünk itt Ó-Becsén már harminczkettő van, s a verbásziakéval együtt Szent-Tamás körül összesen ötvenkettő. — A bombák még csak 14-én érkeznek meg, mint mondják. — A német tisztek közt itt sok pecsovics gazfi van. — A huszártisztek közül igen sokan quietáltak, minthogy az ütközet közeledik. — Ráday Palival is találkoztam, itt van, már főhadnagy. — A „Wilhelm”-ezredbeli polákok, kik itt vannak, tiszteikkel együtt magyargyűlölő ezudar faj. Kár volt ezeket idehozni; de nem mernek moczcanni önkénteseinktől.

Színházi barátimat üdvözlöm. Mondd Lászlónak, hogy tegyen úgy, mint én: vegyen búcsút a kapufélfától, aztán jöjjön ide: életében ez lesz a legjobb, a mit tehet; itt minden bűnéért meglakolhat.

Isten veletek. Csókollak.

Egressy Gábor.“

Vesztéglésünk. Atyám felháborodása. Rácz fölkelők elfoglalása. Takácsi, főhadnagy. Rablógyilkosok fölmentése. Készülődéseink. Az oláh-önkéntesek megszökése. Hadi terv. Dispositiók a támadásra. Károlyi gróf csapata.

Ismét egy hét múlt el vesztégléssel, s még mindig nem tudjuk, mikor lesz a döntő csata; holott a vérszemet kapott lázadók részéről most már minden nap, minden éjjel orvtámadásnak vagyunk kitéve az előőrségen és őrzárataink alkalmával. Tétlenségünk, habozásunk a rácztokat mind vakmerőbbekké teszi. Bár nagy kárt nem tehetnek bennünk; de folytonos zaklatásaikkal rendkívül fárasztják, kimerítik csapatjainkat.

Atyám végkép elvesztette béketűrését, s ennek anyámhoz írt következő levelében ad kifejezést:

„Ó - B e c s e , augusztus 14. 1848. Édes Zsuzsikám! Már látom, hogy hiában töltöm itt egész szabadságom idejét, — egy egész hónapot, — a harczvágy és sikertelen várakozás kínjai és unalmai között. A táborozás ugyan mindekkorig jó hatással volt reám; mert önkéntesen részt vevén a katonai kötelességekben e szokatlan munka élénken foglalkoztatott; s szerettem, hogy ez új oldalával az életnek tényleg megismerkedhettem. De ast hittem, hogy ez nem sokáig fog tartani, hogy ma-holnap döntő ütközetre kerül a sor: és ime, hétről hétre halasztják azt. A haszontalan, s a seregre nézve mégis oly fárasztó táborozások már boszantanak, — s e szellemi tétlenség nekem, ki munkához vagyok szokva, kiállhatatlan. — Augusztus 25-én kitelvén egy hónap szabadságom idejéből, — akár lesz addig harcz, akár nem: hazamegyek.

Az eddigi halogatás oka, vagy inkább ürügye, az volt, hogy a bombák még nem érkeztek meg. Már azok is itt vannak, s még sem megyünk; hanem időt engedünk a ráezoknak, hogy magukat erősítsék és okot adunk arra, hogy halogatásunkat, veszteglésünket félelemnek tartván, vérszemet kapjanak, s vakmerőségeik még szemtelenebbé legyenek, — hogy bennünket egyenként pusztítsanak, öljenek; míg nekünk hajukszálát sem szabad illetnünk; hanem a katonai törvényszéknek épségben átadnunk, hogy ott feloldozzák és szabadon bocsássák.

Tegnapelőtt honvédeink az előőrsök előtt fekvő szállásokon egy kis szemlét tartván, ismét három fegyveres ráczot fogtak el. Négyen voltak, s a magyar tanyákra jöttek rabolni Szent-Tamásról. A mi külső őrzőjáraink észrevévén, hogy a kukoriczák közt bujkálnak: bekerítették, s megszorították őket. S látva, hogy zárva vannak: lődözni kezdenek, s egy T a k á c s i nevű főhadnagyot meg is sebesítettek; de előbb a miénk azt, a ki a főhadnagra lőtt, két lövéssel leterítették, hármat pedig kergetve fogtak el. Az egész város várta, a mint híre is volt, hogy példás büntetésben fogják

részesíteni; azonban a törvényszék két tagja, — volt osztrák katonák, neveiket is tudom, — fölmentette őket, azt hozván fel ürügyül, hogy kémekül fogják őket használni. Már eddig ez ürügy alatt ötven ilyen rablógyilkost mentettek föl. Hát ennyi kalauzra van szükség? . . . Igazán meg kell dühödni, vagy kétségbeesni az embernek, az ilyen dolgok láttára! —

Most, mint bizonyost rebesgetik, hogy holnapután ütünk reájuk; de már én ezt sem hiszem; mert mindig így tettek, a fellázadt kedélyek csillapítására. — Mások azt mondják, hogy nyolcz napnál nem lehet előbb kezdeni; mert a tüzéség kocsisai mind újonczok, nem tudnak a lovakkal bánni; ezeket kell betanítani. Azaz, egy szóval: azt várják, hogy az őszi esőzések bekövetkeztén, az ágyúkkal ne lehessen mozogni az itteni mezőségen, a kiöntések, mocsarak és sár miatt; — holott most oly kedvező, száraz idő jár, hogy még a legnagyobb nádasokban is száraz lábbal járhatni.

Az erdélyi oláh-önkéntesek Szegedről megszöktek; hanem egy osztály „Württemberg“-huszár van nyomukban, s ha az ellenséghez akarnak szökni: lekonzolják őket. —

Mint bizonyost hallom több tekintélyes embertől, hogy holnapután csakugyan ütközetbe megyünk. Földvár, Szent-Tamás és Túrria egyszerre fognak megtámadtatni. Hová rendelik a mi zászlóaljunkat, nem tudom; de alkalmasint Földvár-, vagy Túrria ellen, minthogy Szent-Tamás hoz Verbász közelebb lévén, az ittlelvő katonaság fogja Szent-Tamást megtámadni.

Szörnyű magányomban, bármennyi is az ismerős, én itt mégis egyedül vagyok, kivéve azon néhány órát, mit szolgálaton kívül a fiama l tölthetek.

Ma 16-án végzem e levelet. Most már a csata kezdete felől bizonyost írhatok. Az ágyúk ma és tegnap küldettek innen Verbászra; maga B e c h t o l d, kíséretével, ma hajnalban ment el velük.

Négy oldalról támadják meg szombaton, 19-én, az ellenséges táborokat, úgymint: Verbászról, s Te-

m e r i n, vagy Hegyes felől támad harminczezernyi sereg, ötvenöt tábori- és két mozsárágyúval; — innen Ó-Becséről ugyanazon időben támadjuk meg Túriát és Földvárt mintegy hatezer emberrel s nyolcz ágyúval. Tehát mi az összes sereg balszárnyát képezük, s így a mi második zászlóaljunk Földvárt fogja ostromolni. Ezen terv szerint az ellenségnek mind a négy fészke, úgymint: Szent-Tamás, Túrria, Földvár és a római sánczok háromszoros láncolatban lesznek körülkerítve: 1. az ágyúk és a lovasság, 2. a sorakatonaság — és 3. a honvédek által. — Az elfoglalt helyeket a csongrádi, Csanádi, hevesi, nógrádi, s más nemzetőrség fogja megszállni.

A gróf Károlyiék négyezernyi serege szintén Verbászra érkezett.

A székelyek Hegyes felől mennek Szent-Tamásnak.

Seregeink Karloviczig szándékoznak előnyomulni.

Tehát igazán: „most, vagy soha!”

Isten legyen velünk! Fiammal együtt csókollak.

Egressy G á b o r. “

Készülődésünk a csatára Földvárnál. Átköltözködésiink a verbászi táborba.
Éder és Bechtold árulása.

Alig fékezhető harczvágygyal néztünk az ostrom elé.

Eddigi előkészületeink mellett oly nagy számú önkéntes sereggel gyarapodtunk, hogy a kitűzött napra, augusztus 19-ikére, mindnyájan biztos győzelem reményében ringathattuk magunkat. Nagy haderőnk és lelkesedésünk mellett, a felkelők megsemmisítése immár kétségtelennek látszott.

Bár sokat szenvedtünk a táboriúiul sanyarúságai következtében, s csapataink egyharmada már betegen feküdt a szegedi, óbecsei és verbászi kórházakban; de a megmaradt rész rendületlen állt. A honszeretet, a boszúérzet aczélozta idegeinket, s teljes elszántsággal vállalkoztunk a régvárt döntő feladatra.

Zászlóaljunk, három ágyúval, Földvár ostromára volt kirendelve, mely elé augusztus 19-én hajnalban érkezünk meg, összesen mintegy kétezerén. Azonban csak Szent-Tamás bevétele után lett volna szabad támadnunk, az onnan hozzánk csatlakozó magyar csapatokkal egyesülten. Ez egyesülésre azonban hiába vártunk; sőt a szenttamási kudarcz hírére, egyetlen lövés, vagy támadási kísérlet nélkül, még ugyanazon nap visszarendeltettünk Ó-Becsére, — hová nem sokára a többi csapataink is visszajöttek Szent-Tamás alól.

Nyilvánvaló volt, hogy a vezérlés szándékos rősz intézkedése okozta a kudarcot, mely miatt Szent-Tamás bevétele újból elmaradt.

Harmadnap múlva zászlóaljunk a verbászi táborba küldetett. — Itt már sátrakat kaptunk a napheve, — az éjjeli hidegek, — s az esőzések ellen.

A mily kellemesen hatott reánk e gondoskodás az első pillanatában, olyannyira megdöbbsentett utóbb a gondolat: hátha ez az intézkedés újabb veszteglést hosszabb ideig tartó várakozást, előnyomulás helyett megtelepedést jelent . . .

Aggodalmunk — fájdalom — igazolva lett. ('gyünk nagy hátrányára, talán vesztére, ismét heteket kellett töltennünk csata nélkül a verbászi táborban.

Annyi bizonyos, hogy az Eder és B e c h t o l d áruló taktikája mérte hazánk sorsára az első halálos csapást Alvidéki hadjáratunkat kezdetben csekély küzdelemmel, gyorsan befejezhetjük volna, s egész erőnkkel vethettük volna magunkat a betörő osztrákok megsemmisítésre — és így a védelem művét még ez év derekán dicsőségesen befejezheténk vala! . . .

Atyám nyílt levele. A székely-zászlóalj. Elhelyezkedésünk Földvárnál. Kundercznek Szent-Tamásnál. A „Ferdinand“-huszárok. A 3-ik honvédszászlóalj. Karaján kapitány, Jellasi. Takácsi főhadnagy. A volt osztrák tisztek bírálata. A magyar földművesek nyomora. Atyám propositiói.

Atyám elkeseredve, hazafiúi mély felháborodással hagyta el táborunkat, elhatározván, hogy itteni ügyeinket Pesten leplezetlenül föltárja. — Hazaérkezve, kö-

zölnivalóját azonnal megírta, s számos példányban ki-nyomatva, befolyásosabb honfitársai közt szétosztatá.

Szükségesnek tartom e nyílt levelet, — mely ma már alig van másolatban, — a történet hű tükréül, az eredeti után itt bemutatni.

A rácz lázadás és a magyar ügy.

Történetet mondok. Nincs okom többet, vagy kevesebbet mondani, mint a mi a való. Iparkodom, nem nevezni személyeket, csupán dolgokat. A mennyire gyarlóságom engedi, még észrevételektől is tartózkodni fogok; mert hiszen háborús időket élünk, midőn nem azt kérdezik a bölcs táblabírák: igaz-e szavunk? hanem, hogy az igazat kimondani szükséges-e, hasznos-e, sőt illik-e? (!) És azt mondják, hogy stratégiába főkellék a titoktartás, mely tiltja, hogy akár hadimunkálatok, akár hadiszemélyek fölött, — még talán idejekorán, Ítéletet mondjon az avatlan polgár, kinek más joga, más kötelessége most nincs, mint vakeszköz gyanánt hiában elveszni, vagy a dolgok láttára némán kétségbeesni.

Hajdanta csak egy személy volt a hazában sérthetetlen; de most már a sérthetetlenek száma rémitően szaporodik. Most már a katonaöltöny alatt mindenki védve van, legyen az bármily sárgafekete. Sőt nemrégiben egy országos biztos ur azt bátorzkodott mondani, hogy a ráczokat sem kell gyanúsítani! — Sérthetetlenek e hazának orgyilkosai, sérthetetlenek a rácz véredek: egyedül te vagy sérthető, mészárolható, féreg gyanánt eltiporható szegény magyar nemzetem!

A harczmezőről jövök. Azt hívém, hogy most, midőn nemzetünk a lét és nemlét közötti perczeket éli: nincs más hivatal e hazában, mint az önfenntartás hivatala, mely ösztönszerűleg csatára hív minden magyart! Azt hívém, hogy családapának lenni nem annyit tesz, mint távolról néznünk fajunk enyészését mert hiszen ha elvész a nemzet: elvész a család is! És e gondolatnál vajmi kínosan kell éreznie a haszonvehetlenség, a tétlenség kénytelenségét mindazon polgárnak, ki az államnak másnemű szolgálatára lévén kötelezve, hiva-

talához van lánczolva, mint az a Prometheus, kinek eleven keblét a vadak marczangolják boszulatlanul.

Egy teljes hóna, dg vártam Ó-Becsén, a főhadiszálláson, a dicső csatára, oly szándékkal, hogy az első egyike lehessen az ellenség sánczain, s ha végzetem úgy akarja: győzelmünk első hírnöke itt a fővárosban. — Láttam, hallottam, tanultam. — Menjetek oda bölcs táblabírák; de nem egy napra, nem parádében, hanem a közharczos egyszerűségében, — s ha késő nem lenne, huzamosabb időre: és megtanuljátok azt, a mit tudni véltek, de nem tudtok; a miről itthon a pamlagon, — hol csak mosolygó arcokat láttok, — nincs fogalmatok; majd meg fog j á t o k i s m e r n i a v a l ó s á g o t.

Egy végtelen hónapi tespedés, sanyargató veszteg-lés után, mely bennünket időben, erőben fogyasztott, koldussá tett: míg az ellenséget gyarapító, gazdagító — végre megérkezett az ütközet napja. Haderőnk apró csapatokkal valahára megnövekedett. De a mit így a réven nyertünk, a vámon csaknem elvesztettük. A tábori élet sanyarúsága megtörte csapatainkat annyira, hogy zászlóaljaink csaknem felényire apadtak, s a kidőltekkel megteltek a szegedi és óbecsei kórházak.

Ije ím megjött a székelyek egy zászlóalja, s megérkeztek végre nagy lomhán a bombák is.

Augusztus 17-dikének hajnalán, a tüzérség, a huszárhad és a vezérkar nagyszerű menetben vonult ki Ó-Becséről Verbász felé.

Augusztus 19-dikén egész hadivonalunk Ó-Kértől Becskerekig, egyszerre volt felállítandó. Húsz-harmincz ágyú, százhusz bomba, ezernégyszáz ágyútöltés, s tizennyolcz-húszezer emberből álló haderőnk volt együtt Verbászon és Ó-Becsén. A nagyobb erővel V e-r-b á s z felől kell vala Szent-Tamást megtámadnunk. Ó-Becséről pedig T ú r i á t mintegy kétezer emberrel és három ágyúval.

Hadseregünk balszárnya szintén három ágyúval és kétezer emberrel Földvár előtt volt felállítva. Ennek feladata volt: a ráczok kitörését a római sánczokból, visszaverni; de Földvárt nem venni be mindaddig, míg

Szent-Tamás és Túri a elfoglalva nem lesznek, hogy majd a római sánczok egyesült erővel ostromoltassanak, az előhadat a földvári pihent sereg képezvén.

A csatát megelőző estén ifjú seregeink feledni látszottak minden eddigi szenvedéseiket. Átvillanyozta lelkeiket a pillanat nagysága. Harcz, diadal, boszú az imádott haza sarkait mardosó kígyókon és vérebeken. Ily érzelmek villogtak ifjaink szemeiben, s örömrivalgásaiktól viszhangzott a rónaság tiszta, kék boltozatja.

Kilencz óra tájban nagy tüzek látszottak Szent-Tamás, Tárás és Becskerek felől. Éjfél tájban néma csendben indultak meg csapatjaink Földvár és Túria felé. Kebleink feldobogtak. Mindnyájan áthatva voltunk a gondolattól, hogy egy történelmi nagy napra viradunk, midőn tényezői leszünk a nemzet sorsát intéző isteni végzésnek, s oly ünnepet készítendünk holnapra Szent-Istvánnak, minőt még nem adott első királyának e nemzet soha.

Hadainkat a szekerek hosszú sora követte a Béga csatornán felállítandó Ilid alkatrészeivel. Az elmenekült földvári magyarság kaszás serege zárta be a hadmenetet.

Ezalatt Ó-Becsét őrizetül a csanádi nemzet-őrség szállta meg. A város körül pedig a szent-tamási, túriái és a földvári száműzött magyar családok ütöttek tanyát elhagyott táborhelyeinken.

Hajnalban seregünk Földvár előtt állt. Ágyúink a kálváriával szemben levő magas dombot foglalták el, honnan a vidéket: Túriát és Szent-Taniást tisztán beláthattuk. Figyelmünk kétfelé volt irányozva: a földvári szerviánok mozdulatai és Szent-Tamás felé.

Már megviradt; reggeli négy óra óta feszült, kebelrel vártuk az ágyúk dördüléseit, melyek — megfoghatatlan késedelemmel — csak hat óra felé kezdtek megszólalni. Nyolcz óra tájban Túria és Szent-Taniás égni kezdtek; azonban ez égések nem sokáig tartottak. A földvári szerviánok ezalatt a Tisza felől egy pár ágyúból tüzelni kezdtek legszélsőbb balszár-

nyunkra; de sikertelenül. Előőrseink a szerviánokat kiszoríták helyükből, miközben egy közhonvéd elesett.

Tíz órára Túri a és Szent-Tamás felől minden ágyúzás megszűnt. Összesen 45—50 ágyúlövést számláltunk meg. Ugyanez időben Kiss Ernő táborából, Tárás irányában is sűrű ágyú lövés hallatszott, s nagy égés látszott. Megszűnván az ágyúzások, csalhatlanul hittük, hogy Szent-Tamás kevesebb fáradtsággal vétetett be, mint előre gondoltuk; s így honvédeink már vezénylet nélkül is készek voltak Földvárt megrohanni, — hogy időt nyerve, ott várják be szenttamási győzelmes seregünket.

Ugyancsak tíz óra tájban iszonyú sáskasereg vonult el csapataink fölött. — Túri a felől Torontál felé tartva, mintegy baljóslatú jelenség, melyet nemso-kára csakugyan a csatavesztés szomorú híre követett.

Seregünk visszavonulni rendeltetett Ó-Becsére délután öt óra tájban.

Leit hatatlan a leverő hatás, melyet reánk a túriai és szenttamási események tőnek! Harmadszor is meghátrálni egy gyülevész népsöpredék előtt! Elveszteni az elhatározó csatát, melyen egy nemzet reménye, **a n n y i f ö l d ö n f u t ó v á l e t t m a g y a r c s a l á d** fohászai csüggöttek. Erő és idő veszve — hiába! . . .

Sötét, s a legkeserűbb érzelmek között fordultunk vissza Ó - B e c s é r e, honnan már végleg búcsút vettünk, s a hol már másoknak adtuk át helyeinket.

Visszatért hozzánk a túriai tábor is; s másnap, Szent-István gyászbaborult napján érkeztek mega ver-bász i á k . a szenttamási események tanúi és részesei.

Túri a kétfelől ostromoltaték. Jobbról a „Ferdinand“ -huszárság nyomult előre, s már a faluig hatolt, midőn nem tudni mi okból, visszavonulni rendeltetett. Balról a pesti önkéntesek és a harmadik h o n v é d z á s z l ó a l j állottak. Ez utóbbit felszólítja a vezér: vállalkoznék-e közülök harmincz közvitéz a csatornán átkelni? És harmincz helyett háromszázan álltak elő. — Midőn e vállalkozóknak már mintegy fele-része, csoportonként, egyetlen csónakon átkelt, a vizen: a szőlők közt rejtőzött ráczoktól sűrű puskatúzzal fo-

gadtatott; míg hátul a további átkelést a ráczok oda-irányzott ágyúgolyói gátolták meg. Ekkor az innenmaradt résznek gyors visszavonulás parancsoltatott. És már a tulmaradottak, mintegy százötvenen, heves tüzelésük daczára csakugyan bekrittetnek, s elfogatnak, hahogy K ar raján huszárcapitány e kiáltással: „bajtársak, ne hagyjuk hazánkfiait!“ — századával kiszabadításukra nem siet, s visszavonulásukat nem fedezi. A csónak azonban az innesső parton maradt.

Ekkor egy honvéd gyorsan nekivetkőzik, a csatornába ugrik, s a csónak kötelét a szájába fogva, ezzel átúszik, s bajtársait az ellenség golyózápora között szállítja vissza.

Megkísérlették utászaink hidat is verni a csatornán, még pedig fényes nappal! . . . és az ellenséges ágyúk torkában! . . . s midőn már csaknem készen voltak vele: a ráczok minden ágyúival reátüzelve, a hidat szerszámostul, mindenestül elsülyeszti. Itt egy pesti önkéntes halt meg, három pedig megsebesült.

Szent-Tamásról igen nagy veszteséggel vonulnak vissza honvédőink. A halottak, sebesültek s az elfogottak száma összesen hatszázra megy.

Igen tisztelem a hadviselés azon elvét, mely titoktartást parancsol; de oly pontra jutottunk, melyen semminemű tilalom által nem érzem magamat arra kötelezettnek, hogy hazafiui szempontból fogva felalvidéki ügyeinket, elhallgassam azt, a mit érzek és elnémitsem a benyomást, melyet reám ottani tapasztalásaim tőnek. Kik egyeseknek határtalan kíméletet, s föltétien bizalmat szavaznak meg akkor is, midőn a haza sorsa van kockán: azok bizonynyal kárhozzatni fognak; de a kik meggondolják, hogy mégis későn lenne a dologról akkor értekezni, ha már e hadimunkálatok sírba vitték a nemzetet: azok nyíltságom iránt elnézéssel leendnek.

Megvallom, hogy a stratégiában avatlan vagyok, s talán innen van, hogy bizonyos eljárásoknak okait, szükséges voltát és következményeiben rejtezhető hasznát ki nem tudom találni.

Nem értem, például: miért kellett Földvárt in-

gyen odaengedni a szerviánoknak július 17-ikén, miután az, bár sok magyar vérrel visszafoglaltatott? A történet röviden ez. Miután a szerviánok már egy ízben, július 14-ikéu, kirohantak a római sánczokból, de visszaverettek: a mieink Földvár előtt folyvást hadiállásba voltak helyezve. Július 16- és 17-ike közötti éjjel a „Wilhelm“-gyalogok állottak előőrségen, kik helyeiket hűtlenül odahagyták. A szőlők pedig, melyek a római sánczoktól egészen Földvár alá nyúlnak, a Tisza felől teljesen őrizetlenül hagyattak; s így a szerviánok bízvást jöhettek éjjel a szőlők megett Földvár alá ágyúikkal. Július 18-ikán, hajnali három órákor, kartácstűzzel ront az ellen balszárnyunkra, hol tüzeink táboroztak; az első lövés egy fegyvergulánkat rombolja szét, a második két lovat hordott el ágyúnk elöl, s egy ágyúnknak az elejét. E meglepetés oly zavart okozott seregünkben, hogy a kartács zápora közt lionvédeinknek azonnal vissza kellett vonulniok, egészen az innenső részére a városnak. A szerviánok ez alatt a városba nyomultak, gyújtottak, raboltak, gyilkoltak. A mieink e közben összeszedvén magukat, rajtok ütnek és véres harcz után nemcsak kiverték őket a városból, hanem egészen a római sánczokig üldözték, sokat elejtvén közülök. Ekkor a már visszanyert város odahagyni parancsoltatott, s a magyar tábor ismét Ó-Becsére vonult vissza.

Mondják, hogy seregünk azért nem maradhatott Földváron, nehogy a szerviánok Ó-Becsét hátuk megett elfoglalván, a mieink berekesztessenek Földváron. De vájjon Ó-Becsét, mint oly fontos állomást, nem sokkal kevesebb költséggel lehetett volna-e elsánczoltatni egyik oldalán, miután a másik oldalon a Tisza által védetik, semmint az odaengedett Földvárt, a csatornával együtt újra visszafoglalni, — a csatornára új hidat építeni, ezt odaszállítani és nagy veszélylyel felállítani? Besánczolva megvédhető Ó-Becsét pár száz ember, míg most ezreket kel) ott tartanunk megőrzésére.

Nem értem másodszor: miért kell a milőpo-

r u n k n a k mindig a győzelem pontján elfogni?

Szent-Tamás megtámadására első ízben körülbelől húszonháróm (!) ágyútöltést vittünk, — a mi elfogyván, visszavonultunk: holott, ha még ötöt lövünk; Szent-Tamás kitűzi a fehér zászlót, mint az onnan kimenekült magyarok egy szájjal állítják.

Nem foghatom meg harmadszor: hogy mi oknál fogva kezdtek ágyúink csak reggeli hat óra tájban megszólalni Szent-Tamásnál, s miért szüntek meg már tíz órakor, augusztus 19-dikén? S miként van az, hogy 45—50 lövésnél több alig történt, pro et contra, s mi mégis lóhalálában küldünk Szegedre munitióért; holott egy pár hét előtt annyi töltésünk volt Ó-Becsén, hogy a fölösleget vissza kellett küldenünk Szegedre!? És vájjon nem lehetett volna-e Túrrián a hidat éjjel, holdvilágnál állítani fel inkább, mint fényes nappal az ellenséges ágyúk torkában? S vájjon miért kellett a támadással bevárnunk a világos későreggelt, hogy az ellenség, tornyaiból, elhelyezkedésünket, s minden mozdulatunkat láthassa, s zászlóját a toronyban, mutató gyanánt, a szerint irányozhassa!?

És vájjon miért kellett nekünk hátrálnunk 19-dikén Szent-Tamásról, miután az ut, annyi áldozattal, már törve volt?! Miért kellett annyi vért hasztalanul elveszteni már másodszor, holott még egy parányi áldozattal és elszántsággal, a főcsata, nemzeti becsület, idő. egy szóval: minden nyerve, — míg most minden veszve van.

És most miért kell az újabb támadással ismét hetekig késnünk, s az ellenségnek időt engednünk, hogy « magát erősítse? miért bevárnunk az esős őszi napokat, hogy ágyúink a sárba süllyedvén, ott vesszenek, s ingyen az ellenség kezére jussanak?! Miért bevárnunk, hogy J e l l a s i c h Szlavónián át Karloviczig jusson, s a szerviánokkal egyesülhessen?!

Azt sem tudom érteni, miért hogy ama halálos bün-

tetteken kapott, s fegyveres kézzel elfogott tömérdek orgyilkos szervián közül, kik Ó- Becsére gyűjtettek: még egyetlenegy sem lakolt? miért hogy az olyanok, mint a ki Takácsi főhadnagyot meglőtte, bizonyos tiszturak által még borral, pecsenyével traktáltattak? És miért ül abban az óbecsei haditörvényszékben az a bizonyos két ur, kik szavazatukkal a gaz foglyokat tel szokták menteni?

E megkegyelmezések leginkább azzal szoktak motiváltaim, hogy e foglyok vallomásaikkal hasznos szolgálásokat tesznek s kémekül használhatók! De vájjon szükséges-e 50-200 kém? S ha így van, miért panaszkodunk, hogy kémünk nincs, míg az ellenség minden dolgainkat tudja!?

Megvallom, annak sem tudom átlátni szükséges voltát, hogy a honvédfjak közül egyszerre százhuszat kellett küldenünk a dolgozóházba, épen a jelen pillanatok b a n, midőn ínség és sikertelen csaták egyre fogyasztanak bennünket!

S miért van végre, hogy miután P e t r o v o s z e l l ő, F e k e t e h e g y és H e g y e s rakva vannak fegyveres erővel: a kordonnak mégis híre sincs és a szenttamási szerviánoknak az út egész Szegedig tárva-nyitva áll, hogy marhát rabolni jár hassanak A d á r a és M o h o l r a, s ez oldalról is bátran vihessenek mindent, a mire szükségük van?!

I É n n e m v á d o l o k e g y é n e k e t, d e a z e l ő s z á m l á l t, s m é g s o k e l ő n e m s z á m l á l t t é n y e k v a l ó s á g á é r t e z e r e m b e r t a n ú s á g á v a l k e z e s k e d e m. N e m v á d o l h a t o k e g y é n e k e t, k i k n e m t e h e t n e k r ó l a, h o g y ő k e t s o r s u k i l y e n, v a g y a m o l y a n b o r d á b a s z ő t t e. — D e a n n y i b i z o n y o s, h o g y a t e r m é s z e t b e n u g r á s n i n c s, h o g y „q u o d s e m e l e s t i m b u t a r e c e n s, s e r v a b i t o d o r e m t e s t a d i u“ — é s h o g y m i, o s z t r á k t a n o k k a l é s é r z e l m e k k e l 20-30-40 é v i g s z a t u r á l t v é r ű e m b e r e k r e n e m z e t ű n k s o r s á t f ő l t é t l e n ű l n e m b í z h a t j u k.

Az t m o n d j á k, h o g y a z e g y e n r u h á t s e b á n t s u k, m e r t h a d i k é p e s s é g b e n é s s z a k e m b e r e k b e n k o l d u s o k v a g y u n k. D e a z i s t e n é r t, m i t h a s z n á l n e k ű n k m i n d e n h a d i b ő l c s e-

ség, hogyha az a praxisban szerencsétlen; ha bennünket akár szándékosan, akár nem, de tönkřejuttat, lassú halállal öl meg; míg másfelől az őszinte buzgalmat és elszántságot minden különös stratagémák nélkül csekély erővel is győzni látjuk?!

Azt mondják továbbá, hogy dobszóval nyulat sohasem fogunk. De hát azt hisszük-e, hogy ők nem ismerik erőnket és gyöngeségünket? hogy köztünk minden tizedik ember nem az ellenség kéme, hogy az árulás fenéje nincs elterjedve hazánk testének minden ereiben, a reactionak rácz- osztrák-illyr elemei által? Miért nem akarjuk csak mi magunk ismerni a testünkben rágódó fenéket?

Mondják végre, hogy ne rémítsük a népet, ne hangozzunk le harcias lelkesedését, bátorságát. Ez az én elvem is. De kérdem, hol van az az óriási siker, mit bennünk azok a megczukrozott hírek okoztak? Abban áll talán a siker, hogy bizonyos város nemzetőr-sége zenével készül megtisztelni parancsnokát azért, hogy őket a táborbaszállástól megkíméli? Vagy talán abban, hogy némely városaink föl mentetni követelik magukat a honvédelmi kötelesség alul, mert néhány rabot, kaszárnyát, tiszti szállást kell őrizniük? Vagy abban, hogy a legszebb, harczképesebb, de fásult nép hajnalig zeneszónál tivornyáz akkor, midőn tőszomszédságában a haza lánggal ég, s patakokban omlik a magyar vér? . . . Nem. E népet a biztató hírek mézes itala csak lerészegíti, s örök álomba szenderíti. E néphez, melyet háromszáz éves osztráknevelés testileg lelkileg elnyomorított, a végítélet tárogoatójának hangján kell szólni, hogy fekhelyéből kimozduljon, hogy az önfentartás kötelességéhez emelkedjék. E népnek látnia kell a valót, egész meztelenségében. **E n é p n e k. hogy óriássá legyen: kétségbe kell esnie.** Tudnia kell, hogy tűzrétegen jár; s hogy a merre lép. mindenütt tűzfolyam fakad nyomában, mely öt porrá fogja égetni, s hogy c tüzet csupán az ellenség vérével olthatni el. Tudnia kell azt is, hogy mi, odalenn, szerviánbörbe öltözött osztrákokkal harczolunk, mely

kincseinket és fegyverünket akarván tőlünk elrabolni, a fanatizmust ellenünk uszítja.

Vegye kezébe azért a véres lobogót egy oly férfiú, kinek szava képes elhatni Adriától a K á r p á t o k i g, hogy a nemzet egyférfiként talpára szökvén, egy nagyot, egy rendkívülit tegyen, e perczen inkább, mint a másokban, midőn késő lesz.

Csak idő ne engedtessek a rabló csordának. Az idő minden. A ki időt nyer: mindent nyer. Nem kell engedni, hogy a rablók folytonos szerencséjének vonzereje sokszorozza hatalmát, szemtelenségét; inig másrésről harcosainknál a balsikerű kísérletek a kedélyeket elke-serítsék, a buzgalmat lelohasszák, a bajtársi viszonyos bizalmat és öszhangzást megzavarják, s a türelmetlenséget a felozlás pontjáig erőszakolják.

Felszámíthatlan a nyomor, mi a késelemben fekszik. A földönfutó magyar családok éhen vesznek el, vagy kétségbeesésükben a közöttünk levő részint békés, részint átszökdösött ráciz lakosok jószágait készülnek cserében elfoglalni sajátjaik helyett.

Midőn 18-dikán Földváról visszavonultunk, szív-repezítő volt e hontalan magyarnép tekintete, mely hetek óta Ó-Becse piacán, s a szánakozóbbak udvarán fetreng éhezve, dologtalanul, s mely a csata kimenetelére várva, követte táborunkat, — férfaiuk velünk harcolandók tűzhelyeikért, kaszáik-, vagy vasvilláikkal, ez egyetlen sajátjukkal a földön! Nők és gyermekek zokogtak, s a férfiak arczán a reményvesztés, megsemmisülés volt kifejezve.

De véginségre jutand azon alvidéki magyar lakosság, melyen a hadviselésnek súlyos terhei már oly régóta fekszenek. Lova, marhája, s maga tábori szolgálatban. Egy háznál harmincz katona, vagy nemzetőr. Az ellenséggel szomszéd határokon mindene a mezőn. Kukurieza, kender, köles, mind lábon; búza, zab, már a zivatartól összekuszálva, elpusztítva. Az országutakon megnőtt a fű. Az egész dústényészetű rónaság képe oly elhagyott, oly szomorú! ...

S mi lesz honvédeinkből, s más harcosainkból, a

mindig hidegebb őszi éjszakákon, ruhátlanul, künn az isten ege alatt?! Az éjjeli zivatarban keresztülázva, fázva, elcsigázva; s majd a nap sugárain azon egy helyben kiszárasztva. El fognak hullani harcz nélkül, dics-telenül, mint a halasztás, a késedelem nemzetölő rendszerének áldozatai. —

S z ü k s é g e s a z é r t :

1. hogy a ki a véres zászlót a nemzet bizalmával a kezébe fogja ragadni: az a férfiú dictatori hatalommal ruháztassék fel a hadügyekben, s rögtön a lázadás helyszínére siessen. Nem szükség, hogy katona, hanem hogy m a g y a r legyen; —

2. hogy a 17 és 50 év közötti minden magyar kiállani parancsoltassék: —

3. hogy e sereg fele rögtön táborba szálljon három hónapra; ennek múltával a másik fele szintén három hónapra; —

4. hogy a tehetősekre kényszerített kölcsön vettesék pénzben, fegyverben és élelmiszerekben;

5. hogy a tehetősek saját költségükön és fegyvereikkel szolgálni parancsoltassanak három hónapig; —

6. hogy a mezőhegyesi ménes rögtön a tüzérség szolgálatára küldessék; —

7. hogy legalább száz ágyú fölszereltessek;

8. hogy minden mérnök a tüzérséghez soroztas-sék; —

9. hogy kimondassák, miként az ellenségtől elfoglalt birtokok, törvényes föltételek mellett, a győzők között osztatnak fel.

Ha mindez pár hét alatt életbe nem lép, csak az istennek különös csodatétele fogja e hazát nélkülünk megmentetni.

Ellenben nagyszerű, villámgyors föllépés, aczélideg-zetii erélyesség: és a vérengző haramiacsorda tíz nap alatt szét van verve az egész Magyarházában.

P e s t . augusztushó 1848.

E g r e s s y G á b o r .“

Perczel Mór. Mészáros Lázár. Kétszázezer honvéd felállítása. Szolgálatunk a verbászi táborban.

Atyám nyílt levele rendkívüli hatást tett úgy a befolyásos körökre, mint a nagyközönségre. Felnyitotta mindenki szemét. Most már erélyes lépések tétettek a kormány részéről a hibák reparálására, s a szükségesek sürgős beszerzésére.

Perczel, atyám enunciatívója után másnap az országgyűlés előtt egyenesen hazaárulással vádolta a vezérletet a szenttamási kudarcok miatt.

Minden szabad csapat: önkéntesek, nemzetőrök, s a még rendelkezésünkre álló sorkatonaság: gyalogok, lovasok, tüzérek, az egész országban mozgósítva lettek és az alvidéki táborokba küldettek.

Megnyugtatásunkra, s újabb dispositiók tételére a kormány Mészáros hadügyminisztert küldte ki táborunkba. Ez megérkezésekor azonnal maga elé rendelte az összes csapatokat, s lelkesítő beszédet intézett hozzájuk, — kitartásra, győzelemre buzdítva őket; — szavait így végzé: „Ne azt kérdezzétek, hogy elleneink hányán vannak, hanem azt, hogy: hol vannak? és győzni fogtok!”

Napról napra érkeztek újabb csapatok erősítésünkre: rendes katonaság-, nemzetőri és önkéntes zászlóaljok Kassáról, Szegedről, s az ország legtávolabb eső városaiból, még Erdélyből is, — ágyúkkal, s a kellő löporkészlettel.

E hónapban határozta el az országgyűlés, az immár mindenfelől tornyosuló veszéllyel szemben, a kétszázezer honvéd fölállítását.

A szervezendő új zászlóaljakat a tizelső honvédzászlóalj látta el tisztekkel. A többi között engem is fölterjesztett őrnagyom hadnagyul a minisztériumnak.

E közben Verbásznál, az ellenség torkában, fokozott éberséggel, megfeszített erővel teljesítettük a tábori szolgálatot. Előőrseinket sűrűbben kellett kiállítanunk a megszorodott, s mindvakmerőbbé lett ellenség szemmeltartására; — őrzáratainkat megkettőztet-

tük; s meglepetéstől tartva, egész éjszakákon át készenlétben virasztottunk. Az így töltött néhány hét volt legelősebb megpróbáltatásunk időszaka. Némely napokon a tikkasztó hőség, máskor a beállott esőzések, a mindhűvösebbre való éjszakák, a rász élmezés, az élvezhetlen ivóvíz, vagy ennek teljes hiánya: mindinkább gyöngítette, aláasta egészségünket. A terhes szolgálattól bágyadt, kimerült tagjaink, nem nyerhetvén enyhülést, nyugalmat: elveszték egyensúlyukat, kellő rugalmasságukat. Többedmagammal már csak a legnagyobb erőfeszítéssel, jobbára betegen vonszoltuk áléit testünket az éjet-napot egygyétevé nehéz munkára.

Megbetegedésem. Rác Sándor, agg színész. Dreskovics főhadnagy. A verbászi kórházban.

Augusztus végén egy őrjárat alkalmával áthültem. Másnap láz fogott el; étvágyam elveszett. Teljesen elgyöngültem. Mindamellet a szolgálattól nem akartam elmaradni, s harmadnapra az éjjeli őrségen eszméletlenül rogytam össze. Öntudatlan állapotban szállítottak a táborba s innen a verbászi kórházba.

A gondviselés úgy akarta, hogy épen ezidőre vetődjék hozzám volt nevelőm s egykori házigazdám, atyám régi barátja: R á c z S á n d o r agg színész (a forradalom alatt „S á n d o r f i“-ra változtatta nevét), ki látogatásomra jött ide Miskolcraól. Ő adjon számot állapotomról, melyben föltalált, s a miről következő levelében tudósítja atyámat:

„V e r b á s z, szeptember 5. 1848. Kedves barátom Gábor! Hétfőn, szeptember 4-én érkeztem ide. Azonnal siettem Á k o s parancsnokát G r e s k o v i c s főhadnagyot fölkeresni. A táborban megtaláltam. Első szavam az volt: hol van Á k o s? Azt mondá: „Ma reggel vittem be a kórházba; már ezelőtt öt nappal roszul volt, de titkolta, nem szólt senkinek. Éjjeli őrségre volt kiküldve. Midőn vizsgálni mentem az őrséget: fekvé találtam. Felkötöm, de lerogyik. Ekkor mondja, hogy beteg. Felváltatom, s azt mondom neki: menjen a táborba; ő elindul,

de útközben összeesik. Viradatra a fiúk eszméletlenül találták az útfélen: — aztán szekérre tették, s bevítették a kórházba.“ Ezeket mondván, a főhadnagy úr azonnal befogatott, s bevitt a faluba, egy rozzant parasztház udvarára: Az udvar szalmával volt beszórva. A sok szegény önkéntes, mint sertések a szalmába bújva, nyögtek, jajgattak. Kikേശeredve kérdöm: hol van Ákos? „Őt a házba, vittem,“ — mond a főhadnagy. Erre megnyitnak egy szoba-ajtót, honnan iszonyatos szag ütött meg. Ez egy közönséges nagyságú, piszkos földes szoba, mely régóta meszelést sem látott, valamikor a falubeli fiúk iskolája volt. Itt is a földön, balhás porban feküdtek gyér szalmán harminczheten. mint a búzakévék, egymás mellett, néma csöndben, mint megannyi halott: némelyiknek félig nyitva látszott a szeme. — Közéjük lépek, nézek mindenfelé, s kiáltom: Ákos! Ákos!... Semmi nesz. A főhadnagy úr, ki az ajtóban állt, azt mondja: „tessék kijönni, hátha az udvaron lesz, a többi közt:“ — s előszólítja a felügyelőt, (tudnod kell. hogy ennyi beteg mellett csak egy felvigyázó van), s kérdi tőle: „hol van Egressy?“ A felügyelő visszavezet a házba, mutatja, hogy ott, a szeglettől a harmadik. A sűrűn fekvő betegek közt nagy bajjal hozzáférkőzöm. Istenemre esküszöm: alig ismertem rá: napbarnított a réz a elsárgulva, porral, szalmával, legyekkel borítva, végighasadt szennyes ingben, — lábravalója felcsúsztatva, meztelen lábszárait tömérdek légy borítva, — behunyt szemekkel, mozdulatlanul feküdt, mint halott. Többször kiáltom: Ákos! lelkem — Ákos, csak egy szót! . . . Nem felel. Majd újabb kiáltásaimra felnyitja szemeit. — hosszasan, merően néz rám, mintha utoljára akarna látni, — azzal szemei ismét bezárulnak, a nélkül, hogy egy szót mondott volna . . . Ráborultam, könnyeim hullottak arczára, — miközben ezt susogja alétan: „Ne sírjon . . . adjon egy kis vizet . . . már öt napja nem ettem . . . majd mondok valamit . . . tegyen valamit a fejem alá ...“ Ezeket monda szaggatva; többet nem szólt, hiában beszéltem hozzá. A főhadnagnak, ki jelen volt, azt mondtam: én a fiút itt nem ha-

gyom, keressünk valahol szobát a faluban. Kimentünk a bíróhoz, ez azt mondta, hogy lehetetlen szobát kapni, úgy tele van katonasággal az egész falu. Ránk esteledett. A főhadnagy úr azt mondta, hogy: „Ma már csak hagyjuk ott, majd talán holnap találunk valahol helyet számára.“ Nem-nem, felelém, kiviszem magammal a táborba. A falutól a tábor annyira van. mint Pesthez a Rákos. Feltettük tehát Ákost egy parasztszekérre, s a táborba szállítottuk. Egy káplár átadott egy nádból készített kis sátort, s Ákost ide fektetjük. Kn mellé ültem. — Éjjel hirtelen felugrik, kiszalad: de a sátor előtt összerogyik. A körülfekvők felugrálnak, mondván: „Meg van tébolyodva: már akkor is így volt, mikor a kórházba vitték.“ — Midőn ismét bevittük fekvőhelyére: ökleivel hadonászott, fogait csikorgatta, aztán így szólt: „Megyek a ráczok ellen; de senki se jöjjön velem, — apámat se viszem magammal!“ . . . Hát engem? kérdem. „Magát elviszem, hogy levágott karomat bekösse,“ suttozta. Egész éjjel ily delíriumban volt, folyvást menni akart. — Reggel aztán bevittük a faluba, hol végre kaptam egy szobát, a pénzt előre kínálva; mondván a gazdának: bármennyit kíván érte, tüstént kifizetem. Egy ágyat kaptam egy párnával és egy lepedővel. Lefektettem. Itt aztán magához tért egy-egy pillanatra, mondván: „Áldja meg az isten, báesi-lelkem, hogy ilyen jó ágyat készített! . . . mily rég nem feküdtem ilyen puhán!“ . . . Kezeimet csókolta.“ . . .

Felgyógyulásom. Cserey-őrnagy. Verbász.

Egy hét múlva R á c z így folytatja levelét:

„A k o s iszonyú lázban feküdt néhány napig; három orvost is hívtam hozzá, — egyik egy, másik más tanácsot adott, s én fáradhatlan szorgalommal ápoltam éjjel-nappal. — Ma már jobban van. — S mily szépen vagyok jutalmazva . . . hogy visszahozhattam őt az életre! — Oh barátom, fiadnak egy világot szeretnék teremteni szeretetéért, hozzám való ragaszkodásáért! . . .

Midőn mondám neki, hogy ide s tova eljön az idő, mikor majd haza kell mennem, — ő azt felelte: „De én nem bocsátom, Im a zsoldomból kell is eltartanom; szűkén csak megélünk!“ . . . Boldog voltam hallani ily nemes-szívűségét. — Folyvást azon van, hogy ne menjek el. A mellét nagyon fájlalja . . .

A mint helyrevergődtünk: másnap mindjárt hozzáfogtam a levélíráshoz, midőn Cserey őrnagy szobámba lép, s látván, hogy írok, keményen megtiltotta, hogy téged értesítsek, mindaddig, míg ő engedelmet ad reá. Tegnap ismét meglátogatott, s így szólt: „Most már küldheti levelét, s üdvözlje nevemben mindnyájukat.“ **A l d o t t j ó e m b e r, h ú m a g y a r!** Ákos betegsége alatt sokszor meglátogatott Greskovicscsal együtt; így a többi tiszték is; mert az Ákos betegsége fölött nagyon meg voltak ijedve. Most már napról napra jobban van, s hogy erről meggyőződjetek: íme, ő maga ír nektek néhány sort; — de kétszer is le kellett feküdnie, míg készen lett vele.

Ez lett volna első levelem. De minthogy ezideig késtem az elküldésével, ma mindjárt hozzácsatolom a másodikat is.

V e r b á s z, szeptember 15. 1848. Barátom Gábor! Mi itt rettenetes czudar helyen vagyunk, a hol se patika, se kávéház, se valamirevaló bolt nincs; sem piac; még csak kenyeret sem árulnak. Kénytelen vagyok prófontot enni. De jól esik, mert a fiad adja. Rettenetes a drágaság. Két citromért egy pengőforintot adtam. A czukornak fontja két forint. Nyomorult korcsmából egy porció leves 24 pk krajczár; egy porció becsinált másfél pforint. De még így sem kaphatunk mindig. Nem is csuda! Annyi ezer nép a faluban: minden háznál, húsz-harmincz ember: s egy nagy táborral körülvéve. A szomszéd faluk leégve, kirabolva. A zárvonalon ki- és bejárni nem szabad. — Itt a lakosok mind rácok és svábok; egy magyar lélek sincs. Hogy a honvédek és nemzetőrök e nyomorult helyre vannak

szorítva: az a Bechtold munkája, ki tortúrázni akarja őket; míg a sorkatonaságot, Ó-Becsére vitte, minthogy az igen olcsó város, mert Szegedről minden-
 nel ellátják. De ide az ördög se hoz semmit. A piacon egy kanál tejet aranyért sem kapni. A háznál, hol szállva vagyunk, három tehenet fejnek: de a rácz gazda nekünk egy csöppet sem ad. Nagy kínom, hogy nem tudok vele beszélni, — de összeszidnám! ... A minap vajat köpült, egy húszast nyomtam a markába, úgy adott belőle egy kanálnyit. — Csak az isten szabadítaná ki fiainkat ez ínséges nép közül; bizony mind elhal a tavaszra! — Ákosnak már szükséges volna a táplálkozás: de nem tudok neki mit adni; a levest utálja a szívem majd megszakad, hogy valami jót nem adhatok neki! . . . Átok, átok e gaz helyre! . . . Még cserépedényt se kaphatok sehol: mert az idevaló leggazdagabb embernek is csak egy-két vas serpenyője van, abban kotyvaszt mindent a világon, szalma lángon . . . Cseroy őrnagy maga főzi spintuson a kávéját, az inasa meg az ebédjét. . . . Hiszen ha nekem is volna edényem: de ebben a fertelmes vasserpenyőben oly rossz ízű minden, hogy magam sem bírom megenni, nemhogy a beteg! . . . De talán az isten majd csak tesz változást, s valami jobb helyre vezérel bennünket. Varom tudósításodat. Isten velünk! Szolga barátod:

S á n d o r.

Bechtold. Mészáros. A szegedi kórházban.

Betegségem ideje alatt B e c h t o l d tábornok vezéri tisztét Mészáros hadügyminiszter vette át, a kit bizalommal, szeretettel környezett az egész honvédsereg. Azonban szeptember 16-dikáig még mindig nem történt intézkedés Szent-Tamás megostromlására.

Rácz Sándor egy hétig maradt, még velem, felejthetlen gondos ápolásában részesítve, mely nélkül elhagyatottságomban bizonyára elpusztultam volna. Szeptember második felében utazott vissza M i s k o l c z r a,

miután engem, Cserey és atyám jóváhagyása mellett, mint gyöngé lábadozót. előbb a szegedi kórházban helyezett el külön felügyelet mellett.

Kossuth Szegedre jön atyámmal.

Tíz nap alatt erőmet annyira visszanyertem, hogy már épen készülöben voltam visszamenni a táborba zászlóaljához, midön híret veszem, hogy Kossuth oetobor elején Szegedre jön. s atyámat is magával hozza. Bevártam tollár érkezésüket.

Atyám ez útjáról így emlékezik meg naplójában:

Szeptember végén találkoztam Kossuthal a képviselők házában, midön a népfölkelés szervezésére indulóban volt Pest és Csongrád-megyékbe.

Felszólított, hogy csatlakozzam hozzá és legyek vállalatában segéde.

Úgy lön.

Egy hét múlva harmincz ezer fölkelte nép állott Sukorónál.

Az ellenség e néphatalom előtt — melyben istennek fenytő karját látta feje fölé emelkedni, — leborult és meghódolt.“...

Népgyűlés Szegeden. Kossuth beszéde.

October 1- dikén délután bárom órakor érkezett Kossuth Szegedre atyámmal, tengernyi nép által üdvözölve. A tolongásban nem közeledhettem hozzájuk, annál kevésbbé. mert a hajóról kiszállva, megállapodás nélkül, egyenesen a népgyűlésre mentek.

A térre siettem tehát, hol mintegy tízezer ember várta Kossuthot: ki ideérve, a nép „éljen“-rivalgása közt foglalt helyet a számára, készített állványon. Közéleben megpillantottam atyámat is, s így kétszeres örömmel, áhítattal hallgattam végig a tömegbe vegyülve, Kossuth ihlett, magasztos beszédét, csodás hangjának szívet-lelket elbűvölő zenéjét.

Ékesszólásának varázslatai má, mely öt korunk *legnagyobb*, utolérhetetlen szónokává tette, ez alkalommal ismertem meg közvetlen közléről egész valójában.

Teljes két óra hosszáig beszélt — a permetező eső és csípős őszi légáramlat daczára folyást üdén, fáradhatlanul, — ezüstharangszóként hullámzó hangjának bensőségteljes, mindvégig tiszta, törhetlen csengésével, ragyogó képleteinek folyékonyan, önkénytelenül áradó rögtönzésével, — s azzal a meggyőző, szívet-lelket lebilincselő érveléssel, melylyel hazaszeretetet, szabadság érzést, s a magyar nép jogát csak ő tudta tolmácsolni.

Az óriás néptömeg igézetten, megkövülve állt, s feszült figyelemmel, elfojtott lélekzettel hallgatta végig a csodatevő, a messiási küldetéssel bíró lélek és szív megnyilatkozását; s csak akkor mozdult meg, midőn visszatarthatlan lelkesedésének és elragadtatásának hangja ki-kitört kebléből.

Kossuthot, beszéde végeztével, az összes nép a legnagyobb rajongással vette körül, s éljenezve kísérte lakására ... és még azután is — késő éjszakáig — szüntelenül hangzott az utezákon hullámzó tömegüdviválgása.

Kossuth a veszélyt ismertette, mely hazánkat fenyegeti, s ennek elhárítására hívta föl Szeged és vidéke lelkes, áldozatkész polgárait.

Mondanom sem kell, hogy e felhívásra az összes magyarság, mint egy test és lélek állt fel, s az utolsó emberig síkra szállt.

Hosszas betegségem után, — a nedves-hüs levegőn, s könnyű nyári öltözetben, — az órákig tartó ácsorgást, súlyos következmények nélkül, nem bírhatta meg reconvalescens szervezetem.

Áthültem, s a gyöngeségtől roskadozva indultam a népgyűlés befejeztével atyám fölkeresésére, kit Kossuth közelében véltem találhatni.

Nagy időbe került, inig- a tolongásban Kossuth lakásáig juthattam. Atyára folyvást a Kossuth szobájában volt elfoglalva, hová szakadatlanul özönlött a Iá-

tothatók serge, s így lehetetlen volt hozzáférnem. — Késő estig ácsorogtam az ajtaja előtt — hiában: míg aztán teljesen kimerültén a szállásomra vánszorogtam, hol azonnal lefeküdtem.

Másnap reggel, bár rosszul éreztem magamat, ellenállhatlan vágy ösztönzött atyámhoz mennem. Egy házban lakott Kossuthnal. Mire ideértem, már annyira alélt voltam, hogy alig bírtam az emeletre jutni atyám szobájáig; itt a küszöbön összerogytam.

Eszméletlenül vittek be atyámhoz, s azonnal ágyba fektettek.

A legnagyobb fokú lázban, élet-halál közt vergődtem tizennégy napig.

Az isteni gondviselés műve volt, hogy e betegségbe való visszaesésem atyám közelében ért; az ő felügyelete nélkül menthetlenül végem van.

Két heti válság után, a leggondosabb ápolás mellett, kissé magamhoz tértem. Ekkor atyám engedélyt kért Kossuthtól, hogy — engem Pestre szállítva, — elkísérhessen.

Hordágyban vittek a gőzhajóra, s innen tovább, míg végre Pesten, anyám ápoló karjai közt találtam föl magamat.

Kevéssel hazaérkezésem után jelent meg a „Közlönyében” hadnagyi kineveztetésem a 33-dik zászlóaljhoz, mely a Bácskában volt, Kiss Ernő hadtestében.

Ez örömhír nagyban elősegítette felgyógyulásomat, mihez valóban sok kellett, mert az átszenvedett typlius után, a szó szoros értelmében csak a bőr maradt csontjaimon.

Isten segedelme, az ifjúkor szívóssága és drága jó anyám éjet-napot egygyétező gondozása mellett, néhány hét alatt talpra álltam. —

Atyám kiküldetése népfelkelés szervezésére. Kossuth sajátkezű levele.
Atyám tizenháromezer önkéntest vezet a ráczok ellen.

Atyámnak még october elején el kellett ismét Pest-ről utaznia, Kossuth bízta meg a következő nyílt rendelete értelmében:

„Nyílt rendelet.

Minélfogva Egressy Gábor nemzetőrségi százados úr, ki, mint segédem, a tiszavidéki népfelkelés rendezésénél már jelen volt: ezennel megbízatik, hogy népfelkelési biztosul Szegedre és Csongrád s Csánád megyékbe lemenvén, az illető hatóságokkal s tisztviselőkkel egyetértőleg, az általános népfelkelést Szegeden, Csongrád megye alsó részében és Csánádban mobilizáltassa, s a Nagyikindát elfoglalt rácz pártütők megsemmisítése végett Kiss Ernő és Édér tábornokok hadimunkálatainak elősegítése végett! kiindulásukat eszközölje.

Mely megbízatásában neki segédkezet nyújtani minden hatóságok és tisztviselők a nemzet nevében ezenel utasítatnak.

Kelt Pesten, october 10. 1848.

Kossuth Lajos,
a honvédelmi bizottmány elnöke.“

Atyám e küldetéséről így emlékezik anyámhoz írt levelében:

Szeged, october 26. 1848

Kedves Zsuzsikám! Alig juthatok egy kis időhöz és pihenéshez, hogy neked egy pár sort írhassek. A fejem sincs helyén a tömérdek és sokfelé ágazó munka miatt. Reggeltől napestig egyik ember a másikat éri szobámban: hatósági s katonai küldöttek, transportóle, szállítmányok elintézése hát még a tolakodók és szolgálalkúek serege!... Ezenkívül minduntalan utazgatnom kell; — szónokolnom tanácstermekben, népgyűléseken, — lelkesítenem a népet, — s a hol kell: parancsolnom.... Mindezekről édesem, majd csak otthon beszélhetek neked, most arra sem idő, sem hely nincs. Azonban, állásom nehéz és fáradalmas volta mellett is,

helyemen érzem magamat; s bármi bonyolult körülmények közt: tájékozni tudom magamat, s ha kell: erélyt is kifejtteni; hiszen tudod édesem, hogy e tulajdonság jellememből és véralkatomból nem hiányzik; s ez már meg is tette egy párszor hatását némely tisztviselők és hatóságok irányában, mióta itt működöm.

Voltam B e c s k e r e k e n, értekezteig K i s s E r n ő v e l személyesen. T i z e n h á r o m e z e r e m b e r t vezettem K i k i n d a és M o k r i n alá. E nagy néperő láttára a rác z földreborult. átadta fegyverét, s megesküdtött, hogy soha ellennünk nem szövetkezik. Ennek ugyan nem hittünk; de mégsem volt akkor már okom, hogy népe met ráboesássam a kikin lai kerületre. Hanem embereim oly iszonyú dühösek voltak, hogy, ha akaom, csupán egy szavamba került volna, s az egész rác z tömeget legyilkolják; s ma azt mondhatnám, hogy a kikindai kerület nincs többé. Azonban ily irtó operációra nem érezhettem magamat felhatalmazottnak; mert nem tudhatni, hogy a felbőszült nép hol állott volna meg, s a, következményekért felelősséget nem vállalhattam. így igen nehéz volt őket aztán visszatérítenem. De összeszedtem magamat, s a népet, katonai remiben négyszöget képezve, kiállítottam a táborba., magara pedig középen, egy üres kocsira állva, oly sikerrel beszéltem hozzájuk, hogy egy szó ellenmondás nélkül visszamentek. Egy á g y ú t e l e p e m is volt, ezt a K i s s E r n ő táborába küldtem.

Holnap és holnapután S z e g e d r ő l és a K i s k u n s á g b ó l indítok Becskerekre K i s s E r n ő h ö z négyezer gyalog és ezer lovas nemzetőrt.

R ó z s a S á u d o r csapatját tegnap indítottam meg: száz válogatott pusztai lovas. Gyönyörű nép.

Nem tudom, édesem, mikor szabadulhatok; mert még sok tennivalóm van. De ha sokáig itt kell maradnom: akkor látogass meg E t e l k á v a l.

J ó k a i n é öcsé se is itt van és igen beteges . . . segítettem rajta . . .

Ákos hogy van? Üdvözlöm Zsigát és a nagy-
mamát. Csókollak mindnyájatokat. Szerető férjed:

Egressy Gábor.“

Atyám ezidőbeli működéséről így ír naplójában:

„October közepén, 1848. K o s s u t h kiküldött kormánybiztosul Szeged és Csongrád vidékére, hogy ott népfölkelést szervezzek, s annak élén a K i k i n d á t elfoglalt határőrcsapatot verjem ki, semmisítsem meg.

Egy hét múéva tizenháromezer f ö l k e l t lovas és gyalog fegyveres néppel vettem körül K i k i n d á t. — Közeledésünk hírére a határőrök megszöktek; s a pártütő rácز helységek lerakván fegyvereiket, kegyelmet kértek.

November elején állandó kormánybiztosul küldetem ki a honvédelmi bizottmány által Szegedre és a T i s z a vidékére. Ez állásomban a rácзok elleni magyar hadsereget, a Bácskában és a Bánátban, folyvást ötezer mozgó-nemzetőrrel támogatam, köztük ezer lovassal.“

Atyám kormánybiztosi kinevezése. Nyári Pál levele. Atyám előleges intézkedése.

Atyám eleget tévén Kossuth megbízásának, szeptember végén ismét hazajött Pestre családjához. De már november hó 2-dikán a honvédelmi bizottmány a következő rendelettel utasítja újabb tevékenységre: „2066. e. Nyílt rendelet.

B u d a p e s t, 1848-diki november 2-án.

Az alvidék hadainak ellátása többnyire Szegeden keresztül eszközöltetvén, a küldemények kellő rendét, valamint a vidék ébrentartását, és ha kell, védelmi állapotainak rendezését biztosítani szükséges.

Ennek elérésére Egressy Gábor, ki eddigi biztosi minőségében lélekéberség, hazafiul buzgalom, erély és tevékenység által magát különösen kitüntette, Szeged városára és vidékére teljhatalmú kormánybiztos gyanánt küldetik ki

oly megbízással, hogy mindazt, mit a hadiszállítmányok rendezésére, az alkotmány és törvény uralmának fentartására, a tisztviselői kötelességteljesítés és a védelmi buzgalom élénkítésére, szóval: a haza érdekeinek biztosítására és megóvására, czélszerűnek, hasznosnak, szükségesnek ítéland, cselekedhesse és elrendelhesse.

Meghagyatván ezennel Szeged város hatóságának és a vidék előljáróinak, tisztviselőinek, községeinek, nemzetőreinek és minden egyéneinek, hogy jelennek felmutatása, tekintőleg: hirdetése után, nevezett teljhatalmú kormánybiztos minden intézkedéseit és rendeleteit pontosan teljesíteni, felelőség terhe alatt elengedhetlen kötelességének ismerjék.

Az országos honvédelmi bizottmány:

N y á r y P á l, elnök.“,

E rendelet vétele után atyám rögtön intézkedett elutazásunk felől, s a következő levelet küldte a szegedi polgármesternek:

„Szeged város polgármesterének.

Minél nagyobb a veszély, mely a magyar nemzetet fenyegeti: Szeged városa annál nagyobb fontosságú pontjává válik az országnak. Geographiai fekvésénél fogva Szeged városa központja közlekedési tekintetben majdnem minden alsóvidéki hadügyeinknek. Népeségének számával és erkölcsi súlyával szintén középontja a tiszavidéki tősgyökeres magyarságnak, s ez oldalról legerősebb bástyája Magyarországnak.

Minélfogva az országos honvédelmi bizottmány elrendelte, hogy hazánk e nagyjelentőségű pontján, az itt összpontosuló országos ügyek, a jelen körülmények fejleményei szerint, egy állandó kormánybiztosság által intéztessenek el, fő tekintet alá jövéen e vidéknek védelme, s lehető biztosítása a szükség esetében.

Az országos honvédelmi bizottmány tehát az itt előadott megbízással igénybe vette további működésemet Szeged városában, kezembe tévén le a kellő hatalom

erejét, mely kívántatik a haza megmentése körüli munkásságban a sikerhez.

Teljes bizalommal támaszkodom e nehéz hivatásban Szeged városa hatóságának közti emun kalasi készségére, s e hatóság minden egyes tagjának már többször fényesen bebizonyított hazafiul' buzgalmára, honvédelmi ügyeink gyors haladásának eszközlésében.

Siettetvén a körülmények, elfoglaltom rendeltetésem helyét, fölkérem Polgármester urat, hogy számomra állandó szállást rendelni szíveskedjék.

Én kedden, novemberhó 7-dikén érkezem Szegedre.

P e s t e n , novemberhó -Vén. 1 8 4 8 .

E g r e s s y G á b o r ,
teljhatalmú kormánybiztos.“

Ígyane napon atyám még a következő levelet másoltatta velem, mely tájékozottságáról, s a viszonyok bő ismeretéről tanúskodik:

„A Szeged-, Csongrád - és Vásárhelyi mozgó-lovasnemzeőrőrségparancsnokságának.

Mínthogy a nevezett derék lovascsapat önkéntesen ajánlott szolgálatideje rövid idő alatt kitelik, s jelen körülményeink közt a felhasználható erőnek oly sokféle osztása van igénybe véve. hogy a végrehajtó hatalom, rögtöni eltávozások esetében, lady ükét: semmiesetre ki nem pótolhatja, s ez által a esaiarendben igen sokat kockáztató organicus hiány támadna.; ennél fogva teljesen megbízván a. nevezett derék lovascsapat áldozatkész hazafias szellemében, s a közérdek ügyében tanúsított öntagadásának történeti emlékre méltó, példátlan polgárerényében; arra szólíttatik fel az illető parancsnokság, hogy a nevezett lovascsapatnak még egy hónapig tartó helytmaradását eszélyes napiparancs útján, annyival inkább kieszközölje, mínthogy a honvédelmi bizottmány ez idő alatt okvetlen fog gondoskodni, hogy helyük ki-pótoltassék.

Teljesen meg vagyok győződve, hogy e rendelet az ellenhatásnak még árnyékát sem fogja az illetőknél

előidézni, minthogy az érdeklett egyéneken, egytől egyig, a hazafias fáradalmakban tanúsított példátlan kitartás mellett, rendkívüli körülmények igényeit legjobban felfogni tudó józan értelmet is tapasztaltam.

Pe s t. novemberhó 5. 1848.

E g r e s s y G á b o r
teljhatalmú kormánybiztos.“

Családunk elköltözése Szegedre. Apám levelei kormánybiztosi működéséről. Silkey Károly. Damjanics. Kiss Ernő. Nagy Sándor. Rózsa Sándor. Atyám irodájában. Jelentés a honvédelmi bizottmányhoz. Kun-lovasok. Bogdanovics Vilibald őrnagy. Rákóczy Zsigmond, őrnagy. Kökényessy őrnagy. A 24-ilik honvédzászlóalj. Andricsek. Atyám kiáltványa a tiszavidéki magyarsághoz. Nemzetőri csapatok mozgósítása. Atyám felhívása a vásárhelyiekhez. Vukovics Sebők. Török Gábor. Beöthy Ödön. Arad védelme.
A tanyai nemzetőrség. A csapatok fölszerelése.

November 7-dikén indult családunk Szegedre. Én is szülőimmal mentem, azzal a szándékkal, hogy egészségem teljes helyreálltáig atyám mellett, s lehetőleg segítségére leszek, egyszersmind közelebb jutok zászlóaljához is.

Szegeden atyám egészen megbízatásának élt; családjától elzárkózva, éjé-napot dolgozószobájában töltött. Titkárrul S ü k e y K á r o l y t vette magához.

Minden ideje a szabad-csapatok, nemzetőrök, s az új zászlóaljak szervezésével, felfegyverzésével, ruházati fölszerelésével. — az alvidéki táborok élelmezésével, azoknak löporral, ágyúkkal, s egyéb szükségesekkel való ellátásával volt igénybe véve.

Anyám és nővérem gyakran panaszkodtak elszigeteltségük miatt; bár a legbensőid) örömmel osztottak atyáin sikereiben.

Engem, mint lábbadozót, másolásra használt fel atyám, irodájában, mely éjjel nappal telve volt a jövőmenők forradalmi zajával. — Ez alkalommal részesültem abban a szerencsében, hogy szabadságharcunk néhány kiválóbb emberével közelebről megismerkedhettem. Itt láttam először D a m j a n i c s o t, rugékony, athléta természetével, villanyos hatású, diadalt sugárzó szemeivel; valamint az előkelő, nyájas modorú K i s s E r n ő t; a

legdemokratább magyar katonát Nagy Sándort: s a híres Rózsa Sándort, kinek bámulatos szolid arcza, s rokonszenves szőkesége a legélesebb ellentétben állt elvadult jellemével. — D a m j a n i c s ágyúkat, — K i s s E r n ő segély-csapatokat, — Nagy S á n d o r meleg ruházatot sürgetett önkénteseinek; R ó z s a S á n d o r, lovasaival, téli felszerelés alatt állt.

Atyám irodájában a következő leveleket másoltatta velem, melyeket, mint becses történelmi emlékeket, máig megőriztem:

„503. szám. Az országos honvédelmi bizottmálynak.

Megbízatom folytán sietek számot adni bárom napi eljárásomról.

Minthogy a s z e g e d i és v á s á r h e l y i m o z g ó lovascsapatnak *) szolgálati határideje november 6-dikán kitelt: megtettem az intézkedéseket, hogy e lovas nemzetőrségi csapatok még egy hónapig a táborban maradjanak.

Intézkedésemnek annyi sikere lőn, hogy a csongrádiak még november 26-dikáig lent maradnak.

Ha netalán a vásárhelyiek már útban volnának hazafelé, minthogy ezek régebben is vannak odalent, ⁰⁷ esetet nem vártam be egész készületlenül. Mert körül nézve a tiszavidéken, még meglehetősen disponibilis erőket találtam, melyet eddigi rendszerem nyomán, részenként és időszakonként mozgásba tehetek

Nevezetesen: a Kiskunságból kétszáz lovas t rendeltem mobilizáltatni: azonban a legnagyobb erőfeszítéssel sem lehetett száznál többet kiállítani; ezek már útban vannak N a g y s z e n t m i k l ó s r a .

Szentes városából százhusz lovas foga napokban lejjebb mozdulni.

C s a n á d megyéből az összes disponibilis nemzetőrség felét rendeltem az altáborokba, kétfelé osztva Aradon és Beeskereken.

*) E jelentékeny két csapat összesen ezer gyönyörű lovasból áll és Verseczen állomásozik. E. G.

És így a vásárhelyiek hiánya rövid időn pótolva lesz.

Szegeden is van még kétszáz lovas, kiket 20-dikán fogok Beeskerekre küldeni.

Továbbá: a Csongrád megyei apróbb községek-ből hatszáz gyalog mozgó-nemzetőr három nap alatt a torontáli táborban lesz.

Ez egészen új haderő feladata lesz, Bogdanovics Vilibald őrnagy parancsnoksága alatt, a Nagy Sándor és Rákóczy Zsigmond őrnagyok néphadaival egyesülve, Temes megyét, cernírozni, s az illyrhatárosséggeli közlekedését a várbeli ellenségnek elvágni.

E feladat legelső teendője lesz: Csákovát visszafoglalni, hol aztán Bogdanovics fogja felütni táborát.

Rákóczy Uj-Pécs-et szállaná meg hadával. Nagy Sándor pedig Kisbecskereket.

Eként a zárvonat felső vége Máriaassy táborával érintkeznek.

Most aztán Lúgos visszafoglalása következnek: s ha Nagy Sándor az Ígért öt zászlóalj honvédet megkapja: ez nem nagy munkába kerülend, s a becskerek-i tábornak Verseczezei közlekedése biztosítatik.

Szeged városa szorgalmazza e város megerősítésének az állodalom általi munkába vételét. Az a tény, hogy Szabadka városa már besánczolta magát, az itteni lakosokat türelmetleníti; s ha még a tervezet, mely, mint tudom, már készen is van, felülről sokáig késnek, a lakosság maga fog munkához kezdeni, nem akarván a még hátralevő néhány őszi napot használatlanul elszalasztani. S én, tervezet készítésére, egy itteni mérnököt már fel is szólítottam.

Szeged városa magát nagy adósságba vevén, a mozgóvá tett nagyszámú nemzetőrség családjainak díjazása miatt: ötvenezer pengő forintnyi kölcsönt kér a kormánytól.

Kökényessy őrnagy panaszkodik, hogy pénz

hiánya miatt zászlóalja a feloszlás pontján van. Nem lévén e szakban felhatalmazásom pénzt neki nem rendelhettem; hanem közbenjárásom által mégis eszközöltem, B e ö t h y Ö d ö n segítségével.

A 24 - d i k h o n v é d z á s z l ó a l j i t t v e s z t e g e l , leginkább azon okból, minthogy egészen fölfegyverezve nincs. Minthogy itt a kórházi raktárban több, mint ezer darab fegyver hever, halottak és nehéz betegektől: én e fegyvereket kiosztom közöttük, hogy utjokat rendeltetésük helyére folytathassák. A számukra érkezendő fegyverekből aztán a kórházból elveiteket, helyrethetni.

Az itteni t á b o r i k ó r h á z n á l nagy rendetlenséget, s a rendes katonáorvosok között igen r ó s z , s ő t v e s z e d e l m e s s z e l l e m e t találtam. A reformokat megkezdettem. Legelőbb is az egész kórházi ügyvitelt rögtön magyar lábra állíttatni elrendeltem és egy A n d r i c s e k nevű cseh orvost, ki a magyar kormányhatalomnak nyílt és titkos ellensége, s azonkívül hanyag is volt ezredéhez utasítottam, s helyét becsületesen betölttettem.

Végre: egy p r o c l a m a t i ó t írtam. Nem tudom, nem lesz-e ellene az országos honvédelmi bizottmány-nak észrevétele; mert úgy látom, hogy a stylusban, diplomatikai szerepemből mintha kissé kiestem volna: a magánosnak polgári érzelve kitöri belőlem.

Jelenleg összesen h é t - n y o l c z e z e r főből álló m o z g ó - n e m z e t ő r s é g tesz szolgálatot, közöttük e z e r l o v a s . Ezen hétezer, mely kilencz hétig használható, s némileg rendezett erő, bizonynyal jobb szolgálatot tesz, mint hárommannyi rendezetlen és fegyvertelen néperő, mely uyolez-tiz napig haszonvehető. S ezenfelül mégis mindig fennmarad szükség esetére a hátralevő összes néperőnek alkalmazhatása egy elhatározó csapásra.

S z e g e d , november 12. 1 s j s .

E g r e s s y G á b o r ,
kormány biztos.“

„Vásárhely városa hatóságának.

E pillanatban a legnagyobb erőfeszítésre van szüksége a magyarnak, hogy magát megmenthesse.

Ha táboraink néperő által folyvást nem segítettnek: a nemzet el van veszve.

Mint hogy általános népfölkelési erővel hónapokig tartó hadiszolgálatot tenni nem lehet: tehát e helyett az ország kormányának nevében ezen egész vidékről nemzetőrségi csapatok tétettek mozgóvá, az alsó táborokban teendő hadiszolgálatok teljesítése végett.

E rendelkezés könnyebbségére van a népnek; mert így egy része mindig pihen, s békével végezheti munkáját; másrészt pedig nagyobb hasznára van a tábornak, mivel tartós szolgálattal tesz és nem hagyja ott állomását akkor, midőn reá legnagyobb szükség van.

E szerint az általános népfölkelés csupán a legvégső szükség esetében - vétetik alkalmazásba, midőn már más mód nem marad hátra ellenségeinktől szabadulni.

Ellenben annál nagyobb szükség van arra most, hogy alsóvidéki táboraink, nemzetőrségi segítség nélkül soha egy pillanatig se maradjanak.

Ugyanezért az ország kormánya nevében rendelem, hogy Vásárhely városa hatósága, — miután nemzetőrsége egy fordulóban már megtevé hadiszolgálatát, — a sort azonnal újra kezdhesse, s a szakaszok felváltása, három hetenként, mindaddig folytattassék, meddig e szolgálat újabb rendelet által meg nem fog szüntetni.

A hazának igaz és hű fia nem lehet oly véleményben, mintha három heti szolgálattal mindörökre lerótna tartozását e hazának.

Minden magyarnak kiirtására törnek; tehát minden magyar személy szerint megy, védeni magát, családját és vagyonát, — s midőn magát védi, honát is megmenti.

A hadiszolgálat sanyarúságai nem oly kínosak, mint a megnyúztatás kínait szenvedni, s mint: midőn a magyar apának szemeláttára konczolják fel nejét és gyer-

mekét, miként az o l á h o k cselekesznek azokkal, kik őket otthon ülve várják, s határaikba törni engedik.

Felhívatik a hatóság, hogy nemzetőr-csapatainak új sor szerinti kimozdítása iránt jólevele rendelkezék.

A n e m z e t ő r s é g összes mennyisége ezúttal négy szakaszra osztandó, azért, hogy a sor későbbben kerülvén, a pihenési időközök meghosszabbíttassanak.

A csapatok nem hagyják el addig állomásaikat, míg az újak meg nem érkezhévén, ott helyben föl nem váltatnak.

Minden csapat ellátandó parancsnokkal, ki útközben a rend fenntartását hadifegyelem szerint intézi: s futárt járatván előre, a szükséges ellátásról gondoskodik; s táborba érkezhévén, csapatját a hadi főparancsnokság alá helyezi.

Útközben a csapatok maguk látják el magukat; táborban kormánybiztosok által láttatnak el; minélfogva a csapatvezérek magukat a hadparancsnokokkal eziránt jólevele érintkezésbe teyék.

Az ellátást V u k o v i c s S e b ö k és T ö r ö k G á b o r kormánybiztos urak intézik.

Hazafi kötelességévé tétetik egyszersmind a hatóságnak és tisztviseléségnek, hogy alkalmas és a közbizalmat bíró egyéniségek eszélyes megválasztásával oda működjenek, miszerint ilyenek minél nagyobb számban küldessenek a nép közé, kiknek szent feladatuk leend a néppel a dolog valódi állását megismertetni, a veszélyt egész nagyságában előtüntetvén a nép előtt, — a népet bátorságra, elszántságra buzdítani, s általában az önvédelem ösztönét szakadatlanul ébrentartani; valamint az ellenizgatókat, ijesztgetőket, kedélylehangolókat kinyomozni, s a hatóság rendőri fegyelme alá helyezni.

Ki a népet önvédelemre serkenti, az a népnek szabadítója, a haza megmentője.

A ki pedig a népet önvédelmétől bármi módon visszatarthatja, az a népnek halálos ellensége, orgyilkosa, szóval: hazaáruló, s mint olyan sújtandó.

Vége: rendeltetik, hogy fegyvertöltéseknek a csapatok hazaérkezése és kiindulása alkalmávali haszontalan kilődözése szigorúan tiltassék. Minélfogva a mozgócsapatoktól minden töltések, mint az állodalom tulajdonai, hazatérés előtt beszédessenek, s az illető haditársaknak visszaadassanak.

Ki az ország tulajdonát, ekép vesztegetni merészkedik: törvényesen rendreutasíttassék, s kártérítésre kényszeríttessék. — minden ellövött, vagy be nem adott töltés nyolcz pengőkrajczárba számíttatván.

S z e g e d. november 20. 1848.

E g r e s s y G á b o r.
tiszavidéki kormánybiztos. ~

A fentebbi levél nyolcz hatóságnak lett megküldve.

„B e ö t b y Ö d ö n k o r m á n y b i z t o s ú r n a k.

Az országos honvédelmi bizottmány, azon nyílt rendeletével, mit tudomás végett ./• alatt idezárok, kezembe tévén a hatalomnak azon teljes erejét, mely a haza megmentésének gyorsítása körüli működésekben a siker biztosításához megkívántatik, s mely hatalomnak, a honvédelmi bizottmány többszörös méltányoló elismerése szerint, nem épen sikertelenül tettleg gyakorlatában vagyok a Tisza vidékén, s különösen az egész Kiskun s á g b a n, C s a n á d- és C s o n g r á d m e g y é k b e n. S z e g e d, M a k ó. V á s á r h e l y, S z e n t e s, C s o n g r á d, F é l e g y h á z a, Halas, sat. városokban: kérnem kell kormánybiztos urat, hogy vidékemen netalán szükségesnek találandó intézkedéseiről azon okból szíveskedjék értesíteni, minthogy a kormánybiztosok működéseinek, — nemcsak a kellő siker és gyorsaság végett, hanem azon anarchicus hatás eltávolítása végett is, melyet a népre

az egymással ellenkezésben álló Vendeletek gyakorolnak, — múlhatlanul öszhangzásban kell lenniük.

S z a b a d k á r a nézve én is hasonlóan járván el.
S z e g e d , november 27. 1848.

E g r e s s y G á b o r ,
tiszavidéki kormánybiztos.“

„A k a t o n a i t é r p a r a u c s n o k s á g n a k ,
S z e g e d e n .

Szükség lévén Ó- és Új-Arad védelmére nagyobbmenüiségű ágyúgolyókra, valamint az aradi vár megtámadása tekintetéből is, e végett utasíttatik a katonai térparancsnokság, hogy azon tizennégyezer golyókból, melyek Aradról biztosság végett Szegedre küldettek, — 1000, azaz: egyezer tizenkétfontos ágyúhoz való golyót, szükséges fedezettel, Aradra küldjön Török Gábor kormánybiztos úrhoz. — A golyók átadása nyugtatvány mellett történjék.

S z e g e d , november 30. 1848.

E g r e s s y G á b o r ,
kormánybiztos.“

„S z e g e d v á r o s a h a d i v á l a s z t m á n y á n a k .

Minden figyelmeztetést, mely a helybeli viszonyok ismerését, s ennél fogva munkálataimnak tettleges elősegítését czélozza: nemcsak köszönettel veendek mindenkor e város derék polgáraitól, sőt kikérem azt.

De a haza tettelg ostromállapotban van. Rendkívüli állapot rendkívüli szabályokat tesz szükségessé.

A haza megmentésére célzó rendeletek sükkertelenségét, akár szándékos mulasztás okozta, akár erélytelenség, vagy féltett magánérdekek: a vége egyremegy. Az erélytelen vagy önző tisztviselő, mint hasznavehetetlen orgánuma az álladalomnak, az útból félrevettetik, a szándékos akadályozó pedig megsemmisíttetik.

A kormánybiztossági teljes hatalomnak most ez az értelme van.

S z e g e d városa tisztviselősége most ehhez tartsa magát.

A t a n y a i n e m e z t ő r s é g n e k , a végrehajtási kellő buzgalom mellett, már régen az alsótáborban kellene lennie.

Ha most azon pont véletlenül elvész, melyet a szegedi utóbbi mozgó-csapat odahagyott, mielőtt felváltott volna, akkor a veszteség súlya azokat terhelné, kik az új csapatot annak idejében kimozdítani elmulasztották. hogy az helyét azonnal elfoglalja.

Tehát e csapat kimozdítását annakidejében szorgalmazó, rendeleteimnek sikertelensége tény.

Es hogy e mulasztás felett mindekkorig szigorú vizsgálatot nem rendeltem, azzal épen kíméletemnek adtam tanujelét a választmány irányában.

A népen semmi sem múlik, mert a nép tudja, hogy őt ki akarják irtani, és e nép megesküdütt K o s s u t h L a j o s n a k , hogy magát és honát védeni minden perczen kész.

Kik a népet akármely módon visszatartják önvédelmüktől, azok a népet meggyilkolják. Jaj nekik, ha a nép őket voltaképen megfogja ismerni.

Kinek tanyai gazdasága van, az nem egyedül van, annak kell lenni cselédjének is, ki tanyáját néhány hétig megőrizze.

Nagy teherviselések, nagy áldozatok gyakori emlegetésének, a jelen perczekben, reactionarius szaga van.

Ki legtöbbet teszen is, csak némi részben teljesíti tartozását a honnak.

Plgész tartozását csak az fizeti le, ki meghal a honért, vagy megmenti azt.

Dicsőítésre méltó és példányul állítandó bár az, mely jelenleg S z e g e d n e k vagyonosabb része által czéloztatik végrehajtatni; de nem hiszek e hazafiak közt olyat, ki azt képzelné, hogy már ezzel mindent lefizetett honának.

A fizetésnek nagy napja még hátra van.

Minden még S z e g e d e n találtató lőfegyverek be-

szedetvén, hétfőn délután a berendelt tanyai nemzetőrök közt kiosztatnak.

A század kedden indulni fog a nagyszentmiklósi táborba.

A szükséges kocsikról tehát jóeleve gondoskodni kell, hogy a csapat elindulása ne késsék.

Minél nagyobb az, a mi e perczen koczkán áll: annál nagyobb számadás alá jönnek a tettek és mulasztások.

A választmány ne replikázzon, hanem tegyen.

Szeged, november 30. 1848.

Egressy Gábor,
szegedi és tiszavidéki teljhatalmú kormánybiztos.“

„Szeged városa hatóságának.

Az ujonczoknak e hadmegyéből nagy számmal leendő kiállítására szükségessé tévén a felszerelésre minden lehető módot újabban fölhasználni, — e részben utasítatik a hatóság:

mindennemű posztót, melynek ára az öt váltóforintot meg nem haladja, újabban le kell foglalni, s abból aránylagos mennyiségben köpenyt, nadrágot, dolmányt és sapkát, a lefoglalástól számított tiz napig folyvást készíttetni, — megjegyezvén

1. nadrágokat csupán kék posztóból kell készíttetni;

2. a szürke posztóból csupán köpenyt kell varratni:

3. a hány nadrág eddigelé készíttetett, vagy ezen túl készíttetni fog. ugyanannyi nadrágszík szükséges;

4. a bakancsok készítését folytatni kell még tiz napig, a lehető nagy mennyiségben és meghatározott árban;

5. a hány öltözetruha elkészül, ugyanannyi tokmányt és szuronytokot, szíjjal együtt kell a helybeli szíjgyártóknál készíttetni;

6. a fehérneműek varrását szorgalmazni kell;

7. a mely mesterember, magános munkát az orszá-

gosnak elébe tévén, vonakodik e haza számára dolgozni: attól a hatóság minden legényeit foglalja le, s egy ügyes, honfikeblű mestert e legénység élére állítván, valamely közhelyen, hatósági felügyelet mellett kell a munkát vezetni és eszközölni.

Irányadásul idejegyeztetik azon becsár, mely szerint a becslési munkák Pesten az áladallom által egy hónap előtt fizettettek.

Készen előállítva:

köpeny ára	6	frt.	48	kr.	p.	p.
nadrág	3	"	18	"	"	"
bakanecs	3	"	—	"	"	"
mellény	1	"	20	"	"	"
attila	7	"	42	"	"	"
két pár fehérruha	2	"	52	"	"	"
csákó	2	"	12	"	"	"
nyakravaló	—	"	12	"	"	"
tábori sapka	—	"	40	"	"	"
tokmány és szuronyok, szijakkal	3	"	40	"	"	"

Ha pedig kelmét kapnak:

köpeny készítés	—	"	50	"	"	"
attila "	1	"	20	"	"	"
mellény "	—	"	19	"	"	"
" " béléssel	—	"	30	"	"	"
vörös zsinórzat egész öltözetre	1	"	—	"	"	"

Nem követeltetik a legszorosabb ragaszkodás az itt megállapított fizetési pontokhoz; azonban a hatósági felügyelők hazafiaságától elvárja a hon, hogy a körülmények szerint e megállapított összegek arányához képest, igyekezni fognak minden lehető módon gazdálkodni e mindenfelől annyira terhelt állodalomnak; s másrésről egyesek nyervágyának, s önzési túlságainak törvényes gátot vetni.

E rendeletem eredményéről mielőbb tudósíttassam, minthogy d e c z e m b e r 24 - d i k é i g minden föl-

szerelési készítménynek hozzám szállítva, együtt kell lennie, hogy ruhátlan honvédeink az idő sanyarúságától még e hónap végéig mentve legyenek.

S z e g e d , december 1. 1848.

E g r e s s y G á b o r ,
kormánybiztos.“

Elmenetelem a táborba. Pethő őrnagy. Becskereken. Éjjeli táborozásunk. Dispositiók Tomasováczt megátadására. Hadállásunk Tomasováczt előtt. Visszavonulásunk. Oamjanics megérkezése és diadala Jarkovácznál. Tomasováczt elfoglalása. A ráczt pap leánya. Szentpétery főhadnagy. Egyesülésünk Damjanicscsal. Zászlóaljam Pest védelmére rendeltetik.

A szülői hajlékban teljesen visszanyervén erőmet, aggodalom nélkül és teljes elszántsággal vállalkozhattam ismét a tábori életre.

December 1-sején indultam S z e g e d r ő l — hadnagyi minőségben — B e c s k e r e k e r e , hol zászlóaljam, a 33-dik, P e t h ő őrnagy parancsnoksága alatt állomásozott, a K i s s E r n ő hadtestében, — mely ekkor mintegy t i z e n ö t e z e r e m b e r b ő l állt.

B e c s k e r e k e n kitűnő ellátásban részesültünk: a polgárok, kiknél szállva voltunk, páratlan vendégszeretettel tanúsították ügyünk iránti lelkesedésüket.

E jólétre valóban szükségünk volt, hogy a következő hadjárat sanyaruságait kibírjuk.

Minden nap, zászlóaljanként jártunk ki a városból tábori szolgálatra, — előőrsöket állítván, s őrzásokat küldvén Tomasováczt felé. Míg végre december 4-dikén egész hadtestünk megindult — K i s s E r n ő vezetése alatt — a veszedelmes ráczt fészek elfoglalására.

É c s k a és Z s i g m o n d f a l v a érintésével érkezünk estére L á z á r f ö l d r e , hol táborba szálltunk, s az éjét szabadég alatt töltöttük. Ekkor már oly rendkívül nagy hideg volt, hogy őrtüzek nélkül nem maradhattunk volna a szabadban. Az őrtüket minden félóránál föl kellett váltanunk; őrzéseinket pedig gyors menetben végeznünk; — egy-egy őrcsapat legfeljebb háromnegyed óráig tartózkodhatott a táboron kívül.

Az egész hadtest tábori tüzek mellett virasztott, melyeket nagy csoportokban állott körül. Egy ily tűzrakás mellett húztam meg én is magamat, az őrzátról fagyosan visszatérve; s mialatt az álom elnyomott: csizmám szára a közeltűztől megpörkölődött s levált a lábamról; — másnap a lábbelim megmaradt részét szíjjal kellett a bokámhoz erősítenem; így végeztem pár hétig a sanyarú tábori szolgálatot, míg ismét jó lábbelihez juthattam.

Hajnalban Kiss Ernő hadtestünk egyharmadát Orlovát felé küldte, hogy ott a Temesen átkelve, reggelre hátban támadja meg Tomasováczt, míg mi egyidőben előről fogjuk azt megrohanni.

Dezember 5-dikén reggeli nyolcz órára érkeztünk — a Kiss Ernővel hátramaradt kétharmadrész hadtest — Tomasováczt elé, melyet a ráczok rendkívül megerősítettek: védsánczokkal, torlaszokkal vettek körül; míg előttünk a Tenies vize alkotott széles természeti gátot.

Az innenső partot híd kötötte össze Tomasováczzal, melynek mindkét vége ágyúkkal volt megrakva.

Jövetelünk láttára az egész rá ez helyőrség kivonult a Temes partjára; de biztos fészket odahagyni, s ránk támadni nem mert; hanem várta közeledésünket.

Farkasszemet nézve álltunk tétlenül szemben egymással majdnem egy óra hosszáig, midőn Orlovát felé küldött honvédeinktől azt az értesítést vesszük, hogy a szükséges készletek hiányában nem tudnak átkelni a Temes folyón.

Kiss Ernő koczkáztatottnak vélván az egyoldalú támadást saját erejével: visszavonulást parancsolt.

A ráczok erre vérszemet kapva, utánunk nyomulnak, s kartácslövéseikkel nagy pusztítást visznek véghez hátráló csapatainkban, melyek csak egy-egy pillanatra állhatták meg, hogy sortüzet adjanak az üldözőkre. A ráczok azonban cseltől tartva, csak félórányira követ-

tek bennünket, aztán visszahúzódtak sánczaikba. Mi pedig siettünk O r l o v á t felé egyesülni honvédeinkkel.

Mindenesetre a K i s s E r n ő helytelen intézkedésének, elővigyázatlanságának kell tulajdonítanunk a kudarcot, melynek következtében T o m a s o v á c z n á l ez alkalommal mintegy kétszáz holtat-sebesültet vesztettünk, kik gyors visszavonulásunk miatt a helyszínén maradtak.

Miután K i s s E r n ő úgy tapasztalta, hogy hadtestünk elégtelen a tomasováczi nagy helyőrség elűzésére: a kormánytól segítséget sürgetett. Míg erre vártunk: a ráczok kitorésétől tartva, nem szállásolhattuk el magunkat, hanem folyvást a becskerei ut mentén, vagy ennek közelében: E c s k a és Z s i g m o n d f a l v a körül táboroztunk. E közben a folytonos havazások, s a szokatlan nagy hideg miatt igen sokat szenvedtünk. — A zord, fagyos éjszakák megtizedelték hadtestünket, s könnyebb öltözetű, gyöngébb szervezettel bíró honvédeinket megbénították, betegekké tették.

Hatodnapra érkezett hozzánk D a m j a n i c s, a 8-dik zászlóalj hőseivel. Ez époly vitéz, mint vállalkozó szellemű bajnoka szabadságharczunknak, a helyzetet rögtön felismervén, abban egyezett meg K i s s E r n ő v e l, hogy ő J a r k o v á e z felé fogja megkerülni a tomasövácziakat, s mi, vele egyidőben, szemben fogjuk megtámadni.

Deczember 13-dikán indult D a m j a n i c s J a r k o v á c z r a, mi pedig K i s s E r n ő v e l B o t o s r a.

Deczember 14-dike éjjelén D a m j a n i c s fényes diadalt vívott ki a ráczok fölött J a r k o v á c z o n, melyet háromszor ismételt rohammal foglalt el tőlük, s aznap megszállva is tartott.

Deczember 15-dikén reggel a meghatározott órában K i s s E r n ő T o m a s o v á c z előtt állt hadtestével; de ostromra már nem volt szükség, mert a ráczok, Damjanics győzelmének hírére, néhány órával előbb megugrottak T o m a s o v á c z r ó l, a h o l

sátraikat, s néhány házat felgyújtva, sietségükben két ágyújokat is visszahagyták.

A T e m e s megrongált hídját gyorsan helyreállítottuk, s akadálytalanul vonultunk be T o m a s o v á c z r a . Itt a visszamaradt vadrác lakosok eszeveszetten lövöldöztek reánk házaikból. Honvédeink e konok ellenállás miatt felbőszülve, irgalmatlanul bántak el velük. A többi közt a rác paplakot is nagy csoport ellenszegülő tartotta megszállva, melyet valóságos ostrom alá kellett vennünk. A bennlevők nagy része golyóinktól hullott el, köztük maga a pap is, fegyverrel kezében. Midőn végre a házba benyomultunk: már csak néhány sebesültet találtunk élve, s a kályha mellé rejtőzött en a p a p n a k f i a t a l , k e l e t i s z é p s é g ű l e á n y á t , kit honvédeink sértetlenül vonszoltak elő. A bájos, remegő leányt S z e n t p é t e r y főhadnagy, — a B u d á n hozzánk szegődött gránátos, — azonnal oltalma alá vette, s mindjárt ott nyomban meg is kérte feleségül. Erre az előbb még halálos félelemtől szorongatott leány arcza kiderült, bizalmasan vetette föl nagy fekete szemeit, s menedéket találva, vitéz kérőjének rokonszenves deli alakjához simult.

S z e n t p é t e r y néhány nap múlva megtartotta az esküvőt, s a papleány önként, minden kényszer nélkül adta hozzá beléegyezését, szívbeli őszinte vonzalmát.

A bajtársak szerenese kívánataikkal, s nem ok nélkül irigykedve csatlakoztak e sajtóságos n á s z ű n n e p é l y h e z .

A gyönyörű rác nő, ki elfogatásakor még alig értette nyelvünket, mint Szentpéteryné, a hadjárat folyamán teljesen megtanult magyarul, s férjének hű, önfeláldozó kísérője lett. — Még a forradalom után is, midőn Szentpétery külföldre menekült: neje, mint odaadó élettárs osztotta meg vele a száműzetés keserű kenyerét, s a nyomor és elhagyatottságuk nehéz napjaiban, kézimunkájával könnyített férje sorsán.

Honvédeink tömérdek zsákmánnyal tértek vissza Tomasováczról: nagymennyiségű finom törökdohány, ér-

tékes csibukok, kitűnő fegyverek: handzsárok, pisztolyok estek birtokukba; — s igen szép és becses szőnyegekkel örvendeztették meg az egész táborn, mely ezekre most ugyancsak ráfázott.

Másnap, december 16-dikán, Szárcsára mentünk, s itt egyesültünk Damjanics vitéz honvédével, kiket szívből fakadt éljennel üdvözlünk.

Ezentúl már csak gyors előnyomulásunktól függött; a megrémült ráczfölkélok teljes szétverése, s az alvidék pacifikálása! De a h y d r a most másutt ütötte föl fejét...

Egyesült seregünk épen útban volt a ráczok üldözésére, midőn a kormány rendeletét vesszük, melyben Kiss Ernő utasittatik, hogy hadtestéből négy zászlóalj at azonnal küldjön Pestre, az odaközeledő Windischgrätz feltartóztatására.

A bánáti és bácskai többi hadtestekhez is hasonló rendelet küldetett egyidejűleg.

Ezzel az alvidéki hadjárat sorsa függőben maradt, — vagyinkább: el lett döntve... mert a megkevesbedett magyar csapatok ezentúl inkább csak defenzív hadviselésre voltak utalva, s a fedettebb pontokon telepedtek le, — így kénytelenítettvén bevárni a maguk, — valamint az ellenség újabb gyarapodását...

Szülőimnél Szegeden. Kossuth levele atyámhoz. Atyám 600 főnyi csapatot szervez Pest védelmére. Windischgrätz elfoglalja Pestet. Földváry Sándor. Perczol Mór.

Kiss Ernő Becskerekre vonult vissza hadtestével. Innen küldte el a kívánt négy zászlóalj at, köztük a miénket: a 33 - d i k a t, P e s t felé.

December 23-dikán érkeztünk Szegedre. Itt egy napi pihenőt tartottunk, míg előfogatokat rendeltek számunkra, hogy gyorsabban érhesünk a fővárosba. — Boldog voltam, hogy ez egy napot szülőim körében tölthettem.

Atyám kormánybiztosi teendői néhány nap óta megszűntek; erre vonatkozólag K o s s u t h ezt írja:

„4945. e. A honvédelmi bizottmány elnöke, Egressy Gábor kormánybiztos úrnak.

Alsóvidéki ügyeinknek az ottani táborok ellátását illető menete a rendes kerékvágásba térvén vissza, a honvédelmi bizottmány által rendkívüli intézkedésekre többé ottan szükség nincsen: mihez képpst a honvédelmi bizottmány kormánybiztos úrnak eddigi fáradozásaiért, s munkálkodásáért köszönetét szavazva, további működése alól fölmenti, ezzel a nemzeti gyűlésnek a kormánybiztosok nagy számára adott biztosítását is tetteleg igazolván: miszerint a kormánybiztosok száma, a szeriül, mint azt a rendkívüli körülmények megszűnése engedni fogja, naponként kevesbítetteti fog.

Kelt a honvédelmi bizottmány december 14-én tartott üléséből.

A honvédelmi bizottmány elnöke:

Kossuth Lajos“

Most atyám egész odaadással abban fáradozott, hogy egy nagy önkéntes csapatot szervezzen Szegeden és vidékén, melylyel Pest védelmére siethessen.

E vállalkozásáról ezt jegyezte föl naplójában:

„Decemberben hatszáz főből álló szabadcsapatot toboroztam, s jól fegyverezve Pest védelmére siettem velük; de már későn ... Czepléden vettem a le-sújtó hírt, hogy Pest minden védelem nélkül feladott W i n d i s c h grätznek, s a képviselőház s a kormány onnan Debreczenbe futott, — tömérdek kincset hagyva hátra zsákmányul az osztrákoknak.

A benyomás, mit e hír tett reárn, kimondhatlanul leverő, megsemmisítő volt . . .

Csapatomat visszavezettem Szegedre.

Fel voltam hatalmazva a kormánytól: csapatomnak állandó vezérletére, őrnagyi ranggal. Én azonban nem érezvén magamat eléggé szakképesnek e nagy felelősséggel járó tiszti állás betöltésére: átadtam e helyet egy derék katonának, az oly vitéz, mint szakértő F ö l d v á r y Sándornak, ki később e csapattal első vette

be a híres szenttamási sánczokat, Perczel táboronok vezérlete alatt.“

Megrérkezésünk szekereken Pestre. Elszállásoltatásunk. Táborozásunk a „vérmezőn.“ Orvosoltatásunk a fagy ellen. Utunk Bia felé. Visszavonulásunk Vácra. Ouyon. (líirgei proelamatlója.

Atyámtól azzal búcsúztam el **S z e g e d e n**, hogy csapatával **P e s t r e** jön és hozzánk fog csatlakozni a főváros megvédélmezésében **W i n d i s c h g r ä t z** ellen.

Deczember 24-dikén hajnalban indultunk, mind a négy zászlóalj, szekereken **P e s t r e**, hová deczember 27-dikén érkezünk meg.

Az egyhuzomban tett hosszú út, szellős szekereinken, a muszka-hidegben, annyira megviselt mindnyájunkat, hogy **P e s t r e** érkezve, képtelenek voltunk dermedtségünk miatt azonnal táborba szállni. Ez okból egy napra a polgársághoz szállásolták el zászlóaljainkat; nekünk tiszteknek pedig a vendéglőkben rendeltek lakást. Én, a 34-dik zászlóalj tisztjeivel, a „**M a g y a r királyi**hoz címzett vendéglőben helyeztettem el.

A jótékony üdülés után, deczember 29-dikén **B u d á r a** mentek át zászlóaljaink, s a „**v é r m e z ő n**“ ütöttek tábort, itt napestig fegyverben állva hallgattuk **P e r e z e l** ágyúinak dörgését **M o ó r** felől.

A rendkívüli fagy, mely ez évben uralkodott, talán e napon érte el főfokát, mely miatt estére honvédeink nagy része béna lett. Kénytelenek voltunk éjszakára a közelben levő házakba vonulni, hogy megmerevült tagjainkat jeges borongatással orvosoljuk.

Önfeláldozó házigazdáinknak köszönhetjük, kik esaládtagjaikkal együtt egész éjen át virasztva ápoltak bennünket, hogy másnapra ismét fegyverbe állhattunk. De az átélt fagylaló idő utóhatását bajtársaim nagy része bizonynyal egész életére sínyli, miként én ma is lábamon viselem emlékeztető jelét. —

A „**v é r m e z ő n**“ egész nap ismét fegyverben álltunk. A mily kellemetlen, époly boszantó volt, a folyto-

nos ágyúzás hallatára, ez egy helyben való vesztelésünk.

Másnap, az általános zúgolódásra, útnak indítottak bennünket Ki a felé. Alig hogy ide értünk, félóra múlva ismét visszarendelték zászlóaljainkat, a nélkül, hogy Kezezeit, vagy seregét láttuk volna, holott a csatazajt egészen közélről hallottuk.

Budára visszajövéen, ismét a „vérmezőn“ ácsorogtunk reggelig.

Január 4-dikén — Görgei parancsára — átkelünk a Dunán, s Pestet is odahagyva, még aznap Vácra mentünk.

Görgei serege ekkor mintegy tizenhatezer emberből állt, Én, a 33-dik zászlóaljjal, a Guyon hadtestéhez voltam beosztva, mely Görgeinek hátvédül szolgált

Kossuth, s a magyar kormány minden buzgalma, a csapatok összpontosítása, s Budapest megvédelmezése körül, hajótörést szenvedett a Görgei machinatióin, melyek ügyünket már akkor a legnagyobb mértékben veszélyeztették. — Csupán a pusztá véletlen adott más irányt — kedvezőbb fordulatot — hadjáratunk folytathatására, mit leginkább elleneink léhasága, tájékozatlansága, s különösen a Windischgrätz ügyetlensége segített elő.

Vácson kiütött a szeg a zsákból: a Görgei „proclamatiója“, mely mindnyájunkat felháborított; mert abból nemcsak Görgei önkényeskedését, dictatori feltolakodását, s a kormánytól való elpártolási szándékát ismertük meg, hanem az okokat, melyek őt visszatartották attól, hogy a főváros védelmére Windischgrätzzele megverekedjék!

Ez időtől kezdve, minden mélyebb belátású hazafi keblét bizalmatlanság töltötte el Görgei iránt s az nem is szűnt meg többé, sőt a hadjárat folyamán mindinkább fokozódott.

Csatározásunk az osztrákokkal. Csórics. Szántón elérjük Görgeit. Selmezen. Zászlóaljам Szélaknára küldetik. Előőrsében. Gosztony József, százados.

Január 10-dikén érkeztünk Ipolyságra; itt érte el utócsapatunkat Csór is, mintegy húszezernyi osztrákhaddal.

Guyon vitézül tartotta fel hadtestével az ellenséget; s folyvást csatázva vonultunk Szántóig Görgei után.

Itt az osztrákok megállapodtak, s nem üldöztek tovább; mi pedig háborítlanul folytattuk utunkat Varsányig, hol Görgeit január 11-dikén beértük.

Néhány órai pihenés után, gyors menetben haladtunk innen tovább, — csekély megszakításokkal, — Selmezig, hová január 14-dikén érkeztünk meg.

Itt Görgei négyfelé osztotta seregét: Aulichot egy hadosztállyal Körmez felé, Kemtitt Beszterczbányára, s Pillert Zólyom felé küldve; Guyon hadosztálya Selmezen maradt.

Görgei Aulichchament.

Zászlóaljам csak egy napig volt Selmezen hadosztályunkkal elszállásolva, hol a hazafias érzelmű lakosság a legszívélyesebben látott el bennünket. Guyon mindjárt ideérkezésünk napján, újdonaúj ez üst pénzben adatta ki fizetéseinket.

Másnap, jófélórányira Selmeztől, Szélaknára (Windschacht) küldte Guyon oldalvédül zászlóaljunkat. — Itt is a polgároknál voltunk elszállásolva, kik szintén a legnagyobb készséggel osztották meg velünk szerény lakásaikat és élelmiszereiket. Én egy szegény, de jólelkű tanítónál kaptam helyet és ellátást, s nem feledhetem el a végtelen szives gondoskodást, melyben ő és családjának minden tagja részesített pár napi otlétem ideje alatt.

Január 21-dikén előőrségre mentem félszázaddal: nem sorrend szerint, hanem szívességből, egyik hadnagy társam helyett, ki ép' e napokban lévén tisztté ki nevezve, hátralevő őrmesteri számadásai elkészítésé-

vel volt elfoglalva, hogy azokkal Gosztonyi József kapitányunknak beszámoljon.

A félszázadhoz két huszárt is adtak rendelkezésemre futárokkal.

Az előőrségi állomás mintegy másfélórányi távolságra volt Szélaknától egy vadász tanyánál, hová tekervényes utakon, hegyes-völgyes erdőségek közt jutottam el.

Zászlóaljparancsnokom elővigyázatlansága volt, hogy az előőrséget ily nagy távolságra exponálta, s az odavezető hosszú útra összekötő őrszemeket nem állíttatott fel. — Csakis így történhetett, hogy zászlóaljam még azon éjjel meglepetett Szélaknán az ellenség által; majd néhány órai véres harcz után Scimecz ügész ügész, s itt a Guyon allarmírozott hadtestével egyesülten, csaknem egész nap csatázott az osztrákokkal, a nélkül, hogy mi, a távolőrségen, az egész idő alatt csatazajt, vagy bár egy lövést is hallhattunk volna.

Bolyongásom az erdőségben. Áruló kalauzom. Elfogatásom. Börtönünk Szélaknán. Ötszáz fogoly társammal a selmeczi piacon.

Miután a kiszabott előőrségi szolgálatidő leteltével, január 22-dikén, a felváltásra Inában vártunk: az elmaradás okát megtudandó, egyik huszáromat gyors ügészben Szélaknára küldtem. Ez félóra múlva azzal a jelentéssel jött vissza, hogy Szélakna előtt osztrák katonaság táborozik; tüstént a másik huszárt is kiküldtem hasonló utasítással méggyorsabb menetben, ki rövid idő alatt az előbbivel egyező hírt hozott.

Rögtön összevontam embereimet őrállásaikról, s kerülő úton igyekeztem velük Selmeczre jutni, hadtestünk főállomáshelyére.

Erdők közt, hóval borított járatlan utakon keresztül törtetem csapatommal oldalt kerülve Selmecz felé. alkonyattájában egy völgykatlanba érek, a hol egy átvonuló hadosztályra bukkanok. Szerencsére, még észrevétlenül húzódhattam vissza az esthomályban cse-

kély erőmmel az erdőségbe. A nehéz úttól eltörődve, éhségtől, hidegtől gyötörve, érkeztem éjfélkor előbbi őrhelyemre a vadásztanyahoz. Itt némi élelmszert requiráltam embereimnek, aztán pihenni dőltünk. — a mennyiben kétséges helyzetünk, s az izgatottság nyugtot engedhetének.

Másnap viradóra mind talpon voltunk. A vadásztanya felügyelőjét kényszerítettem, hogy ismét kerülő úton, de a tegnappal ellenkező irányban vezessen bennünket Selmezig, — értésére adván, hogy ha törbe ejt: életével lakol.

Tüskön-bokron keresztül, úttal a n utakon mentünk a hegyek közt térdigérő hóban mintegy három óra hosszáig, midőn egyszerre egy fensíkra érünk, közvetlen Széla kna fölött, honnan az egész ellentábort magunk előtt láttuk elterülni, tőlünk mintegy ötven lépésnyire. Az osztrákok minket — természetesen azonnal észrevették, s egész táboruk alarmírozva lett. Meglepetésünkben alig eszmélhattünk a menekülésre, midőn egyszerre kétszázad osztrák vadász fogott körül bennünket. Hirtelen egy közeléző bányáüregbe akarunk menekülni, miközben a vadászok sortüzet adnak reánk. Csatom nagyobb része a golyózáporban elhult, a többi megsebesült, — csupán szakaszkaplárom és én maradtunk állva, sértetlenül . . . és az osztrákok foglyaiul.

Kalauzunk büntudatában jóeleve megugrott az erdőszélről.

Két huszárom pedig úgy eltűnt a fensíkről odaérkezésünk pillanatában, hogy hírüket sem hallottam többé.

Kettőnket a vadászok Széla knára kísértek, s itt egy nagy iskolaszobába zártak, hol már akkor mitegy száz honvédfogoly volt együtt hadtestünkből.

Az iskola bejáratánál volt-házigazdám egyik családtagja fölismert. Ennek köszönhettem, hogy másnap egy kis melegételhez jutottam; míg szegény fogolytársaim csak negyedrészt prófontot kaptak fejenként egész napra.

A hideg iskolaszoba kemény padlatán töltöttünk

két keserves éjszakát. A második éjjelen szakaszkap-láromnak sikerült megszöknie, s mint később megtudtam: visszakerült a 33 - d i k z á s z l ó a l j h o z B r a n y i c z k ó alá, hogy boszút álljon elfogatásáért. —

Harmadnap, január 25-dikén, hajnalban átkísértek bennünket S e l m e e z piaczára, hol már akkor n é g y s z á z fogolyhonvéd volt kettős sorban felállítva, köz-tük t i z e n e g y honvédtiszt. Az osztrák hadtestpa-rancsnok szemlét tartott felettünk, megkérdezve min-den egyestől rangját, polgári állását: Ennek végeztével azonnal útnak indított mindnyájunkat e r ő s l o v a s - f e d e z e t t e l P e s t felé.....

Éjjeli csata Szélaknán. Guyon oroszláni küzdelme. Görgey megjelenése.

Zászlóaljamtól — illetve: a G u y o n hadtestétől való elszakíttatásom. az előőrség czélszerűtlen elhelye-zésén kívül, a miatt történt, hogy S z é l a k n á t január 21-dikén éjjel, túlnyomó osztrákhaderő két oldal-ról rohanta meg. Az alvásközben meglepett zászlóaljam-beliek, a későbbi híres B r a n y i c z k ó i h ő s ö k, rendkívüli elszántsággal védelmezték magukat, s öldöklő utcai harcban kétszer szorították ki a helységből az osztrákokat. De ezek újabb csapatokkal erősödve ron-tottak ismételve reájuk, s így zászlóaljam kénytelen volt — számos halottal és sebesülttel gyöngülve — a túlerőnek engedni: folyton csatázva vonult vissza haj-nalra H e l m e c z i g, hol már ekkor a G u y o n had-testét is, — mely épen zászlóaljunk segítségére akart menni, — két különböző oldalról támadta meg egy-egy osztrák-dandár.

Eként három felől kellett magát hadtestünknek védenie. Egész nap folyt az elkeseredett harc, s hon-védeink a legnagyobb elszántsággal, végerőfeszítéssel küzdöttek a h á r o m s z o r t a nagyobb számú ellen-séggel. Csupán a G u y o n rettenhetetlen bátorsága és bámulatos lélekjelenléte mellett szabadulhatott ki had-testünk alkonyaikor veszedelmes helyzetéből.

Mintegy hatszáz honvédet s négy ágyút veszítve vonult el Guyon seregével, folytonos luircz között, s az esthomálytól fedve, Zólyom felé.

A csata végén — Goethe Mephistójaként — G ö r g e i is megjelent a G u y o n oldalán, s a fővegét ez alkalommal átfűrt golyóra vonatkozólag tette azt a megjegyzést, hogy „miért nem hatolt az lejjebb a fővegénél?!!! —

Van-e e feketevérű, s bizonyára az ellenség tudomására szánt h a n g o s nyilatkozatában G ö r g e i n e k: egy szemernyi ü g y s z e r e t e t, — v á g y a küzdelemre, — a h a z a m e g m e n t é s é r e, a szabadság diadal á r a, — s az osztrákok legyőzésére?!... .

Hiszen ha bármelyik közellevő hadosztályával az oroszlánbátorságú, de egészen magára hagyott Guyonnak segítségére siet, — mire az egész napon át folyt harcz alatt elégséges ideje lehetett, — úgy az osztrákokat már itt csúfosan megverheté vala! Bár erre nem lett volna apropos: frázissal vezeklenie!

Zaklatott utunk Selmeztől Pestig. A beteg főváros. Füredi Mihály. Szentpétery Zsigmond. Az „újépület“-ben. Kivégzések. Motozások.

Fagylaló északi széltől hajtva, fülíg gombolkozottan didergett végig a főváros néptelen „v á c z i“-útján, január 29-dike alkonyatán, egy osztrák lovasosztály, kettős soraik közt terelvén az akkori magyar — „bastille“, — a „nájgébáj“ felé a Selmeznél foglyulesett ö t s z á z h o n v é d e t .

A komor menetet mintegy harmincz parasztszekér követte, megrakva a sorból kidőlt, beteg honvédekkel. — Ezek közt kuporogtam, a hidegtől, láztól gyötörve, én is.

A hosszú terhes utat, Selmeztől Pestig, csak a legdurvább kényszernek engedve tehetjük meg öt nap alatt — január 25-dikétől 29-dikéig. — Naponként felváltott lovaskíséretünk gyorsított lépésben

hajtott bennünket reggeltől estig, — az elmaradozókat brutalitással, kardjaikkal űzve maguk előtt.

Elindulás előtt minden reggel negyedrészt prófontot kaptunk fejenként. Ezzel kellett beérnünk egész nap.

Éjjeli szállásra egy-egy csűrbe, vagy pajtába szorítottak bennünket, hová néhány zsúp szalmát vetettek lefekvésre.

Csak megérkezésünk után: esteli tíz-tizenegy órakor kezdtek főzni számunkra valamely levesfélét, mihez aztán éjfél tájban fanyalodhattunk, ha addig az álom, a kimerültség el nem nyomott bennünket.

Az egyhuzomban tett nagy és gyors menetekben, a róz utakon és fagyos göröngyökön, lábbelink teljesen elrongyosodott, lábunk feltörött, kivérzett, megfagyott. Már a harmadik — negyedik napon, fogolytársaim nagy része csak szekereken volt tovább szállítható. Ekép jutottam én is a betegek közé.

Megérkezésünkkor a fő város utczái puszták, zajtalanok voltak. Rajtunk kívül alig volt ember látható; s a temetői csendben megható gyászmenetet képezett a némán görnyedező fogolysereg bevonulása.

Itt-ott tűnt elő a házakból egy-egy halvány, kísérteties alak, megannyi beteg lélek, kik aggodalomteljes kíváncsiságtól űzve, égő, sóvár szemekkel rémesen meredtek reánk.

Csupán az „új épület“ előtt verődött össze, jövetelelünk hírére, néhány vállalkozóbb polgár. Ezek közt volt szerencsémre F ü r e d i a nemzeti színháztól, ki meglepetten, ijedve tántorodott vissza, midőn rámismert. Ő értesítette nagybátyámat S z e n t p é t e r y Z s i g m o n d o t balsorsomról, ki aztán fogságom ideje alatt lehetőleg gondoskodhatott felőlem.

Két hétig voltam az „új épület“ egyik börtönszobájában elzárva, négy honvédtisztársammal együtt.

Megengedték, hogy nagybátyám némi fehéreneműt, s olykor élelmiszert juttathasson börtönömbe, mit testvériesen megosztottam bajtársaimmal.

Szűk börtönlakunkat naponta kétszer szellőztették: de elhagynunk nem volt szabad egy perczre sem.

Kora reggel, s az esti órákban majd mindennap felriasztott bennünket a külső udvarról behangzó öt-hat puska lövés, mely k i v é g z é s t jelentett, s gyakran t ö b b s z ö r ismétlődött egymásután. Néma csöndben, visszafojtott lélekzettel kísértük égi útjokra az elszállott lelkeket — s még ma is kérdezzük — az eltűnt családtagok keresőivel: — vájjon kik lehettek?! . . .

De legkínosabb, legiszonyúbb volt átélünk némely napon a botütések hangjai után feltörő női „jaj“-okat, megannyi honleányi kebel golgotai kínszenvedését Ilyenkor gyötrő lázban égtünk tehetetlenségünk bilincsei közt s még ma is sajtó szívvel kérdezzük, hogy az önérzetükben dicsőült, a meggyaláztatásukat soha néni panasszolt szenvedők, vájjon kik lehettek?!...

Fogságunk Budavárban. Vallatásunk. Hadbíráim. A transport-házban.
Hnszárfogyók tekintélye. Menekülésem. Vacsoránk Szentpétery Zsigmond-
nál. Szigeti József. Fánsci Lajos. Kiszabadulásom. A nemzetőrök közt
Félegyházán.

Január 20-dikán átszállítottak bennünket B u d a v á r egyik katonai börtönébe. Itt különkamrákba zártak; s naponként egy hadbíró elé kellett államink, ki sorbavette kihallgatásunkat

Vallatónk hozzáillő durvasággal faggatott, bár gambrinuszi arczkifejezése némileg enyhíteni látszott szigorúságát: ezért csakhamar kifogtam rajta: folyvást azt hangoztattam előtte, hogy én mint i f j ú e m b e r rajongok a katonaeletért, hogy e pályát b á r h o l követni kész vagyok, s hogy csupán m á s a l k a l o m h i á n y á b a n lettem honvéddé. — Már ekkor tudtam, hogy a foglyok nagy részét az olaszthoni osztrákseregbe sorozzák, s hogy e réven kiszabadulhatok börtönömből.

Hadbírómnak megtetszettem, s utolsó kihallgatásomkor engesztelő mosolylyal bocsátott el magától, — bár e mosoly előidézésére leginkább a S z e n t p é t e r y á l d o z a t k é s z közbenjárása bírt döntő befolyással.

Egy hét alatt ki lett mondva ítéletem, mely szerint az Olaszthonban táborozó osztrák sereghez lettem beosztva.

Elszállítatásom végett egy Krisztina -v á r o s i transportházba kísérték, hol már mintegy hatvan különféle fegyvernemhez tartozó fogolytársam volt együtt. Az utcára mennünk tiltva volt ugyan, de az udvaron, s a szobákban szabadon érintkezhattünk egymással; — rendes katonai ellátásban részesültünk és nyugalmas laktanyai ágyunk is volt.

Néhány napig a. még besorozandó foglyok érkezésére kellett várakoznunk.

Volt köztünk nyolcz-tíz marczona kinézésű vén huszár is; ezek hatalmasan kifent bajszukkal, elszánt, nyers modorukkal, s régi sárgafekete zsinóros dolmányaikkal annyira imponáltak az utczai kijáratot őrző osztrák bakáknak, hogy ezek szabadon engedték őket a közel-boltba, vagy korcsmába menni napközben; tapasztalván, hogy a „takarodó“ idejére minden huszár rendszeren visszatér.

Ezt látva, rávettem egy vén huszárt, hogy jöjjön át velem Pestre a nagybátyámhoz egy jó vacsorára. A jóvérű bajtárs kapvakapott az alkalmon, s terve azonnal készen volt: rámadta a dolmányát, hogy hozzátartozónak láttassam, aztán átkarolta a nyakamat, s hetykén füttyörészve vitt ki magával az örök közt az utcára.

Az esthomályt felhasználva, pár percz alatt a Dunához értünk, itt a járó-kelek közé vegyülve, csakhamar Pesten voltunk.

A galambkedélyű S z e n t p é t e r y alig bírt szólni meglepetésében, örömeiben, midőn este hozzá betopantunk.

Nagybátyám felséges vacsorával látott el bennünket, s huszár-„apám“ csapot-papot, mindent felejtve, gyöngykedvében érezte magát; — nálunk maradt egész éjfélig. Ekkor nagybátyám egy csomó húszast nyomott a markába, s azzal bocsátotta el, hogy menjen egyedül a merre akar, de ha épen a transportházba térne vissza, mondja hogy: engem nem ismer, s így soha sem

is látott. — Huszárunk alig akarta a pénzt elfogadni, s távozásakor csak abban találta örömét, hogy: rászedhetette, a németet.

Én nagybátyámmal maradtam, a házbeliek nem csekély ijedelmére, kik azonban sokkal jobb barátaink voltak, semhogy fölfedeztetéstől tarthattam volna, — sőt egyideig hol egyik, hol másik rejtegetett a szobájában, leghuzamosabban Szigeti József, ki közvetlenül a Szentpétery szomszédságában lakott.

A véletlen úgy akarta, hogy a házban lakó Fán-csy Lajoshoz nővére épen látogatóba jött a dánosi pusztáról. Ez époly bátor, mint nemeskeblű nő önként vállalkozott arra, hogy engem kiszabadít, s a kocsiján magával visz.

Másnap polgári ruhába öltöztetett a Fán-csy, Szigeti és Szentpétery garderobjából, az államat kendővel felkötötte, s mint „beteg fivérét“ maga mellé ültetett kocsijába aztán a legnagyobb vakmerőséggel, s bámulatos lélekjelenléttel hajtattott keresztül velem a Pestet és határát övező osztrák örvonalakon.

Pár óra alatt Dánoson voltunk. Ellenség itt nem mutatkozott. Megtudtuk, hogy F é l e g y h á z a felé szabad az ut. Gyorsan kocsit fogadtunk tehát, s én megmentőmtől búcsút véve, azonnal tovább utaztam.

Kimondhatlan örömemre F é l e g y h á z á n már nemzetőröket találtam. Rögtön a városházára siettem, bejelenteni kilétemet és utam célját.

A polgármester szíves készséggel intézkedett, hogy előfogatokon mehessenek Debreczenig, hol szülőimet föltalálni reméltem.

Megérkezésem Debreczenbe. Mészárosnál. Osztrák -tan. Jókni. Küldetésem
Kiss Ernőhöz. Szülőimnél Miskolczon.

Hideget, álmatlanságot túrva, utaztam éjjel nappal, s harmadnapra Debreczenbe érkeztem.

Késedelem nélkül jelentkeztem a hadügyminisztériumnál. Itt M é s z á r o s szobájába hivatott, szolgálati

ridegséggel hallgatta végig a velem történeteket. Majd így szólt: „Szavát adta ön, hogy meg nem szökik!“ — Követelték, tehát adnom kellett, — felelém. — „Akkor ön jó hazafi ugyan, de rossz tiszt; önnek nem lett volna szabad visszaszöknie,“ — monda, — s ezzel elbocsátott.

A dermesztő tél hidegét, utam fáradsalmait, s a kiállott sanyarúságokat egyszerre mind átéreztem e pillanatban.

Benső borzongással indultam atyám fölkeresésére. Útközben találkoztam J ó k a i v a l, a ki megvigasztalt, s lelkem nyugalmát visszaadta; sőt másnap a hadügy-miniszter czopfos nyilatkozatát éles megrovással hozta nyilvánosságra lapjában.

Ez hát az a hamis tan, melynek morálja — a Mészáros theoriája szerint az, hogy: apáinkra, testvéreinkre uszítson bennünket a zsarnokhatalom! . . . E „szó“-vétel volt az a bizonyos csapda, melybe tizenhárom vértanúunktól kezdve, annyi ieles hazánkfia belékerült! ...

Vagy talán jó magyar „k a t o n á“-h o z illett volna, hogy a reactio szolgálatába juttassam magamat: Olasz-hon szabadságharczosainak a legyilkolására, — az osztrákhadsereg és Mészáros „elvé“-nek nagyobb dicsőségére?! . . .

Avagy jóézésű magyar ember: — polgár, vagy katona, — helyeselheti-e, hogy tábornokaink s a többi martyrjaink „sz ó“-f o g á s s a l bakóik kezébe jutottak!...

E reflexiók nyomán fölmerül bennem a gondolat: vájjon nem kísértette-e a megcsontosodott volt osztrák-katonát hamis „elvé“ harctéreinken is, hol az osztrákok ellen mindenütt csatát vesztett!?!...

Úgyde Mészároset annyira feszélyezte csökönyös theoriája, hogy még a kormány által fölszerelésemre engedélyezett százforintnyi segélynek is csak a felét engedte kiadatni. — „Jó hazafinak“ épen elég volt az egy jó kardra. — s ennél több nekem most nem kellett!

Ugyancsak Jókaitól tudtam meg, hogy atyám családjával együtt Miskolcra költözött, s hogy ott borsodiakból szabadcsapatot alakít, melynek élén a felsőmagyarországi véderőhöz fog csatlakozni.

Legfőbb vágyam volt: megnyugtanni sorsom fölül szülőimet, s alkalmilag atyáin vállalatához szegődni. Erre nézve engedélyt is kaptam a minisztériumtól. Hanem előbb ugyanettől egy hivatalos levelet kellett vinnem Kiss Ernőhöz, ki hadtestével a tiszavonalon táborozott.

Készséggel siettem eljárni megbízatásomban, hogy aztán mielőbb atyámhoz mehessek.

A Tokaj melletti táborban találtam fel Kiss Ernőt sátorában. — Midőn hozzá beléptem: csaknem az a sors ért, mint ama török követet, kinek száján elállt a szó ámulatában, midőn a magyar király vise-grádi pompáját megpillantotta . . .

Magyar nábobunk, a dúsgazdag Kiss Ernő sátora valóban szemkápráztató fényűzéssel volt berendezve. — Eddig csak keleti regékből lehetett fogalmam ilyenmő pompáról és kényelemről.

A terem-nagyságú sátor belseje egy magas ívezetű bejárat nyílásán nyerte a világosságot, melyet gobbelin-szőnyegegk szegélyeztek. Belső oldalait sőrő redőkbe vont szindős keleti drapperiák borították. Egy felől csillogó hadiszerek: kardok, puskák, pisztolyok; másik oldalon: székek, tábori asztalok, értékes vázákkal, girandókkal, írószerekkel: A háttérben széles korevet, mely, mint az egész sátor földszintje, nehéz szőnyeggel volt leborítva, legfelül drága vadbőrökkel. — A kerevettől jobbra és balra ölnyi hosszú, karvastagságú csibukszarak voltak feltámasztva, melyeken óriási borostyánkővek s drágaköves aranykarikák tündököltek. E csibukok magukban is ezerekre menő értéket képviseltek; az összes berendezés pedig egy egész nagy vagyont ért.

Beléptemkor Kiss Ernő a kerevetről fölkelve, csibukját félretette, s elem jött; átvette leveletem, s azr átolvasván, kikérdezett. Feszült figyelemmel hallgatta elfogatásom és kiszabadulásom történetét; ő már

ez utóbbi ellen nem tett kifogást, pedig époly régi katoná volt, mint Mészáros; de bizonyára felvilágosultabb és hazafiasabb szellemű. Őszinte megelégedéssel veregette meg váltamat, — az átvett levélre néhány sor választ adott, s szívélyes kézsorítással bocsátott el. A téves osztráktan nem fészkelhette be magát a szabadgondolkozás magyar főnemes jellemébe.

Kiss Ernő válaszát Debreczenben átadván a hadügyminiszternek: még aznap elindultam szülőimhez. Az egész éjszakát útban töltve, másnap délben érkeztem Miskolcra, áthúlten, kimerülve, betegen.

Rendkívüli köhögés, mellfájás fogott el, — hangomat teljesen elvesztettem, — ágyba kellett feküdnöm. Napokig csak suttogva bírtam beszélni. Atyám kétségbeesve mondogatta, hogy: hangomnak örökre vége van. De hála égnek, a legszeretőbb anyai szív melegén három hét alatt szerencsésen felgyógyultam.

Táborozásunk atyámmal Borsodmegyében. Szemere Berlalan. Atyám guerilláival megindul Kassa felé. A guerilla-csapat tisztjei. Táborunk Abosnál. Portyázásaink. Koncz, önkéntes. Hurbán-drótárok.

Együtt jártam atyámmal verbuválni Miskolczon és vidékén; — faluról falura utaztunk; — a helységekben a népet, összehíván, atyám a szekeren állva tartott hozzá beszédet: önvédelemre, a haza megmentésére lelkesítve az egybegyűlteket — és pedig mindenütt a kívánt eredményre.

Márczius végén atyám már ötszáz önkéntessel jelentkezett Szemere Bertalannál, Felsőmagyarország kormány biztosánál.

Kétszázat közülük azonnal elláttak a szükséges fegyverekkel; s addig is, míg a többiek fegyvert kaphattak, atyám elindult velük guerilla-szolgálatra, a felvidéket zsaroló osztrák és tót csapatok ellen, Kassa felé.

Anyám és nővérein Miskolczon maradtak; némi vigasztalásukra most már Árpád öcsém is velük volt, kinek nagy keserűségére, szemgyulldása miatt, veszteg kellett maradnia. Szemét a szegedi katonai iskolában

sértette meg, szuronyvívás alkalmával, nekirohanván egyik társa szuronyhegyének Gyógyítása igen nehezen ment, s csaknem egy évig tartott.

Engem atyám segéd tisztül vett magához; de fizetést az államtól nem engedett elfogadnom.

Csapatunkban a következő tisztek vállaltak szolgálatot: M a j o r J ó z s e f másodkapitány; B a r c z i k a y J á n o s, E n d r e S á n d o r, Fodor F e r e n c z. Serfőző József főhadnagyok; A u g u s z t i n I m r e, Ágoston N. Márton S á n d o r és V i s n y a y K á r o l y hadnagyok.

Első táborhelyünk a K a s s a melletti erdőségekben volt, a M á r i á s s y-család birtokán, A b o s mellett. Innen jártunk kémszemlére a közel helységekre, s a K a s s á t és E p e r j e s t összekötő útvonalra, melyen ellenséges szállítmányokat kellett feltartóztatnunk, esetleg zsákmányul ejtenünk.

Éjelenként egész csapatunk mozgósítva volt. s az erdőségekben K a s s á i g, E p e r j e s i g felvonultunk, hogy az itt tanyázó túlnyomó erejű ellenséges csapatokat sorlövésünkkel zaklassuk, s nyugtot nem engedve, őket ezzel is fárasztjuk.

Reggelre ismét visszatértünk erdei táborunkba. Itt őrszemeket állítottunk: ki, s felváltva küldtünk őrzásokat az ellenség mozdulatainak szemmeltartására és élelmezésünk beszerzésére. Ez utóbbira nézve rendkívül hasznos szolgálatokat tett csapatunknak K o n c z nevű polgártársunk, atyámnak régi jó barátja, ki függetlenül, önkéntesen csatlakozott hozzánk Aboson, s mint a felvidék alapos ismerője, kalauzunk, tolmácsunk volt.

Legtöbb dolgot adott mindnyájunknak a környékünket elárasztott éhes és rongyos tótokból összeszedett, fanatizált H u r b á n f é l e csőcselékhad, mely kisebb-nagyobb csoportokban szüntelen zsarolta, fosztogatta a védtelen magyar lakosokat s csak ritkán sikerült őket meglephetnünk, mert már jövetelünk hírére vad futásnak eredtek a szélrózsa minden irányában: míg a rablásvágó máshelyen ismét összehozta őket.

Csatánk Somos mellett.. Atyám megsebesülése A szabolcsi lovasok. Beniczky őrnagy. Vállalkozásunk Eperjes bevételére. Atyám följegyzései Eperjes elfoglalásáról. Blondek. Ungmegyei nemzetőrök.

April 6-dikán reggel értesítettek portyázóink, hogy Kassa felől mintegy kétszázad osztrák katonaság közeledik Somos felé.

Atyám azonnal útnak indított bennünket; s a Somos melletti halmok mögé rejtőzve vártuk be jövetelüket. A mint közelünkbe értek: sortüzet adtunk rájuk, s megrohantuk. Meglepetésükben örült futással menekültek visszafelé, eleinte az országúton, majd a szántóföldeken keresztül a közelerdőségbe.

Mintegy tíz halottat, s ugyanannyi sebesültet szedtünk fel utánuk, kiket Somosra szállítottunk. Közülünk egy önkéntes esett el, kettő megsebesült. Atyámat egy golyó karján találta.

Csataközben érkezett egy század szabolcsi lovascsapat. M. kapitány nyal; de ezek atyám többszöri felszólítására sem vettek részt az osztrákok üldözésében, — kiket mi nem bírtunk gyalog utólni; — pedig a lovasok elfoghatták volna valamennyit.

Estére Lemesánba vonultunk, hol minden előfogatot lefoglaltunk; az éjét pedig e helység közelében, az út mellett töltöttük.

A kassai osztrák-tót helyőrség értesülvén támadásunk felől: Eperjesre vonult vissza.

Az éj folyamán érkezett hozzánk Beniczky őrnagy, hatszáz főnyi guerilla-csapatával és két ágyúval.

Vezéreink még azon éjjel elhatározták, hogy a megfutamodott ellenséget másnap, azaz: 7-dikén korán reggel megtámadják Eperjesen; még pedig két oldalról: az országút mentén atyám guerillái es M. lovasai, jobb oldalról pedig a Beniczky csapata. A támadásra a jelt ágyúlövessel fogja Beniczky tudunkra adni.

E közösen megállapított terv szerint helyezkedett el mindenik vezér a csapatjával még az éj folyamán.

Atyám guerilláival szekereken sietett állást foglalni Eperjes közelében.

A történekről így emlékezik meg atyáin naplójában:

„1849 márcziusban ismét egy ötszáz főből álló szabadcsapatot alakíték, s Szemere Bertalan felhívására elvállaltam annak vezetését kapitányi ranggal, függetlenül minden katonai parancsnokságtól.

Mihelyt e csapatból kétszáz fölszerelve és fegyverezve lőn: elindultam e kétszáz gyakorlatlan emberrel Kassa és Eperjes felé, hol Blondek osztrák csapatvezér Gallíciából magával hozott mintegy ezer drótárjával és ötszáz rendes gyalogságával kénye kedve szerint dúlt, rabolt, garázdálkodott. . .

Tervem az volt. hogy husvét szombatján reggel, egyesülve, Beniczky őrnagy védseregével. mely Nógrádiból közeledett és az ungmegyei nemzetőr-séggel, mely Hámosfalva felől kellett hogy érkezék és végre a szabolcsi lovascsapattal, mely Tokajból váratott: három oldalról támadunk az ellenségre.

Somosnál azonban két század rendes gyalogsággal kellett szembeszállnom. Két órai heves harc után, csapatom, mely most először volt csatában, megszalasztotta az ellenséget. Ez alkalommal nekem is szerencsém volt a jobb karomon sebet kapnom.

Épen csatánk végére érkeztek meg a szabolcsi lovas csapatok, kik azonban az ellenséget üldözni nem akarták, holott bekeríthették és valamennyit elfoghatták volna.

Hajnalban Beniczky is megérkezett védjeivel. s reggel egyesült erővel támadtunk az ellenségre, mely előlünk futva menekült Bártfa felé... És a szabolcsi lovasok ismét nem merték azt üldözni.“

Apám levele Szemeréhez. Luzsénszky-bárónó ajánéka. Szemere levele atyámhoz. Komáromy, kormánybiztos.

Eperjes elfoglalása napján atyám a következő levelet írta Szemerének:

„F e l s ő m a g y a r o r s z á g i v é d s e r e g : b o r s o d i
o s z t á l y .

Szemere Bertalan országos biztos úrnak.

Tegnapi levelemben lett ígéretem szerint a visszafoglalt. E p e r j e s r ő l í r o m e s o r o k a t .

De igen nagy panaszom van. A szabolcsi lovasok csaknem a legnagyobb zavarba hozták, — nemcsak engemet, hanem az ügyet is.

Én alárendelvén magamat a főhaderő vezényletének, ápril 6-dikán hajnalban Somosra menteni, s egy kedvező ponton tábornokot ütöttem. A csatáról, mely két óra múlva odaérkezésünk után következett, már irtain. A németeket visszavervén, újra elfoglaltam állásomat egy dombon, mely az egész vidék fölött uralkodni látszott.

Ápril 7-dikére viradó egy órakor csapatomat kocsikon E p e r j e s felé mozdítám; de nem az országúton, hanem Dubrava felé vettem utamat, azért, hogy E p e r j e s előtti megjelenésemben feltartóztatva ne legyek.

Felszólítottam a szabolcsi lovasok kapitányát, hogy lenne csapatomnak fedezője, s mennék egy úton. Hosszas habozás után végre megegyezett benne, hogy együtt haladjunk előre.

Midőn a B e n i c z k y által meghatározott órában. E p e r j e s t ő l háromnegyed órányira, a s ó v á r i oldalról csapatomat rendezném a támadásra, várván a lovasok érkezését, akkor veszem a hírt, hogy ők feleútról visszatértek Somosra, minthogy úgymond ez oldalon a lovasságnak rossz posztója van, s így ők az országúton akarnak előnyomniuk

Ha ágyúszó által a B e n i c z k y jöveteléről értesítve vagyok: még a magam kis erejével is támadást rendezek. Azonban hasztalan várom az ágyúszót. Balra fordulókat tehát az országút felé, hogy egyesüljek a lovasokkal, vagy visszatérjek Kassára. — Végre délután két óra felé meghallom az első ágyúszót, s kis csapatommal „éljen“-rivalgások közt rohanunk E p e r j e s n e k . E közben meglátom hátul lovasságunkat is,

s felszólítom parancsnokukat, hogy alkalmazza magát hozzám, s csapatom két szárnyára küldjön fedezetet. Teljesíté. Így folytattuk két oldalról előnyomulásunkat. De ellentállásra — fájdalom — már nem találtunk, minthogy lovasaink késedelmezése miatt az ellenség időt nyert benyomulásunk előtt elillanhatni. Ekkor is nemhogy üldöznék a városon túl futó ellenséget, hanem parádésan rendbe állva, az utca hosszában várják Béni e z k y csapatainak bevonulását. —

Sárosmegye tehát ismét a miénk. Most majd a politikai hajtóvadászat következik.

A hadnagyokat szívesen veszem: de velük együtt igen óhajtottam volna hátralevő háromszáz emberemet, — mindamellet, hogy eddig magam voltam tizedes, őrmester, hadnagy, kapitány. —

Holnap itt fogom magamat kipihenni embereimmel a nagyheti liadmenetnek valóban bibliai fáradalmaitól.

Azután mit leszünk teendők: Beniczkyvel majd elvégezzük, — ha különben orsz. biztos úrtól más utasítást nem veszünk.

A haditörvények példányait kérem elküldeni.

Más kérésem nincs, mint háromszáz derék borsodi ember, néhány ló és minél több munitió, melyből teljesen kifogytunk.

Ha Kassáról kenyeret nem fogok kapni, úgy védseregem éhen pusztul el; mert e nép itt nemcsak szegény, hanem malitiosus is csapatom élelmezésében.

— Minő kenyeret kaptak embereim a Kassa és Eperjes közti helységekben: az égbekiáltó! ... az nem kenyér, hanem sár.

Németi és Koncsékurak, kik tőlem jelenleg búcsút vönek, kötelességüknek híven megfelelték.

Eperjes, aprilhó 7-dikén, 1849, délután hatodfél órakor.

Egressy Gábor,
vezérkapitány.“

Eperjesről éjjel-nappal jártak portyázó csapataink Bártfa felé, honnan még tovább futott előlünk a megriasztott ellenség.

Mily könnyű lett volna most párezer honvéddel egészen megsemmisíteni a Blondék csapatát, mely a húrbanisták kétségbeesett futásán megrémülve, eszeveszetten menekült a határ felé.

Felejthetlen kellemes napot töltöttünk Eperjesen április 8-dikán. Embereinket a hazafias polgárság tisztjeinkkel együtt megvendégelte.

Leglelkesebb honleányaink egyike: a bájos Luszén szky báróné selyemből szőtt, széles nemzeti-szín-táboriövet ajándékozott atyámnak és nekem, midőn csapatunk élén Eperjes főterén megjelentünk. Szent kegyelettel őrzöm ez övnek egy kis darabját, mennyit belőle a következő viszontagságos évek alatt az ellenséges szemek elől el bírtam rejtetni. —

Eperjesen vette atyám Szemere következő levelét:

„Egressy Gábor vezér kapitány úrnak.

Önt üdvözlöm e téren. A harmadik pályát is fussa díszszel. Bátorság, akarat, eszély keresztül viszi minden veszedelmeken.

De tartson fegyelmet mindenki irányában. Legyen igazságos, részrehajlatlan, mint az örök igazság, kedvezés és félelem nélkül.

A haditörvényeket olvastassa fel a védsereg előtt, és ha kell többször.

Önhöz megy Fodor Ferencz főhadnagy, Márton Sándor, Augustin Imre hadnagy urak. Sebes fogaton küldöm őket.

Felesleges nem lehet sem őrmester, sem tizedes.

A második kapitány Major József úr, ki holnap Losonc felé indul, mert az egészen fedezetlen.

Öt nap múlva ismét készen leend százötven.

Küldök a felhívásból tíz, a tervből pedig három példányt.

Gyutacsot Debreczenből várok.

Csizmákat K o m á r o m y kormánybiztos ú r utalványozhat.

Hadseregünk G ö d ö l l ő n van. Elvettek három ágyút a mieink. Tegnap csata volt, eredményét nem tudom.

Isten önnel.

S z e m e r e B e r t a l a n .

A pánszláv fészkek fölkutatása. Konczot elfogják. Szemere „Felhívása“ és „Terve.“

April 9-dikén hagytuk el Eperjest, miután előbb az osztrákok volt-raktárából ruha- és fehérműeket, két láda töltényt és egy halmaz szuronyos fegyvert magunkhoz vettünk.

Bártfától Miskolczig most már az egész utvonalt felszabadítottuk. Ezentúl folyvást a félrébb eső pánszláv fészkeket kerestük föl. — faluról falura járva, — a bujtogatók, kémek, az elrejtett fegyverek, sat. felkutatására, — egyszersmind a nép felvilágosítása, s ügyünkhöz térítése érdekében.

Egy ily expeditiónk alkalmával veszítettük el — végtelen fájdalunkra — a lelkes, ügybuzgó K o n c z o t . . . Egy napon, bátran, gyanútlanul ment a közeliünkben levő tót helységbe, hogy szokása szerint élelmiszer után tudakozódjék csapatunk számára: — azonban nem tért vissza többé ... Az ott lappangó hurbanisták által törbe csalva, elfogatott, s megkötözve az elenség táborába hurczoltatott.

Hasztalan volt minden keresésünk, az egész falut és környékét felkutatottuk: nem akadhattunk nyomába.

— Ügyünknek egyik legtevékenyebb, legönfeláldozóbb embere tűnt el vele a cselekvés teréről. Csak később tudtuk meg, hogy elhurczoltatásakor mennyit szenvedett, s hogy aztán elítélték . . .

Még folyvást a K o n c z keresésével voltunk elfoglalva, midőn arról tudósítottak, hogy a M i s k o l c z o n visszamaradt embereink föl vannak fegyverezve, s már útban vannak K a s s a felé. Eljük mentünk tehát, s

harmadnapra Kassán egyesültünk velük. Ugyanekkor vet-
tük Szemere lélekemelő, s époly bölcs, mint hazafias
„felhívását“ és „tervét.“ Mindkettő örökbecsű
okmány szabadságharcunk történetében; — íme hű
másolatjuk:

„F e l h í v á s a F e l s ő m a g y a r o r s z á g i v é d -
s e r e g r e n é z v e.

Ügyünk igazságának szentsége és hű kitartás el-
végre is megszerzik a fényes diadalt. Eljött a tavasz, a
szabadságnak fényes korszaka, s ellenkezőre változik
azoknak sorsa, kik a zsarnokság mellett, — és azoknak
sorsa, kik a szabadság mellett harcolnak.

A kápolnai két napi ütközet nagyszerű volt. Az
ellen maga megismeri pesti hirdetményeiben, hogy erős-
bek valánk. Ha tízezer emberünk*) a csatára későn nem
érkezik, azóta. P e s t e n v o l n á n k.

Szidalomnál négy lovagágy úját vettük el.

Szolnoknál 11 ágyút. — 17 lőszeres kocsiját, 100
lóval, 400 emberét fogtuk el. halottainak száma 600-at
halmi.

Bács megyében az ellenség három nagy ágyút
vesztett. Fegyvertárunk e hetekben 1500 puskával sza-
porodott, s a foglyok száma összesen kétezere halad.

E r d é l y b e n B e m győzelemről győzelemre megy.
A hegyek fája Erdélyben azért zöldelnek majd, hogy
neki koszorút teremjenek.

Isten, a mindenható, engedi szenvedni az igazakat,
de eltiporni nem engedi soha. Kivezetett minket Ázsiá-
ból e hazába, — egyezer éven által itt fenntartott, —
ugyanő megengedi, hogy e nemzet e földön a szabadság-
fényében fel is virágozzék.

De a nép bús gerjedezéssel keljen föl. Keljen föl
és rövidítse meg szenvedéseit. Ne tőrje, hogy házait
felgyútsák, hogy élelmiszereit elrabolják, hogy elhajt-
sák s leüljék barmait, s hogy magát rablánczra fűz-
zék: — mint egy gyötrő álom tűnik el az ellenség, ha
a nép tömegestül fölkél.

*) G ö r g e i hadtestével

A népnek, hogy fölkeljen, némi katonai támaszra van szüksége. A hadsereget azonban eldarabolni nem lehet. Tehát Felsőmagyarország biztosítására egy védsereget. (guerilla) kívánok felállítani, mely szám szerint négyezerig szaporíthatatik, a szabolcsi száguldó lovascsapattal együtt.

Célja: akkor is biztosítani Felsőmagyarországot, különösen Gyöngyöstől kezdve, Egeren, Putnokon, Rozsnyón keresztül Lőcséig és innen kezdve Eperjese, Homonnánál. Ungváron, Nyíregyházán, a Hegyalján keresztül Miskolczig, midőn hadseregünk jelen nincs. Célja, hogy egypárezer ellenséges katona, mint eddig történt, ne uralkodjék egész vidékek felett. Célja: hogy a néppel egyesülve, apróbb ellenséges táboroknak ellenállhasson, és hogy reátámaszkodva, általa biztosítva, a polgári törvényes hatóság a nép érdekében folyvást tehesse intézkedéseit. Ekképen Felsőmagyarország nekünk bátorságos hely leend, de félelmes az ellenségnek. Egy bátor, ügyes, vállalkozó védsereg, a néppel szövetkezve, képes megvédeni életünket, vagyunkat, családunkat, egyes apróbb hadsereg ellen.

Ennélfogva ünnepiesen meghívok mindent, hogy a védseregbe soroztassa be magát. Míg egyrésztől hadseregünk az ellenséget legyőzi, ez vérté és paizsa lesz Felsőmagyarországnak.

A szabályok főbb pontjai a következők:

1. Minden ötszáz véd egy osztályt képez. Minden osztályban leend egy vezérkapitány, egy kapitány, öt fő-, öt alhadnagy, ezenkívül őrmesterek és tizedesek.

2. Minden főtiszt hadseregbeli fizetést és rangot kap, kineveztetése napjától kezdve, de át csak akkor tétethetik, ha a védseregnél pályáját bevégezte.

3. Minden érdem és vitéz tett úgy tekintetik s jutalmaztatni, mint hadseregbeli, s a védseregi szolgálat az előléptetésnél épúgy figyelembe vétetik, mintha a hadseregben szolgált volna.

4. A védseregbeli közvitéz napidíja 12 krajczár pengőpénzben. Az ellenségtől elvett martalék a védsereg tulajdona, ha százezrekre megy is.

Kap az álladalomtól szűrfélét, s csizmát és fegyvert. Egyenruha itt czélszerűtlen volna.

Kap minden évre öt pengőforintot, apró szükségletei bevásárlására.

5. Vállalkozási legrövidebb idő egy év, leghosszabb négy év. Vadászok, s hegyközi lövészemberek mennél nagyobb számmal igen kívánatosak.

6. Katonai fegyelem és törvény alatt állanak.

7. A vezérkapitány a községi elöljárókra nézve különös felhatalmazással láttatik el, mi a védsereg hadjárását biztosítandja.

8. Midőn nincs harczra alkalom: népgyűléseket tartandanak.

9. A k i e l e s i k, annak c s a l á d j á r a, a k i d o l o g t e h e t e l l e n n é válik, annak személyére nézve biztosításképen kimondatik a kormány nevében, hogy vagy r a n g j á h o z k é p e s t h o l t i g becsületesen el láttatik;

vagy tíz hold földbirtokot, — vagy e z e r p e n g ő f o r i n t o t kap; megjegyzevén, hogy rendkívüli szolgálatok, s vitézségek rendkívüli jutalmazásokkal viszonoztalak. Édes hazánk elég gazdag, kincsekkel halmozni el azt, a k i m e g m e n t é s e k ö r ü l s i k e r e s e n f á r a d o z i k.

Ezek a főbb szabályok.

Részletes utasítással a vezérkapitányok általam fognak elláttatni.

A besorozással és toborzással a megyék szerint, (beleértetvén az illető királyi városok is,) megbízatnak:

Ungban: H o r v á t h G. e. alispán,

Zemplénben: B o r o n k a y A. kormánybiztos,
Abaujban és Sárosban: K o m á r o m y I. e. alispán,
Szegesben és a XVI szepesi városok kerületében: C s á k y L á s z l ó g r ó f, főispán,

Gömörben: S z e n t m i k l ó s s y A. e. alispán,

Tornában: R a g á l y i M. kormánybiztos,

Borsodban: R a g á l y i K. m. alispán.

Hevesben: R e p e c z k y F. t. h. kormánybiztos,

Szabolcsban: B ó n i s S. t. h. kormánybiztos,

kik velem az átalakításra nézve, folytonos összeköttetésben leendőnek.

Minden, ki honát, nemzetét és a szabadságot szívéből szereti, vessen számot lelkiismeretével, és be fogja látni, hogy a magyarra nézve eljött ama végidőpont: *most, vagy soha*.

RÍ akarják darabolni édes hazánkat. Nemzetiségünket ki akarják törölni a föld színéről. A szabadság örömapjai után szolgaságba akarnak letiporni. Hallatlan áruvás követtetett el ellenünk.

De hallatlan erőt fejtsünk ki mi is.

Ha veszni kell: haljuk a hősök dicső, becsületes halálát.

Ha győznünk kell: siessünk vele. Hadseregünk menjen az ellenség ellen, mi pedig itt biztosítsuk *F e l s ő m a g y a r o r s z á g o t*, s meg fogjuk érni, hogy most ugyan vérrel ázott földeit szántunk, de a mit a magyar kikeletkor sírva vetett, örömmel és békével fogja a közelgő nyárban learatni.

M i s k o l c z, márczius 15, — azaz: az új szabadság kivívásának évi napján.

S z e m e r e B e r t a l a n,

felsőmagyarországi teljes hatalmú országos biztos és
az országos honvédelmi bizottmány tagja.“

„T e r v e a f e l s ő m a g y a r o r s z á g i v é d s e r e g n e k .

A pesti guerilla-csapat sokáig nem felelt meg hivatásának. De legújabbán mutathat fel érdekemet. Cgy látszik, már feltalálta a vitézség ösvényét, tesz és teend hasznokat a hazának, ámbár számának csekélysége miatt azt nem eszközölheti, a mit tőle különben megvárnánk és a mire szükségünk van.

Sajnálatos dolog, hogy a mint valamely vidékről, vagy városból hadseregünk kivonul, az bármily csekély számú ellenség martalékává válik. A jó nép irtózatosszenvedései után még nincs annyira elkeseredve,

hogy ím valamit tenni kész is, támaszt ne keressen, de el van annyira, hogy pár száz fegyveres sereghez e z e-rek csatlakozandnak. Ezt kell eszközölnünk.

Sajnálatos dolog, hogy a nép magától nem rohanja meg mindenütt az ellenség apróbb csapatjait, előőrseit, hullongóit, fegyverüket vivő betegeit, hogy nem foglalja el podgyászait, s a miket az ellenség a néptől rabolt el, magától még ezt ritka helyen teszi; azonban csak 10—12 fegyveressel is szövetkezve, csodákat tenne.

Ezt kell eszközölnünk.

A nép magában véve, bár lelkében elszánt, nem mer tenni; de fegyveres erő által segítve, buzdítva, n é m i l e g k é n y s z e r í t v e, minden község, minden város egy hadsereggé válik, mely csatarendbe talán nem fog állani, de a maga módja szerint gyengíti, posztója, háborgatja az ellenséget.

Az lehetetlen, hogy minden várost, vidéket hadsereggel őrizgessünk; e rendszer követése miatt alsó magyar országon majd a hazát veszítők el. Azonban némely városra, vidékre szükségünk van hadviselési tekintetben is, hogy hadseregünk háta fedezve legyen: s egyéb tekintetheti is, hogy legyen biztos kútforrásunk, melyből folyvást és szakadatlanul menthessük mindazt, mi az élelmezésre, fölszerelésre megkívántatik. Az ujonczozás sincs bevégezve sehol.

De a diadalt kétféleképen lehet kivívni és könnyíteni. Egyik mód: a népet felvilágosítani, lelkébe meggyőződést teremteni, hogy az ügy szentsége szívében kiszakgathatlan gyökeret verjen, — e mód mellett a hadsereget legyőzhetik; de a nép ott álland örökké, mint a sziklaszál. melyen a zsarnokhatalom árja megtörik.

Ezért a politikai intézkedés, izgatás, a népnek felvilágosítása. érzelmeinek s meggyőződésének vezetése, igazi alapja a győzedelemnek. E nélkül mulékony minden diadal; ezzel késhetik bár, de nem lelted kétes. A hadsereg győzhet egyszer-másszor, de a győzedelmet végképen csak a politikai előkészítő és megalapító eljárás biztosíthatja.

Azonban seregünk, s az ellenség sűrűn változó megjelenése ugyanazon vidéken, minden következetes, minden tartósságra száinitott eljárást és működést lehetlenné tesz.

Mind e hasznokat elérjük Felsőmagyarországra nézve, egy erős béd sereg felállítása által, mely Hatvan, Eger, Miskolcz, Putnok, Rozsnyó, Torna, Kassa, Eperjes, Lócse, Újhely és Tokaj közt, ezeknek hegyvölgyes, rengetegberkes vidékein fog örködni a nép felett, fog munkálkodni az ellenség ellen.

Három hónap óta élek a nép közt; annak minden osztályával érintkezvén, ismerem azt: három hónap óta élek, járok, szenvedek a hadsereggel, ismerem azt is; én ismerem Felsőmagyarországot, s annak mind jó, mind rász elemeit.

Következők az alap gondolatok mik szerint a felsőmagyarországi védsereget felállítani óhajtom.

1. A védseregnek, hogy céljának megfelelően, legalább harminc ezerre kell szaporíttatnia. A tér, melyet meg kell védenie, nagy: de oly csoportokra lehet e sereget felosztani, hogy a hegyi utakon keresztül, az ellenség szeme előtt is, két-három nap alatt, bárhol összpontosíthatja magát e nagy téren. — Evégből szükséges, hogy minden osztályban, minden illető megyebeli legyen, kik ismerjék a rejtett ösvényeket.

2. Egy osztály áll ötszázból, önálló vezérkapitány alatt. Mindenik osztálynak saját vidék jelöltetik ki. A szomszéd vezérek folytonos összeköttetésben és érintkezésben lesznek egymással, velem, s az illető tábori fővezérrel. — Az osztályok feloszolnak apróbb-nagyobb csapatokra. — ezért mindenik osztályban még egy kapitány, és összesen öt fő- és öt alhadnagy leend, hogy minden ötven emberre egy főtiszt jusson.

3. A főtiszteket kinevezi az alkotó országos biztos, mint a nemzeti kormány tagja. Hadseregbeli rangot kap mindenik. azon naptól ugyan, midőn kineveztetik; de csak a pálya végeztével tétetheti át magát. Fizeté-

sok is ugyanannyi. — A védseregbeli vitéztettek, mint a hadseregbeliek tekintendők, s épen a szerint fog-nak jutalmaztatni, s az előléptetésre nézve is egyenlő figyelembe vétetnek.

4. A mennyiben a védseregbeliek ellátása már maga a védseregi működés sajátos volta miatt nem oly rendes, mint a hadseregé, minden egyebeké maradván a szabály szerint, a közvitéznek díja, a kenyéren ki vili 12 krjczár pengőpenz leend.

5. A védseregbeli legalább egy, s legfőlebb négy évre tartozik vállalkozni, egy évre, apró szükségések bevásárlására 5 pengőforintot kap. Ezenkívül szürfélét és csizmát. Az egyenruha czélszerűtlen volna; de ellehető jellel mindenik el fog láttatni.

Ellenben az ellenségtől elvett mindenféle zsákmány a védseregé. Ez iránt külön szabály fog szerkesztetni. Fegyvert, s a mire az áthidalómnak, a haza megmentésére. szüksége van, az áthidalom magához válthat: de készpénzzel és igazi árán.

ö. Mindenik osztály részére adatik ötven, — száz közönséges ló, melyet több hadviselésben igen czélszerűen alkalmaztak, részint a gyors megrohanásra, részint a gyors csatlakozásra., részint az ellenség elámitására. Egy szalmazsákot kötnek reá kötélhevederrel; mint közönséges ló kevéssel beéri, hol beteget, hol podgyászt hord. hol csapatot, mely a kívánt helyen fáradhatlamil és gyorsan érkezik meg.

7. Ezen védseregbe olvadnak fel minden eddigi guerilla-esapatok F e l s ő m a g y a r o r s z á g o n , és így a s z a b o l c s i lovas portyázók is, megtartván jelen szerkezetüket.

8. Az országos biztosiul függenek, s annak tartoznak számolni és felelni, kinek kötelessége őket az ellenség, sőt a, mi hadseregünk mozdulatairól is kellő óvatossággal értesíteni.

9. Minden ötszáznak fizetése havonként kerül mintegy négyezer pengőforintba; a foglalópénz, a csizma, szűr, egy évre tesz 8500 pengőforintot. Azt látnám igazságosnak, hogy miután a védsereg munkálkodása,

bár a haza megmentésére van irányozva, mint általános szent célra, a mellett különösen a kijelölt megyék és városok megoltalmazására szorítkozik; ezen szempontból kiindulva, az álladalom adná meg most a felállítására és felszerelésére szükséges költséget; ennek azonban egy része rovatnék fel terhül S z e p e s, G ö m ö r, S á r o s, A b a u j, T o r n a, B o r s o d, H e v e s, P e s t, S z a b o l c s, Z e m p l é n, U n g megyéknek és az ezeken fekvő királyi városoknak, mit a most nevezett hatóságok, mint már tudom, a legszívesebben elvállalnak, sőt némileg már magok megajánlák.

10. Megemlíteni csaknem fölösleges, hogy a védsereg katonai fegyelem és hadi törvények alá van helyezve

11. A szabályok és utasítások részletesen fognak kidolgoztatni, s a vezérkapitányoknak általam átadatni. Ezeknek illető pontjai, párban, minden főtisztnek kiadatnak.

A községekre nézve pedig felhatalmaztatik a védsereg:

1. A betegnek szekeret és menhelyet, a csapatnak pedig kalauzt adni minden község tartozik.

2. A községek birái, a vezérlő utasításához képest, az ellenség számáról és mozdulatairól köteleztetnek a védsereget tudósítani. — A kik ezt nem teszik, vagy a kik a védsereget nem kalauzolják, vagy az ellenséget annak nyomába vezetnék, mim hazaárulók halállal lakolnak.

6. A vezérlők felhatalmaztatnak a községben, midőn az katonai kötelességük mulasztása nélkül, történhetik, népgyűléseket tartani; a vezérkapitány, a megyei főszolgabíró, alispán, vagy a kormánybiztos utasítása szerint, — kiket a törvény, s a kormány rendeletei hazaárulóknak bélyegeznek, azokat egy főtiszt rendeletére elfoghatják, de köteleztetnek bántatlanul az illető felsőbb helyre átküldeni. — A törvényes hatóságok rendeleteinek foganatot szerezni, a midőn arra felhívatnak, egyik feladatuk leend.

4. Midőn a védsereg az ellenséget fogolylyá tenni, vagy podgy ászát és vagyonát elzsákmányolni magában elégtelen, segedelemadásra erővel is kötelezheti amelyet, s a vonakodókat elfoghatja, sőt büntetés végett az összes községet is a kormánynak följelentendő —

1:2. Ezen védseregbeliekre kiterjesztetik az országos honvédelmi bizottmány múlt évi deczember hó dd-dikén kelt rendeletének azon jótékonysága, miszerint: a ki elesik, vagy kenyérkeresetre alkalmatlan lenne, annak és családjának, rangja szerint, vagy h o l t i g l a n i becsületes ellátást, vagy tíz hold földbirtokot, vagy ezer pengőforintot biztosítand.

Ezek azon alapnézetek, mik szerint a védsereget felállítani óhajtom.

Vannak több tekintetek is a védsereg mind kiállítására, mind munkáltatására nézve, mik azonban a k ö z v e t l e n utasítás pontjai közé valók és a n y i l v á n o s s á g r a h o z a t a l é p e n e r e j ö k t ő l s h a s z n o k t ő l f o s z t a n á m e g.

Eképen elérhetni remélem:

hogy egy pár száz ellenséges katona nem fog egész megyén uralkodhatni, mint eddig történt; hanem a táboron túl, egy órányira, minden földet, s minden hatóságot a mieinknek mondhatunk;

hogy a törvényes hatóság gyakorolhatása nem fog az ellenség közeledtével azonnal megakadni, és eltávoztása után is huzamosan megakadva maradni, hanem lesz a tisztviselőknék mihez támaszkodniok, a véletlen és tartaléktalan meglepetéseknek kitéve nem leendvén, miglen most, a tisztviselőknék mind hatásuk, mind tekintélyük, mind bátorságuk elveszett:

hogy a felsőbbség rendeletei általok foganatosíthatni fognak:

hogy a felsőbb megyékben a népfajok titkos és nyilvános lázításának és lázongásának sükeresen elejét lehet venni;

hogy a népgyűléseket ü n n e p i e s e n, b á t-

r a n, s ü k e r r e l meg lehet tartani, melyek sokkal szükségesebbek, semhogy még tovább el lehetne halasztani.

Elérhetni reményelem továbbá:

hogy hadseregünk az ellenséges haderő legyőzésére annál teljesebben fog fordíthatni, ha egyes vidékek őrizése feladatai közé nem soroztatik;

hogy veszteni fog az ellenség foglyot, fegyvert, lőszert, s mindez minket fog erősíteni;

hogy a harcias szellem terjedni fog a népben, s a védsereg összegyűlvén a néppel, azzá lesz a nép, a mivé lennie kell, t. i. maga menti magát az irtóztatos szenvedések és túrések után.

De ha egy ellenséget meg nem ölne, egy fegyvert el nem venne, egy vidéket az ellen táborától meg nem oltalmazna is a védsereg: ha a politikai hatóság munkálkodását tartóssá, s biztossá, s lehető folytonossá teszi, már ez kiszámíthatlan hasznok kútforrása.

De kell, hogy a védsereg t e v é k e n y, b á t o r és v á l l a l k o z ó legyen. Én elfogadom, nekem tartozék számolni. — én semmi eszköznek alkalmazásától nem irtózom, hogy megfeleljen céljának. vagy veszsen el gyalázatosan, sírját lelven a földön, melyet meg kellett volna szabadítania.

M i s k o l c z. márczius 16. 1849.

S z e m e r e B e r t a l a n.

felsőmagyarországi teljes hatalmú országos biztos és az országos honvédelmi bizottmány tagja.“

Vogel betörése Gallíciából. Dembinszky. Atyám sebe gyógyítása végett
Miskolczra megy. Atyám levele Szemeréhrz.

Legfőbb ideje volt. hogy védseregünk magát kiegészítse. s az újabban fölszereltek számával megerősödjék; mert folyvást más-más ellenséges csapatok betörésének híre érkezett Galliczia felől: s most épen egy nagyobb osztrák haderő közeledését vártuk Vogel tábornok vezérlete alatt.

Ennek méltó fogadására a magyar kormány tízezer főnyi rendes honvédsereget indított Kassára Dembinsky vezérlete alatt. Ezek előhadaként vezette atyám védseregét Eperjesre, hogy ennek környékén a betörő hadak ellen portyámon, s a megszálló magyar sereg számára a falvakból élelmiszereket requiráljon.

Ez időtől fogva egész csapatunk éjjel-nappal mozgósítva volt: s megnyugvás nélkül jártuk be a legrejtettebb helyeket, a legtávolabb eső helységeket.

Ez izgalmak és folytonos zaklatottság közepeit atyám sebesült karja veszedelmesen dagadni kezdett. Nem gondolhatván kellőleg sebét, ez annyira elmérgeződött, hogy üszkösödésbe ment át. Atyám tehát Kassára sietett gyógyíttatása végett: de mivel ez, az orvos véleménye szerint, huzamosabb időt kívánt: arra határozta magát, hogy a védsereg vezetését átruházza, s Miskolcra a megye családjához. Ez okból a következő levelet intézte Szemeiéhez:

„Felső magyarországi védsereg: borsodi oszt.
Szemere Bertalan orsz. biztos úrnak.

Egészségi állapotom, de más körülmények is, kényszerítenek a hadipályáról lelépnem.

Méltóztassék orsz. biztos urnák intézkedni tiszteli helyem betöltése iránt, fölmentvén engem a további szolgálat alul.

Szakképesebbet óhajtok helyemre; mert érzem azt is. hogy bátorság, buzgalom, s az értelmi képzettségnek azon neme, melylyel én bírok, ide még nem elegendő tulajdonok.

Számadásomat egy pár nap alatt befogom végezni, s akkor a csapat vezényletét ideiglenesen Fodor főhadnagynak általadni, meddig orsz. biztos úr másképp nem rendelkezik.

Barczikay fő- s Márton alhadnagy urak roszul érzik magukat és öt napi szabadságot kértek.

Yédsercgem clőcsapatát képezte az Eperjesre legközelebb bevonult hadtestnek. Onnan 27-dikén, hadvezéri parancs folytán, a Hernád völgyén Kassa felé

vonultam a bélai vonalat fedezendő, honnan Vogel Kassát fenyegetni látszott.

Tegnap reggel Ágoston hadnagyomat Kavocsánból elküldtem Béla és Margitfalva felé. a végett, hogy az ellenség mozdulatairól, ki akkor még Szegedváralján lenni mondatott, gyors tudomást szerezzen.

Ma hajnalban vettem tőle tudósítást, miszerint tegnapelőtt Vogel, a Benedek seregének egyrészével. a nyileczi utón egyesült és Iglónát Rozsnyó felé tart.

Erre rögtön kimozdultam Kavocsánból, s még ma Kisidára megyek, honnan Igló felé irányzóm utamat, hogy a tornai passzusra, s onnan mindenféle működhessen, a körülmények szerint. A vezényletet Iászón adom át Fodor főhadnagy úrnak, ki ezt az egész vidéket jól ismeri.

Eperjesen Podhorányi tól tizennyolcz darab marhát requiráltam, ott találtunk húsz darab jó gránátos fegyvert, több tölténytartót, borjút és főveget.

Főtiszteim kérik, hogy azon pótlékilletményeket, mik a honvédtiszteknek járnak, többféle jogcímek alatt, méltóztatnék számukra is elrendelni.

A csapat pénze elfogyott. Májushóra négyszázötvenhat főre szükséges 4002 pforint, a főtisztek díján kívül. Azaz: zsold 2802 forint, kenyérpénz: 1140 pft. Ezenkívül kell általános összegül és a lovak tartásául, ezek számához képest. Lovat még nem vettem, mert a kormánybiztosoknak nincs pénzük.

Vannak néhányan tisztjeim közt, kik a tiszti rangot egyedül jogaiért és kényelmesebb oldala miatt szeretik.

Endre hadnagy derék, becsületes katona, valóságos nyeresége a csapatnak.

Ágoston hadnagy vállalkozó jó katona és szolgálatkész.

Visnyai hadnagyot hasonlónak nézem.

Az őrmesterek közül méltánylattel kell kiemelnem

B e r k e y Lászlót, serény, ügyes, furfangos katonai tulajdonai miatt.

Tóth Menyhért szintén igen derék ember.

E g r e s s y Ákos hadnagy, zászlóaljához tér vissza, a 33-dikhoz. Méltóztassék őt zászlóparancsnokánál mellettem töltött díjnélküli szolgálata iránt, írásban igazolni, s útlevéllal elláttatni.

Számadásomat magam kézbesítendem orsz. biztos urnák, mihelyt e futár, ki leveletem viszi, visszaérkezik, midőn majd hazaindulandok.

N é m e t i, ki otthon csavarog, két szép rezes pisztolyt vitt innen el, a mi K o h n t ó l requiráltatott. Méltassék ezt tőle visszakívánni.

K a s s á n, májushó 1-én, délután 2¹/₃ órakor.

E g r e s s y G á b o r,
vezérkapitány.“

Atyám családjával Pestre költözik. Besoroztatásom a 47-dik honvéd-zászlóaljhoz.

Május 3-dikán atyám a védsereg vezérletét — Szemere beléegyezésével — Fodor főhadnagyra bízta, s még aznap velem együtt Miskolcra utazott.

Csak két napot töltöttünk Miskolczon; harmadnap atyám egész családjával Pestre költözött, hol aztán sebe két hét alatt teljesen begyógyult.

Én a Szemerétől kapott igazoló levéllel azonnal a budai táborba mentem Görgeihez, kinek parancsára a „kis svábhegyen“ táborozó 47-dik zászlóaljhoz osztattam be hadnagynul.

Szabadságharcunk évfordulója. A budai táborban. Klapka. Hentzi. Püspöki, zászlótartó. Inkey örnaay. Sárközi zenekara. Első kiindulásunk Buda bevételére. Létra hiánya. A zsák-utca.

Az összes honvédsereg szabadságharcunk évfordulóját ünnepelte, s győzelmet győzelemre tetézve haladt előre országszerte.

B e m Erdélyben, P e r c z e l a Bánátban, D a m j a n i c h, a F ö l d v á r y a k, G u y o n, M á r i á s s y, K l a p k a, B á t o r i, A s b ó t h, s a többi hős vezérek, a Tisza és Duna vidékein, napról-napra, folyton-folyvást üzték az ellenséget. — Különösen a N a g y s a r l ó n á l és I z s a s z e g n é l megvert osztrákhadak nem mertek többé honvédőinkkel szemben harczot állni; — elég volt az első két busz á r t megpillantaniuk az utánuknyomuló honvédsereg elővédéből, hogy azonnal fölszedjék sátorfaikat, s élelmiszert, málhát, legtöbbször lőpor-készleteiket, — sőt ágyúikat is odahagyva, eszeveszetten meneküljenek a határ felé.

Utunk egészen szabad volt, s egy kardcsapás nélkül foglalhattuk volna el B é c s e t, melynek polgárai napról-napra, óráról-órára epedve várták, hirdették jövetelünket. — Úristen! minő fordulatot ad ügyünknek, ha mi akkor B é c s b e mehetünk! . . .

E diadalaink középeit kellett B u d a v á r n á l megállapodnunk!

Nem egyedül a Kossuth kívánsága volt ez, hanem az egész n e m z e t g y ű l é s, m i n d e n j ó h a z a f i leghőbb óhajtása.

Ámde koránsem azzal a hiedelemmel, vagy épen megegyezéssel, hogy hadseregünk győzelmi előhaladásában itt hetekig, sőt egy egész hónapig feltartva lesz. Mert a Buda alatti késedet mezeist se Kossuth, se az országgyűlés, se egyetlen jó hazafi nem kívánta; ellenkezőleg: mindannyi perhorreskálta, — többször sürgetvén G ö r g ő i t a hosszadalmas ostrom a b b a n h a g y á s á r a, s a B é e s- felé hátráló ellenség üldözésére. így ajánlotta ezt G ö r g ő i n e k időközben K l a p k a, így tábornokaink nagy része.

Föl kellett szabadítanunk a lidéreznyomás alól az ország „szívét,” hogy szabad dobbanása az egész nemzettestbe új életet öntsön, s k ö z p o n t i e r e j é n e k lüktetését minden tagjával e g y e n l ő e n éreztesse.

Csupán e concentréll, vérkeringés e l l e n zője lehetett más nézetén... Innen a habozás,

az idővesztegetés, a szándékos késedelmezés, a vár bevételével, s győzelmeink gyors befejezésével!

Pedig fényesen bebizonyult tény, hogy a B u d á t ostromló diadalittas magyar sereg rendkívüli hősiessége, példátlan önfeláldozása mellett, — midőn halálmegvetéssel tárták föl keblüket honvédeink az ellenséges golyók záporának, hogy saját holttesteikkel emeljenek hidat, utánuk nyomuló bajtársaik diadalútjára, — a vár bevételéhez ne h á n y ó r a i i d ő teljesen elég volt.

Miért kellett hát e biztos sikerű rohamra a legjobb, legnagyobb magyar haderőnek egy egész hónapig tétlenül várakoznia?! . . . Miközben a megtépett, a rogyásig paskolt ellenség a nyitva hagyott róka-lyukon bántatlanul elmenekült, s a muszkacsapatok véd-szárnyai alá bújva, időt nyert a megtollaso d á s r a ! ? . . .

Hiszen elejétől fogva tudhattuk, hogy az e s k ü szegő, a renegát H e n t z i nem meri, s nem fogja magát megadni, a mint ezt az első felhívásunkra ő maga kijelentette.

Az ostromágyúk lehozatala K o m á r o m b ó l, azok kicserélgetése, hosszas elhelyezése, a résznek hetekig-tartó haszontalan lövetése: mind csak az időt húzó-halasztó, veszteglésünket leplező „vakulj magyar“-komódi a volt, mely — ügyünk koczkáztatása mellett — a főváros bóm bújtatásával lett megtorolva; — ami egyébiránt a szorongatott, a kétségbeesett n e m t e l e n védekezőtől bizton előre föltehető volt.

Szintoly bizonyosra vehettük azt is, hogy az ellenség a r é s m ö g ö t t fogja magát leginkább megerősíteni, s a legelkeseredettebben védeni.

Avagy nem emelt-e az ellenség az omladékok fölé mindennap, s z e m ü n k l á t t á r a új és újabb sánczokat, melyeknek mély árkait előbb holtakkal kellett betemetnünk, hogy a várba juthassunk!?

És nem vártak-e a résen az ellenállás minden eszközeivel reánk?! . . . Vájjon a vár eme legveszélyesebb pontja a tősgyökeres z alamegyeiek hősiességének, s parancsnokuk: I n k e y K á z m é r dicsőségének, vagy

épen a hadtest vezére: Nagy Sándor népszerűségének volt-e fentartva?! . . . kik, — közbe legyen mondva, — Kossuthnak feltétien hívei, s a Görgei osztrák szellemű törzskarának mind ellenesei voltak!

Annyi bizonyos, hogy a vár bevételehez egy csapat sem járult oly nagy áldozattal, mint épen a rést ostromló 47-dik zászlóalj, mely közel háromszáz holtat és sebesültet hagyott a meredek- s alig mászható omladékokon.

Mégis, midőn zászlótartónk Püspöki a vár fokára tűzte lobogónkat: már akkor a túlsó oldalon előbb behatolt honvédek nagy csoportja állott a lánczhídtéren, mintegy 35—40 osztrák tisztet őrizve foglyokul; s egyidőben — egy-két percznyi különbséggel — a vár minden részén megmászták honvédeink a bástyáéit rés nélkül is!

A részre tehát semmi szükség sem volt, s annak birtokába, — mint tapasztaltuk, — csak oktalan véráldozattal s a főváros összelövetése árán juthattunk.

A várfalakhoz alkalmazott létrák elkészítéséhez pedig, — a vállalkozási szellem mellett, mely akkor minden polgárt áthatott, — egy-két napi munka teljesen elég leendett.

Az egy hónapi időre tehát, mennyit a Buda melletti várakozással töltöttünk: egyedül Görgeinek volt szüksége, hogy ez idő alatt Debreczenbe járhasson korteskedni, megszerzendő magának a hadügyminiszterséget, illetve: az összes hadsereg fölötti teljhatalmat, s ez úton előkészíthesse döntő befolyását az ügyek további menetére. — Célja elérhetése végett, ugyanekkor Debreczenben, még a haza „függetlenségére“ is esküvel kötelezte magát, a mit pedig a vácsi proclamatiójával előbb már megtagadott, sőt nyíltan megsemmisíteni törekedett. — Mindemellett szükségesnek tartotta, hogy az ostrom előkészítésével palástolt időpazarlás ódiúmat, — a főváros végveszedelmének földözésével a közvéleményre akarván hatni, —

egyenesen Kossuthra, s közvetve a nemzetgyűlésre hárítsa, melynek rendeletével már akkor gonosz játékot űzött.

Zászlóaljám egy ágyúüteg fedezésére volt a kis svábhegyre rendelve, hol a telep mögötti fedett helyünkön kezdetben víg tábori életet folytattunk. A budapesti hazafias polgárság csoportosan látogatott el hozzánk naponként, enni- és innivalót hozván honvédeinknek. Viszonzásul: őrnagyunk, a lovaglás Inkey Kázmér, a Sárközi lelkes zenekarával kedveskedett vendégeinknek, s napestig húzatta a legszebb, legnépszerűbb magyar dalokat; inig a tábori zene teljes harmóniáját az előttünk felállított ágyúk durrogása adta meg: ifjú tüzeink fokozott harczy kedvvel, s a legjobb sikerrel lövöldözték naphosszant a várbeliekre.

De napok, s hetek múltával, végre szakadozni kezdtek béketűrésünk szálai, s a hosszas várakozás kínos érzésével alábbhagyott vigasságunk is. Majd zúgolódtunk a veszteglés miatt, s mindenek fölött az bosszantott, hogy időt engedünk az ellenségnek fővárosunk rombolására.

Az ostrom halogatásának okaiul: naponként más-más mentséggel kellett beérnünk. Majd ez, majd az hiányzott: egyszer ostromagyúk, másszor létrák, sat. holott mindezek beszerzése mellett is, a vár bevétele épenannyi, vagy még több emberáldozatba került, mint ha mindjárt az első napokban megostromoltuk volna!

Az általános háborgás lecsillapítása végett május 15-dikére volt az ostrom először kitűzve. Zászlóaljunk már május 14-dikén este tizenegy órakor megindult táborhelyéről a vár felé. Lassan, zajtalanul kellett közelednünk, nehogy szándékunkat eláruljuk; — holott az ellenségnek annyi kéme volt, hogy ezektől mindenről előre értesült.

Hajnali két órakor értünk a vár alá. Itt a réshez legközelebb eső házak mögé rejtőzve, mély csöndben és feszült idegzzettel vártunk a roham-jelre.

Már egészen világos volt, midőn a várva várt jel helyett azt adják tudunkra, hogy az ostrom elmarad; mert a várfalak megmászásához nincs elegendő létránk, s a mennyi van, az is mind r ö v i d

Önkénytelenül is hangosan tört ki elégedetlenségünk, boszuságunk. . . . Ámulva tépelődtünk mindannyian: lehetséges-e az, hogy egy nagy város összes lakossága és h a r m i n c z h a t e z e r n y i honvédség ne készíthetett volna három hét alatt megfelelő mennyiségű és nagyságú létrákat?!, ha ezek föltétlenül szükségesek, s ha elkészíttetésükről a Görgei vezérkara idejekorán gondoskodik!... S miért kellett e hiányokat — oly nagy idő múltán csak az utolsó perezben fölfedezni?!

Elborult kedélyvel fordultunk vissza, hogy ismét a táborba menjünk, midőn észrevesszük, hogy kelep-ez é b e jutottunk, mit eddig az é j lepe takart szemeink elöl, s a melylyet — a támadás reményében — tudva sem méltattunk eddig figyelemre. Ugyanis: zászlóaljunk a sötétben egy ház mögött foglalt állást, közvetlen a várfal alatt; e háztól pedig jobbra és balra a kijáró ut mintegy 50—60 lépésnyire fedetlen volt a várbeliek előtt, kik tömegesen leskelődtek ránk, s várták elvonulásunkat.

Estig várakoznunk étlen-szomjan e reteszben époly gyötrő, mint nevetséges lett volna: elhatároztuk tehát, hogy a nyílt vonalon keresztül egyenként szaladunk át 10—15 lépésnyire egymástól. Ily módon jutott ki zászlóaljunk a zsákutczából, s csodálkozásunkra minden sebesülés nélkül, bár valóságos hajszát kellett kiállanunk a várfalán sorakozott osztrákkatonák puska-tüzében.

Hat napig emésztette szívünket-lelkünket e csúfos kudarcz; míg végre elérkezett a megtorlás ideje; B u d a v á r b e v é t e l é n e k e m l é k e z e t e s n a g y n a p j a, hogy hát.... a létráknak is elég legyen téve

Buda ostroma. A vasgyűrű. Általános támadás. Rohamunk a résem. Az első halott. Ellentállás a résnél. Első honvédők a várban. Az olaszok megadják magukat. Az első nemzeti zászló a vár fokán. A fővárosiak öröme.

1849. május 21 -dikén vívtuk szabadságharcunk utolsó, legfényesebb diadalát.

A legihlettebb költői lélek sem álmodhatta szebbnek e győzelmet.

Oly rajongó lelkesedésű ostromlósereg soha sem környezte Budavárát... s oly elkeseredett ellenség alig védte azt... Minden tisztelet a hősies makacsságnak: megfelelő becsülettel bántunk el vele. —

További hadviselésünk már a folytonos kósedelmezés deprimáló hatása alatt: laza, csüggeteg, inkább elkeseredett, mint lelkes, s a szétforgácsolt haderők kétségbeesett önvédelme volt. —

Május 21-dike hajnalán a Budát környező összes magyar sereg mozgósítva volt. Lehetőleg észrevétlenül és zajtalanul közeledtünk a vár bástyáihoz. Beszélgetnünk nem volt szabad, s a néma csöndet csupán egy-egy világító röppentyű harsanása szakította meg, melyet csapataink kikémlésére bocsátottak fel a várbeliek, kik, minden óvintézkedésünk dacára, tudták, kézen várták jövetelünket.

A legelszántabb honvédek, kik minden csapatból önkéntesen jelentkeztek elsőül a rohamra, a biztos halálra: sűrűn zárkozott sorokban — vasgyaraként övezték a vár falát.

A csapatok létrákkal, csákányokkal voltak ellátva a fölkapaszzkodásra. — Zászlóaljunk nélkülözhetette e segédeszközöket, a mennyiben nekünk a „Krisztinaváros“ felőli rés törmelékein kellett felhatolnunk. — Ámde, a mennyit ostromágyúink naponként leromboltak a vár falából: az ellenség ugyanannyi tömeg földszánegot emelt a rés mögött, s kétszeres erővel védelmezte azt.

Alig helyezkedtünk el a falak közelében, várva a hajnal pirkadását: a várból magas ívekben bocsátották reánk a legnagyobbfajta robbanó golyókat, melyeknek szikrázó fénye szemkápráztatón világította meg fejünk

fölött az ég boltozatát. S a míg mi, Tóth Kálmán kén t, „oly ártatlanul nézegettük azokat, mint „három király“ napján a forgó papircsillagokat,“ — addig egy tűzérbarátom, ki önkéntesen csatlakozott hozzám, hogy résztvehessen az ostromban, — nem mulasztotta el suttogva, némataglejlésekkel magyarázgatni nekünk a fellőtt golyók téves irányát, a mint azok csakugyan vagy túlrajtunk robbantak szét, vagy oly egyenesen voltak fellőve, hogy magukra a várbeliekre hullottak vissza.

Egy öröklétnek tetsző óranegyedet töltöttünk így a legfeszültebb várakozásban. Én épen történelmeimet osztottam meg tűzérbajtársammal, ki csupán a pusztaszuronyos fegyvert hozta magával, — jól sejtván, hogy töltésre alig lesz szüksége, — midőn vezéreink jeladására az összes csapatok megmozdulásának halk moraja támad, mely mind zajosabbá válva, csakhamar egy orkánszerű „rajta“-kiáltásban tört ki; s a hajnal biborfényében, mely a közlő reggel dicsőségét üdvözölte, minden oldalról kezdetét vette az ostrom.

Mint korlátot nem ismerő áradat, versenyző lelkesedéssel rontott a falakra az egész ostromló sereg! . . . legelől az önkéntesek . . . „a halál halhatatlanság nekik!“ . . . Pár pillanat, s az elsőeknek, a legdicsőbbeknek vére borította mindenütt a bástyák ormait . . . Föl kellett magukat áldozniok, hogy dicsőült lelkeik megbátorítóbban szánjanak reánk, utánuk nyomuló bajtársaikra! . . .

Zászlóaljunk a kijelölt helyen rohant a résnek, melynek aljában egy félőlnyi magas, kőfallal támasztott partesésen kellett előbb — egymást tolvá és vonszolva — felhatolnunk. Én tűzérbarátom vállain kapaszkodtam fel, viszont őt, a partról lehajolva, kezénél fogva akarom épen fölsegíteni, midőn egy golyó, mely csákómat lesodorja, mellén találja; visszahanyatló teste engemet is magával ránt, s kezemet még mindig görcsösen szorítva, jaj nélkül, egyetlen mély sóhajjal, s ajkain egy üdvözült mosolylyal adta ki lelkét . . . E dicsőült arcot nem felejthetem soha!

Ez a pár percnyi késelem életemet mentette meg, mert eközben előrehaladt bajtársaimat az első, legsűrűbb golyózapor csaknem mind leterítette.

Csodás végzetszerűség! . . . Hadjáratunk folyamán ez már a harmadik eset, hogy nemtöm a biztos haláltól visszatart. Branyiczknál az én zászlóalj, a 33-dik, rohant legelő, mely alkalommal tisztársaim nagy része, s a közlegénység fele odaveszett ... s én e csata előtt pár héttel estem foglyul Selmecz mellett, hol negyven társam közül csupán nekem szolgált a „szerencse” egy káplárommal, hogy az osztrákvadászok sortüzében sértetlen maradtam.

De hát szerencse-e valóban oly dicsteljes halálban nem részesülni? . . . Még bizonynyal nem mondhatom, mert egy jósnőm reményt adott, hogy mint „ezredes” fogok meghalni! . . . Persze, akkor még ifjú hadnagyocska voltam, s jó Sybillám hihetőleg az ezredesi rangban vélte fölhalálni vágyaim netovábbját! . . . Kézpénzül vehetem-e hízelgő jóslatát a tömérdek veszély után, mennyit azóta átéltem? ... Ha igen, úgy: állok elébe!

A rést védelmezők előbb sortűzzel, aztán kézből dobott robbanó golyókkal, majd kövekkel és ránkl)engedtet t gerendákkal fogadtak bennünket. Az időközben előttem fölhatolt kétszázadból alig jutott élve negyven honvéd a várba; de ezek aztán méltó boszut is álltak elhullott baj társaikért, mert az ellenszegülők közül egyik sem kegyelmeztek. A vár falai közt ők voltak az elsők, örök dicsőségére a 47-dik zászlóaljnak!

A várban csak az olasz katonaság adta meg magát, s ez a „Ceccopierri”-ezred egy zászlóalja volt, melynek tisztjei a legbarátságosabban jöttek elénk; ezek egyike, látván, hogy fedetlen fővel vagyok, a csákóját ajánlotta fel, melyhez ő maga tűzött egy keblén rejtegetett nemzeti kokárdát. A többiek, jobbára horvátok, a házakba rejtőzve, ezek ablakaiból folytatták a harcot.

Házról-házra, ablakról-ablakra kellett tért hódítanunk; s egy jó órába telt, inig a váron keresztül, a lánczhíd fölötti bástyáig hatoltunk, hol Püspöki zászlótartónk tűzte ki az első nemzeti lobogót; a miért őt a fővárosi polgárság jelentékeny pénzüsszeggel ajándékozta meg, s a vezéret hadnagy ranggal tüntette ki.

Nemzeti zászlónk feltűzésekor a pesti oldalon oly látvány tárult elém, minőt nagyszerűségében csupán e győzelem napja adhatott.

A közös, mint a legbensőbb családi érdekek, a gyötrő aggodalom, mint a győzelem biztos reménye, s mindéhez a nagyvárosiak veszélyt nem ismerő kíváncsisága, már hajnal óta a Dunapartra vonzották Pest összes lakóit.

Minden rendű és rangú nők, férfiak, aggok és gyermekek, zajongva, tolongva, itt-ott egymás hátán, sőt a Duna sekélyebb helyein egymást derékig a part vizébe szorítva, lepték el az egész pesti oldalt.

A mint zászlónkat kitűzve látták: kendőiket lobogtatva, kalapjaikat fölhajigálva, a Rákóczy-„induló“ hangjai mellett, egetharsogató „éljen“-kiáltásokban tört ki lelkesedésük. Ez örömrivalgásnak végehossza nem volt a vár teljes bevételeig, az egész part mentén, mennyire csak a szem láthatott . . . így lelkesedni csak akkor lehetett, s oly szabadságszeretettel, melytől ma legalább is a letelt évek hosszú sorával állunk távolabb! . . .

A főváros ez impozáns tüntetése még az ellenséget is megrendíteni látszott; mert pár pillanatra az egész várban egyszerre minden lecsöndesült.

Találkozásom atyámmal. A grancsárok megrohanása. A lóporakna felrobbantása. Allnoch teteme. A fogoly-osztrák tiszték. Görgei. Hentzi. Hertelendy, százados.

Nem tudom,-meddig lehetett szívem-lelkem rabja a fönséges jelenetnek, melynek szemléletébe elmerültem, csak arra eszméltem föl, midőn egy egész lényemet átható „Ákos“-kiáltásban a tyám hangjára ismerek . . . Körülnézek, s a „György“-tér felől csakugyan apámat

látom örömsugárzó arcczal felém sietni . . . Hozzárohantam . . . „Élsz?!“ suttogá, — többet nem bírt szólni elfogultságában . . . Egymás keblére borultunk . . .

Mintha sejtettem volna, hogy itt találkozni fogunk, ismerve atyám rajongó lelkesedését, vállalkozó szellemét . . . De ily meghatottalak még soha sem láttam. Talán győzelmünk fölötti öröme, talán a sok halott látása, vagy az, hogy engem — mint monda — régóta keres, vagy előérzete, hogy ez utolsó találkozásunk a szabadságít arczban, vagy talán mindez együttvéve tették ily elfogulttá!? . . . Annyi bizonyos, hogy ő, ki mindig tudott uralkodni érzelmei fölött, ma nem bírt erőt venni megindulásán.. .

„Már az elesettek közt is kerestelek,“ — szólt nagy szünet után... íá midőn egymás karjaiból kibontakoztunk: akkor vettem észre, hogy néhány ház ablakaiból még mindig veszély fenyeget bennünket, s a golyók sűrűbben kezdenek süvölteni körülünk. . . Szerezzünk egy puskát, édes apám, mert a saját fegyverzetével itt nem boldogulunk, — mondám, — s gyorsan a rés felé vezettem, hol az elesettek fegyverei heverték.

Apám két pisztolylyal övében; s egy karddal oldalán mászott át Pestről a lánczhíd vaspántjain Sikor barátjával, ki azonban a félúton kimerülve maradt el tőle. —

Miután atyám a résnél szuronyos puskával és töltenyvel látta el magát, a hozzánk hatott élénk zaj után, a főút felé vezető mellékutczába tértünk, hol a zászlóaljambeliek éppen egy házat ostromoltak, melyet granicsárok tartottak megszállva, kik rendkívüli ellenállást fejtettek ki. Néhány percnyi kölcsönös tüzelés után, melyben egy átelleni utca szögletéről apámmal együtt résztvettem, végreis rohammal kellett velük elbánnunk. A kaput és ajtókat betörve, a szobákba rontottunk; de csak alig néhány adta meg magát, nagy részük a végsőig ellenállt.

Foglyainkat a „György“-térre kísértük, hol már akkor a többiek is erős őrizet alatt állottak.

E közben a lövöldözés mindenféle szünni kezdett, s a beözönlött honvédség győzelmi zaja és „éljen“-kiáltásai a vár teljes bevételét hirdették.

Néhányan a vár lejtőjén, a mostani „sikló“ melletti gyaloguton, a lánczídhoz siettünk, ottlevő bajtársaink üdvözlésére.

Alig értünk a hegy tövébe, midőn Allnoch ezredes, fogolytársai közül hirtelen kiválva, a lánczídra rohant, s merényletét végrehajtotta, mely azonban csak reánézve vált végzetessé, inig a hatalmas hidlánczot alig bírta némi ingásba hozni.

A Buda felöli hidoszloptól mintegy harmicz lépésnyire robbantotta föl Allnoch a híd megromlására készített aknát, mely őt mintegy nyolcz-tiz ölnyire vetette a magasba. A lánczszemeken végigfutó s felénk közeledő füstgomoly láttára, azt hittük, hogy a vár is alá van aknázva, s megdöbbenve álltunk meg néhány pillanatra, de pár kínos percz után, a füst eloszlásával, aggodalmunk teljesen megszűnt.

Megtekintettük a hídon Allnoch visszahullott tetemét: arczát a lőpor feketére perzselte, egyik karját tövéből elszakította, s testét az egyik oldalán foszlányokra tépte . . . Irtózáttal fordultunk vissza ez undorító látványtól.

Az osztrák katonák általában azt hitték, vagyis inkább: — a makacsabb ellenállásra ösztönözve őket — azt hitették el velük, hogy a magyarok barbármódrá bánnak el foglyaikkal. Ez tükrözött a lánczídterén őrzött osztrák tisztek arczáról is, kiknek rémületét inkább fokozta az Allnoch önfeláldozó merénylete, melyet ez, —nézetem szerint, — legyőzetésük fölötti kétségbeesésében, s a képzelt brutális bánásmód miatti rettegésében követett el inkább, semmint bőszeből, mihez egy híd megromlása egyedüli komoly czélul alig szolgálhat vala.

Mily nagy volt azonban a fogoly tisztek meglepetése, midőn honvédeink meghagyván kardjaikat, becsületszóra szabadon bocsátották őket; sőt a vezérlet ké-

sőbb rangjaiknak megfelelő fizetésben is részesítette, — a melylyel aztán nagyrészüik szépen odábbállott . . .

Vájjon érte-e őket megszökésükért olyanfajta szemrehányás füllebvalóik részéről, mint a minőben Mészáros engem részesített? . . . Kötve hiszem. Olyasmi csak minket feszélyezhetett! . . .

Már hiába! . . . a határt nemismerő nagylelkűség és lovagiasérzet volt a magyarnak mindenha legfőbb virtusa, — egyszersmind a legsebezhetőbb gyöngéje!...

Falrengető éljenzés kíséretében ment fel Görgei az immár birtokunkban levő várba, hová mi is követük őt. A „György“-téren állapodott meg, hol a honvédtiszteket magaköré állítá. A 47-dik zászlóalj érdeméül kell fölemlítenem, hogy Görgei ennek a tisztjeit halmozta el legtöbb dicsérettel, s zászlónkra egy nála volt érdemjelt tűzve, kijelentette, hogy „ez mindnyájunkat megillet, addig is, míg minden egyes tisztet hasonlóval díszíthet.“ — Nagy Sándor fölterjesztésére, vitéz őrnagyunk Inkey Kázmér ez alkalomból alezredesi rangot nyert.

„Helyet! helyet!“ — hangzott egyszerre a bástya felől, s a honvédek nagy csoportban hozták vállaikon, egy ajtóra fektetve, a halálosan megsebzett Hentzi tábornokot, s a tisztikor közepén álló Görgei előtt a földre helyezték, épen azon a helyen, hol most emlékszobra áll, mely gúnyos jelvényei daczára is, mindenidőkre a honvéddicsőség hirdetője marad.

Hentzi, midőn a földre tették, szorongó tekintettel emelkedett föl, karjával a feje alá helyezett párnára támaszkodva. Görgei azonban,— kit Hentzinek ez önkénytelen meghódoltatása látszólag kellemetlenül érintett, — tüstént megnyugtatta őt azzal, hogy egy pohár bort adatott neki, melyet az elfogadott, s félig kiürített. Hentzi a nemremélt szívesség által meglepetten, szemlesütve ereszkedett vissza párnájára, hosszú, mély lélekzettel adván jelét megnyugvásának, — avagy talán: lelkiismerete megmozdulásának! . . .

Görgei ápolás végett azonnal elvitette őt; aztán a honvédek éljenzése közt maga is távozott. —

Igen valószínű, hogy Hentzit, miután a rés közelében esett el, a 47-dik zászlóaljbeliek golyója találta, de hogy melyik honvédé, ezt, az ostromló tömeg golyózaporában, s az első perczek zűrzavarában megjelölni alig lehetett; bár többen tulajdonították maguknak e dicsőséget, köztük Hertelendy százados is, ki az első rohanók közt volt és szintén puskával látta el magát, mint a 47-dik zászlóalj valamennyi tisztje. Hertelendy bizonyára jogosan tarthatott igényt ez alkalomból a legnagyobb kitüntetésre, miután — rendkívül bátor, elszánt katona létére, ő volt az első tiszt zászlóaljunkból, ki az ostromlókkal a várba hatolt. —

A honvédsereg dínomdánoma. Balsejtelmek. Áldomás és búcsú. Utolsó családi vacsoránk. Petőfi. Sükei. Szentpétery. Sikor. A fejedelmi ital. Bem.

Görgei távozta után minden tiszt igyekezett összeszedni embereit, hogy őket táborhelyükre vezesse; csak-hogy azok ma mind a polgárság vendégei voltak, s nem ismertek subordinatiót. így aztán megtörtént, hogy a házigazda szívességéből tiszturaimék is ott felejtették magukat, a hová embereikért mentek. — Maga a fővezérség is kényére és szabadjára engedte e napon az egész ostromló sereget. — A vállalkozóbb szellemű honvédek egy része a dústartalmu nádori pinczét foglalta le, s azt tisztességesen ki is ürítette, — a legfinomabb és legdrágább borral telt palaczkokkal árasztván el a várost és tábor.

Pestről csolnakokon jöttek át a polgárok honvédfogdosásra, s napestig szállígtatták őket házaikhoz vendégekül, az utcákat ellepett nép örömrivalgása, éljenzése közt.

Én szintén fölhasználtam a nyert szabadnapot, s atyámmal mentem. — Csolnakon evezünk át a pesti oldalra a lánczhídfőhöz, hol ezeryi szorongattatások közt várt reánk sápadtan, az izgatottságtól kimerülten szegény jó anyám, a Szentpétery és Füredi tár-

saságában, kikkel aztán együtt indultunk lakásunkra. A Dunapart még ekkor is annyira tömve volt polgárokkal, hogy csak honvédruhám és tiszticsákóm előtt nyílt utunk átvergődhetésre. —

Balsejtelmektől meglepetten szemlélték jobbaink Görgői hosszas idézését, pótolhatatlan mulasztásait, miket ideig-óraig a B u d a bevételének fényes glóriája oszlatott el némileg. Mihelyt e fénykörből kiléptünk: mindnyájunk előtt láthatók voltak a határaikon feltűnt vészjelek — a muszkahadak beözönlésével. Ezek azonban honvédőinknek — győzelmi mámorukban — inkább serkentésül szolgáltak újabb diadalok kivívására. — És valóban, még mindig volt időnk ahhoz, hogy a s z e r t e l e v ő muszkacsapatokat g y o r s előmenetellel s o r b a n legyőzhessük.

Ámde Görgői, a mindinkább tornyosuló veszélyek közepeit is, még egy egész hétig várakoztatott bennünket, a főváros felszabadítása után, a budai táborban.

Pedig ez a hét már életkérdés volt ügyünkre nézve! —

Jutott időnk, hogy a főváros polgáraival fenékiig ürítsük az öröm- és lelkesedés poharát, — bár nem minden utóize nélkül a hosszabb időre, s talán örökre való elválás keserű érzetének... Mintha sejtettük volna, hogy ez az utolsó győzelmi áldomásunk, s egyszersmind végbúcsúnk a f ü g g e t l e n m a g y a r h a z a fővárosától.

Atyám is adott egy búcsuvacsorát „kerepesi“-úti lakásán, melyben családunk tagjain kívül, meghittebb barátjai: P e t ő f i, S ü k e i, S z e n t p é t e r y, S í k o r vettek részt. Ez utóbbi adott szülőimnek barátságos, biztos menhelyet P e s t bombáztatásakor, a kerepesi vámon túl levő házánál, melynek nagy udvarán és kertjében még számos pesti lakos talált oltalmat a Hentzi vandalismusa elől.

Jó nagyanyám: ö z v e g y S z e n t p é t e r y n é, híres magyar ételeinek ízével nekem és atyámnak csak-

ugyan évekre kellett beérnünk; míg P e t ő f i — fájdalom — u t o l j á r a élvezte azt.

A csemegéhez én szolgáltam néhány üveg borral, miket csekély összegért vettem egy élelmes közhonvéd-től, ki azokat a n á d ó r i pinczéből aquiráлта.

Atyám, vágyván tudni, hogy minő nektárt élveznek a „földi istenek“: még vacsora előtt elment egy nagykereskedőhöz a palaczkok vignettjével, hogy a bor fajta után tudakozódjék, s jól emlékszem, hogy egy-egy üveg tartalmának ára — a forradalom előtti értéke szerint — hét p e n g ő f o r i n t b a n lett megállapítva, a mennyi akkor valóban csak f e j e d e l m i bőkezűségtől telhetett.

A rendkívüli minőségű csemegebort, a megfelelő vacsora után, „fönség érzetével“ fogyasztották lelkes vendégeink, kik élénk társalgás mellett, a közlő válságos napok tudatában is, elszántan, csüggedetlen reménynyel néztek a jövő elé.

P e t ő f i és atyám már akkor megegyeztek abban, hogy B é m h e z mennek, kiben legtöbb bizalmuk volt, s kinek ügyszeretetét, lángeszét, bátorságát mindketten dicsőítették, csodálták. Nem szolgált egészen megnyugvásukra, hogy engem a Görgei seregében kellett hagyniok . . .

P e t ő f i másnap elutazott P e s t r ő l, egyelőre — mint mondá — a beteg D a m j a n i c s látogatására . . . onnan aztán a B é n i táborába . . . Itt, a szent harcz fellegében, mely S e g e s v á r terére borult: örökre eltakarták őt az égiek szemeink elől, hogy h a l h a t a t l a n u l magukhoz emeljék, mint s é r t e t l e n hozzájuk tartozót . . .

Atyám elkísért táborhelyemre, a kis svábhegyre, hol az utolsó napot velem töltötte. — Innen őt E r d é l y b e, majd T ö r ö k h o n b a vezette sorsa, — engem pedig — G ö r g e i v e l — a muszka hódolt-ság elé! . . .

Távozásunk Hildáról. Nagy Sándor. Diadalmenetünk. Megérkezésünk Mocsonokra. Csatánk az osztrákokkal. Wohlgeümth. Ashóth. Benedek. Táncvigmalmaink a püspöki kastélyban. Inkey, alezredes. Inkey bárónó. Sárközi zenekara. Egressy Béni. A „Kossuth-nóta“. Hymen lánczai.

G ö r g e i, az általános sürgetésnek engedve, türelmetlenkedő, s mind nyugtalanabb seregét május 28-dikán indította útnak Budáról. — Ő maga, a nagyobb részzsel, K o m á r o m alá ment . . . minket pedig, az első hadtestben, Nagy Sándorral, — távol magától — a Nyitravölgybe küldött.

Valóságos diadalmenete volt ez hadtestünknek a falvakon és városokon keresztül, a merre elhaladtunk. A polgárság, s a nép mindenütt határtalan lelkesedéssel fogadott bennünket, abban az erős hitben, hogy mögöttünk az állandó béke, s előttünk a hazát teljesen szabaddá tevő biztos győzelem áll.

Különösen emlékezetes ez utániból az e s z t ér g o m i a k rajongása, vérmes reménykedése, s a lucullusi ellátás, melyben hadtestünket részesítették.

Lélekemelő tüntetések és szakadatlan ünnepeltetés között tartó nyolcz napi menet után értünk Nagy Sándorral Mocsonokra.

Feladatunk volt, G ö r g e i utasítása szerint, a V á g f o l y ó mentén portyázó osztrák csapatokat feltartóztatni, elűzni.

Nagy S á n d o r exponált helyzetében is elszántan, egész odaadással teljesítette feladatát. Kissé megpihelve hadtestével, június 8-án már támadást intézett a s e m p t e i erdőségekben megbújt osztrákok ellen, s ezeket jelentékeny veszteséggel a V á g t ú l s ó partjára kergette.

Hadtestünk magára hagyottan, s a főszeregtől elszigetelve, a G ö r g e i támogatása nélkül előbbi-nem mehetett, s így — az összeköttetés fentartása végett — hadi működésünk központjául folyvást M o c s o n o k o t kellett megszállva tartanunk. Innen támadtunk mindannyiszor az itt-ott jelentkező ellenségre, mely megállapodásunkat bátortalanságnak véve, mindsűrűb-

ben, s a muszkahadak közeledésével növekedő vakmerőséggel lépett föl ellenünk.

Június 16-án már jelentékeny csatánk volt az osztrákokkal a Vág és Nyitra közötti területen. Előbb az Asbóth hadosztályát támadták meg, mintegy tizenkétezerén a Vollemuth vezérlete alatt, tőlünk másfél órányira. Az ágyúzás hallatára Nagy Sándor azonnal a csataterre sietett hadtestével, s a vitéz Asbóth tál egyesülten, — ki addig emberfölötti küzdelemmel tartotta fel a négyszerte számosabb ellenséget, — rohammal szorították ki Volgemuthot erős hadállásából. Ezzel oly előnyt nyertünk, hogy az osztrákok nem mertek többé velünk szembeállni; hanem megállapodás nélkül menekültek tova, számtalan holtat, sebesültet hagyva a csatateren. — Mi csaknem egy mértföldnyire űztük őket e napon Galgócz irányában a határ felé. A derék Asbóth győzelemittasan kiáltotta ekkor a csata hevében Nagy Sándornak: „hej, ha most Görgei akarná: meg sem állnánk Bécsig!...

E diadal után hadtestünk ismét Mocsonokra vonult. Itt és környékén hasonló sikerrel csatáztunk utóbb még több ízben Benedekkel, ki az oroszok védelme alatt mindjobban berzenkedett és sűrűn kezdett háborgatni bennünket hadosztályával Szered felől. De a hónapoz hűtelen osztrák magyart, honfitársaival szemben, már akkor üldözte az a bizonyos „köd“, mely szívetlelkét elborította, s melynek — az idők kérlelhetlenül visszaható során végre áldozata lett. Benedeket — érdeme szerint — mindig megvertük.

Mocsonokon egy egész hónapot vártunk, anélkül, hogy a még mindig Komáromnál veszteglő Görgei közös actióra határozta volna magát, s előnyomulásunkat egyesült erővel megkezdhették volna.

Szabad napjainkban, a csüggedetlen közérület, s az általános jóhangulat fentartására, — a végveszedelemnek még sejtelmétől is távol állván, — tánczvigal-

inakat rendeztünk a gazdátlanul maradt püspöki kastély diszes termeiben; még pedig a vidék összes szépeinek a részvételével, kik kész örömmel fogadták meghívásainkat.

A főrendező I n k e y K á z m é r alezredes volt, a bálanya tisztét pedig neje: az époly előkelő, mint eszményi szép I n k e y b á r ó n ő vállalta el, ki férjét az egész hadjárat alatt híven, elszántan kísérte, — s olykor csatáink színhelyén is megjelent lóháton a férje oldalán.

A zenét a S á r k ö z i zenekara szolgáltatta, melyet a gavallér I n k e y az egész hadjárat tartamára zászlóaljunkhoz szerződtetett. Dúsgazdag alezredesünk a sajátjából fizetett S á r k ö z i e k századosi, zenészeinek pedig hadnagyi díjat. Ezenkívül gyönyörű egyenruhát készíttetett számukra: vörös sapkát, fehér nadrágot és zöldszínű attilát, ezüstbeszótt veres zsinórzattal.

S á r k ö z i deli termetű, szép arcú ifjú volt, zenészei hasonlóképen: megnyerő külsejű, edzett férfiak. Fényes egyenruháikban általános feltűnést keltettek mindenütt megjelenésükkel, valamint kitűnő játékkal.

E zenészeket évek előtt, még mint suhanzókat, E g r e s s y B é n i válogatta össze a haza különböző tájairól; a saját költségén ruházta és élelmezte őket; maga tanította be hangszereik használatára, majd a legszebb magyar dalok eljátszására. Most, hogy B é n i is honvéd lett, a gazdátlan zenekart I n k e y vette pártfogásába.

S á r k ö z i é k ritka kitartással, s ügyünk iránti hazafias elszántsággal osztoztak fáradalmainkban, minden viszontagságok és veszélyek között, miket szabadságharcunk folyamán átéltünk. — Velünk gyalogoltak legnehezebb utainkon, s gyújtó zenéjük mindig felvillanyozó hatással volt reánk.

Tőlük hallottam először a S e l m e c z melletti hegyek közt a „K o s s u t h L a j o s a z t ü z e n t e“ kezdetű dalt, — s az „e l k e l l m e n n i“ refrainje megkönnyítette hadviselésünk ama legzordabb, legválságosabb időszakának terheit... És mi e dallal kitartóan,

lankadatlanul „mentünk“ hóban-fagyban, étlen-szomjan, élet- és véráldozatok közepett is megtörhetlenül, — a b r a n y i e z k ö i magaslatokra felható lelkesedéssel!

E népszerű dal szövegét a 47-dik zászlóalj honvédei szerzték 1849-januárban, s a dallamra, — mely régibb eredetű, — maga S á r k ö z i alkalmazta.

Mocsonoki tánczvigalmainkon nem egy bájos honleány gyűlt lángra ifjú harcosaink örömtüzénél, s e lángokat utóbb Hymen oltáránál örökítették meg többen a hadjárat után.

S á r k ö z i zenekara még a fegyverletétel után is sokáig együtt maradt, s a besoroztatás elől külföldre menekülvén, fényes eredményyel utazta be Európa nagyobb városait.

Evek múltán, midőn sorsom engem is távol vitt hazámtól, édesbús visszaemlékezéssel szemléltem Páris egyik előkelő kirakatában a S á r k ö z i zenekarának honvédegyenruhás képesoportozatát, mely ott még akkor is kelendő volt.

Visszavonulásunk Komáromhoz. Egressy Nőni „Klapka-induló“ja. A komáromi táborban. Fondorlatok. Bem, a fővezér. Görgei, a dictator-aspirans. Nagy Sándor. Kossuth morális győzelme. Csata-manoever Komáromnál. Nagy Sándor hadtestével odahagyja Görgeit.

Végre parancsot kaptunk július 27-dikén G ü r g é i t ő l avisszavonulásra K o m á r o m alá.

Ezért kellett hát Mocsonokon ismét egy egész hónapig várakoznunk, hogy utoljára is ne előre, hanem v i s s z a menjünk!?. . .

Ötödnapra érkeztünk — július 2-dikán K o m á r o m b a. Nehány órát a városban töltvén élelmiszerek beszerzése végett, a véletlen összehozott B é n i báty á m m a l, ki, mint főhadnagy, egy ház udvarán tanyázott századával.

B é n i, a kápolnai csatában kapott lábsebe miatt még mindig szenvedőn, bebonyált lábbal feküdt egy zsúp szalmán az udvaron, s odaérkezésemkor épen a

„Klapka-induló“ hangjegyeit másolta, melyet pár nap múlva el is játszattott egy zenekarral a Klapka lakása előtt. — E szerzeménye a „Fel-fel csatára“-kezdetű szöveggel csakhamar népszerűvé lett a táborban, s majd általánossá az egész országban. —

Alkonyaikor ment át hadtestünk a Dunán, s a sánczerődítések előtt táborba szállt. — Ez alkalommal negyvennyolcz ezernyi magyar sereg volt együtt Komárom alatt.

Öröm és lelkesedés hatott át mindnyájunkat, hogy egyesültünk, hogy nagy haderőnkkel immár megkezdhetjük előnyomulásunkat, s feltarthatlanul mehetünk Bécsig, a hol békét szabhatunk elleneinknek.

Ily remények közt, harczvágtyól égve, perczről perczre kínosabb volt törtetnünk magunkat; — meg nem foghattuk, hogy miért kell ismét napokig, sőt hetekig várakoznunk?! . . .

Végre kisült, hogy e contumatiára a tábori kamarillának volt szüksége, mely Görgei érdekében a magyar kormány megbuktatására, különösen pedig Kossuth ellen szötte fondorlatait.

Megtudtuk e közben, hogy Görgei megtagadta kormányzónknak az engedelmességet, a Pesten tartott haditanács ama rendeletével szemben, mely a növekedett veszély következtében, a magyar hadak gyors egyesítését akarta, s Görgeinek megparancsolta, hogy siessen seregével a főváros közelében táborozó magyar csapatokkal egyesülni a Béni vezérlete alá, a kit nemcsak Kossuth és az ország nagyjai, de az egész nemzet bizalma jelölt ki ez állásra.

Éjjel-nappal folyt táborunkban a korteskedés, a bujtogatás oly czélből, hogy — Kossuth és a Pesten tartott haditanács ellenére — a komáromi honvédsereg Görgeit kiáltssa ki dictátorul.

Majd vakmerőleg, nyíltan fölvetették a kérdést: Kossuth, vagy Görgei legyen-e a nemzet vezére?! . . .

Az első hadtest a „Kossuth- nótával“ felelt;

parancsnoka: Nagy Sándor pedig határozottan ki-
mondta, hogy: „a ki a katonai dictatura után
merne kacsintani, az benne „Brutus“-át fogja
találni!”

Nap-nap után kiderült, hogy Görgei ózdijának csu-
pán a saját kamarillája hódol, mely nagyobb részt volt-
osztrák tisztekből állt. Míg az egész táborban mind han-
gosabban nyilvánult a határtalan lelkesedés Kossuth
személye iránt. S már-már oly hangulat kezdett ural-
kodni, mely a fölvetett kérdésben Görgei egyéniségét
mind ellenszenvesebbé tette, sőt itt-ott „haza áruló“
címmel bélyegezte. E véleményt pecsételte meg a Gör-
gei fejére mért ama kardvágás, melyet a komáromi
csatában egy honvéd huszár tól kapott.

Görgeit mindenki elismerte szabadságharcunk
jeles stratégájának, a sereg vitéz, erélyes tábornokának;
ámde a vitézséget, hősi elszántságot, hazaszeretetet ön-
magában fokozottabb mértékben föltalált,
önérzetes honvédség, Kossuthot a rajongásig
szerette, bálványozta, istenítette.. . és inkább elejthe-
tének száz Görgeit, mint Kossuthnak csak egy
hajszálát is sérülni engedjék!

Elementáris erővel tört ki tehát a nagy többség —
vótuma, mely föltétlenül és határozottan Kossuth
mellett döntött.

E demonstrációknak a Komáromhoz érkezett
hatvanezernyi orosz-osztrák-sereg támadása
vetett véget július 11-dikén.

Bár nem jelentéktelen, de koránsem oly haderő
volt ez, melylyel a harczszomjas, a győzelemhez szokott
negyvennyolczezernyi lelkes komáromi honvédsereg, —
szabadsághőseink színe-java, — diadallal meg ne kezd-
hetett volna!

Azonban a leszavazott Görgey beérte néhány
bravúros rohammal, a saját hiúságának eleget teendő;
— s a csatát, — melyben seregének nagy része, így
az első hadtest is inkább csak pusztá szemléző maradt,
— eldöntetlenül hagyta.

G ö r g e i n e k a magyar kormányval szemben tanúsított engedetlensége, gyanútkeltő viselkedése, Nagy Sándort már kezdetben annyira fölháborította, hogy július 7-dikén — Görgei rendelete nélkül — önhatalmúlag odahagyta K o m á r o m o t, s hadtestével a Duna balpartján megindult, hogy a főváros közelében levő magyarhadakkal egyesüljön, s magát — a kormány bölcs előrelátása szerint — a B e m vezérlete alá helyezze.

Csaknem két mértfölduyire haladtunk már K o m a r o m t ó l, midőn K l a p k a utánunk küldött; s azzal a biztosítással, hogy a közeledő ellenséggel előbb csatát vívunk, s azután rögtön egyesülni sietünk: visszatérített bennünket.

Nagy Sándort ez önkény! tettéért, — mely rendes körülmények között súlyos beszámítás alá esik vala, — G ö r g e i, az adott viszonyok folytán, nem merte felelősségre vonni; azonban másmódon mindvégig érezte vele boszúját.

Görgei megindul seregével Vác felé. A fúriák. Újabb manoever Vác előtt. Perczel. Visoczky. Görsei feltűnő öltözködése az oroszok előtt.

A július 11-diki csata után Görgei csakugyan megindult mintegy harminczötezernyi seregével Vác felé; míg legbizalmasabb barátját K l a p k á t — kellő fedezettel — a k o m á r o m i várban hagyta vissza.

G ö r g e i t ez útjában már a legsötétebb gondolatok foglalkoztatták... a sértett hiúság, a boszú, s az osztrák iskolai szellem fúriái nyomták el szívében honfíui kötelességérzetét, s ügyünk iránti igaz érdeklődését.

Minket a lelkesítő erős hit vezérelt, hogy: e g y e s ü l n i megyünk!

Július 15-dikén érkezünk V á c z r a.

Mit tervezett, mire várt itt Görgei egész nap, s miért nem sietett seregével P e s t alá? .. . ennek — egyebek mellett — Perczel, Bem, Dembinszky

és Kossuth a megmondható, kiket nem szenvedhetett, s a kikkel egyesülni teljességgel nem akart! ... És szerethette-e hazája ügyét az, ki ezeket a haza megmentése körüli törekvésekben támogatni nem akarta?!

Az éjet V á c z o n töltöttük. — Másnap, július 16-dikán reggel, már néhány ezer főnyi muszkacsapat jelentkezett a V á c z előtti magaslatokon, kiket S a s s tábornok vezényelt. — Ezeket csakugyan könnyűszerrel elűzhettük volna majdnem háromszorta nagyobb erőnkkel, sőt a Perczelnek és Visoczkynek túlrajtuk levő seregével két tűz közé szorítva, egészen megsemmisíthettük volna!

Az oroszok megjelenésére fegyverbe álltunk a város elé. G ö r g e i egész nap nem mozdított innen bennünket, bár az oroszok szüntelenül ágyúztak reánk. S mintha kedve telt volna benne: Nagy Sándort az első harczvonalba állította hadtestével, mintegy c z é l-táblájául az orosz ágyúsoknak; de a kik roszul czélozva, vagy épen szándékos kímélettel, alig tettek kárt embereinkben.

G ö r g e i ez alkalomra bíborvörös attilába öltözött, s óriási fehér strucztollat tűzött a kalapja mellé. E parádében lovagolt közöttünk egész nap felszállva, magas pejlován. Rikító öltözetében és passzív viselkedésével úgy tűnt fel nekünk, mintha önmagát akarná felismertetni békét jelző fehér tollas hajlamaival az oroszok előtt. Legalább ezelőtt soha sem mutatta magát e toilettjében.

Visszavonulásunk. A muszka-lovasok orvtamadása. A 9-dik honvédszászlóalj. Nagy Sándor. Chruleff ezredes. Éjjeli táborunk Szakállnál. Az első muszka-parlaintair. Perczel. Visoczky. Mészáros. Dembinszky.

Alkonyatkor parancsot adott G ö r g e i a visszavonulásra R é t s á g felé, s ezt a málhás és társzeke-
rek elindításával azonnal meg is kezdette.

A szekeresek lármája, a kocsik folytonos zakatolása az éj csöndjét zavarva elárulta szándékunkat az

oroszok előtt. Ennek következtében Sass tábornok zsákmányolásra küldte ránk a Bebutow herceg lovasezredét, — melyről egy osztrák tiszt akép nyilatkozott a muszkák előtt, hogy rohamának a magyarok nem képesek ellentállni.

Talán csak nem akarta őket felültetni a „jó barát“?! . . .

Viradatra a muszkalovasok nagy kerülővel a hátunk mögé lopóztak, s szekereink előtt a rétsági utat elállották.

Kezdetben nem kis zavart okoztak váratlan megjelenésükkel a szűk úton tüzeink közt, kik néhány ágyújokat sietségükben fel is döntöttek. De a közelben levő 9-i k honvédzászlóalj vitézei az oroszok elbizakodott vakmerőségén fölháborodva, parancsszó nélkül, mint megannyi felbőszült oroszlán, rohantak a Bebutow lovasaira, s a szó szoros értelmében agybföbe verték valamennyit. Nagy részük holtan-sebesülten a helyszínén maradt, míg a kisebb rész a Dunának menekült; ez utóbbiakból jutott aztán néhány jobb úszó hírmondónak a Sass táborába, iszonyt és rémületet keltve a muszkák közt

Ilyen világraszóló vereséget lovaság még nem szenvedett nyílt harcban negyedrésznyi gyalogságtól, mióta a hadviselés fel van találva! — De nem is feledte azt soha életében a csodásán megmenekült Bebutow herceg sem. —

Éhez hasonló fényes sikerek tették a vörössapkás 9-dik zászlóaljat, — melynek túlnyomó része intelligens, pályavégzett borsodiakból állt, — oly híressé és köztiszteletűvé az összes honvédség, az egész nemzet előtt. — Csodálattal és kegyelettel csüggött rajtuk mindenki; — a hadsereg tisztjei előre megemelték előttük fővegeiket; — nem volt jutalom, kitüntetés, a miért a 9-dik zászlóaljbéli vörössapkáját, zászlóját odahagyta volna; a más csapatokhoz felajánlott tisztirangot egytől egyig visszautasították, s inkább maradtak valamennyien mindvégig közhonvédekül a szabad-

ságliarcz legdicőbb zászlóaljának föl kentjeiként! — A forradalom végeztével sebhelyekkel borítva díszelgett csaknem valamennyi. —

A *Bebutow* ezredének csúfos kudarca jó lecke volt az oroszoknak, mely után liáborítlanul hagytak bennünket *Vác* alól elvonulni. —

Nagy Sándor, ki *Vác* nál az első vonalban állt az oroszok előtt hadtestével, most utóvédül volt kirendelve *Görgei* által, ki „*Brutusát*“ mindig a veszélyeztetebb helyeken szerette látni.

Sass tábornok — a vett ízelítő után — tiszteletteljes távolságban maradt tőlünk seregével. — Csupán *ChrulEFF* ezredest küldte nyomunkba három lovaszázaddal. Ezek folyvást zaklatták ugyan leghátul jövő honvédeinket, de tartózkodtak a támadástól, s inkább csak utunk irányát látszották kémlelni.

Néhány ágyú is volt kiküldve utánunk, *ChrulEFF* vezetése alatt; de azok a kedvezőtlen terepviszonyok miatt alig voltak használhatók, s csak kezdetben tehettek azokból reánk néhány sikertelen lövést.

Míg főszeregünk *Losonca* felé haladt, mi az est beálltával *Szakáll* mellett ütöttünk tábor az első hadtesttel.

Éjjeli megnyugvásunk közben a huszárok lovai elszabadultak, s vad futással nyargaltak keresztül-kasul táborhelyünkön. — A sötétségben nem tájékozhatván magunkat, eleintén azt hittük, hogy az ellenség támadt reánk; ezért mindnyájan fegyvert ragadva, készenlétben vártuk be a reggelt. Ekkor tudtuk meg, hogy lovaink czölöpjeik körül legelészve, valamely mérges fűtől bomlottak meg, s egymást megriasztva szaggatták el kötőfékeiket. Ámbár nem ok nélkül támadt a gyanú köztünk, hogy felzaklatásunk szándékos volt, s fáradt honvédeink kimerítésére czéloztatott.

Július 18-dika reggelén össze fogdosva lovainkat, tovább mentünk; s az éjjeli incidens legkevéssbé sem nyomasztotta testben lélekben edzett csapatainkat; ellenkezőleg, vígan, lelkesen folytattuk utunkat, az édes

reményben, hogy a reánk várakozó magyar hadakkal mielőbb egyesülni fogunk.

Vadkert en, Losonczon keresztül haladtunk Rimaszombati g, hova július 20-dikán érkeztünk. Itt jelent meg — holló szárnyait suhogtatva — az első muszka parlamenti a r.

Állítólag „fegyverszünetet“ jött ajánlani. Ez anynyival különösebben hangzott, mert hiszen arra elfogadható ok egyáltalában nem volt, miután mi folyvást hátráltunk, a muszka pedig nem mert, nem akart bennünket megtámadni.

Azonban a G ü r g e i hí r esztelt „elutasító válasza“ daczára e naptól kezdve, m i n d s ü r ü b b e n látogattak hozzánk az orosz küldöttek; s mi több: ezen túl a C h r u l e f f lovasai sem kísérték többé.

Közbe-közbe egyremásra érkeztek G ö r g e i h e z a magyar kormány sürgetései az egyesülésre, — hogy: Perczel és V i s o c z k y huszonötezer emberrel, Mészáros és Dembinszky ötvenezet főnyi fegyveres erővel várakoznak reánk . . .

Veszteglésünk Zsolczánál. A 7-dik hadtest csatája, Görgei iránya Világos felé. Szemere nyilatkozata. Nagy Sándor az oroszok útjába tereltetik.

G ö r g e i céltudatosan folytatta útját... s P u t n o k o t, Szentpétert érintve, július 23-dikán ért a Z s o l c z a melletti magaslatokra, hol seregével táborba szállt.

Még két nap múlva, július 25-dikén is itt tanyáztunk, — midőn a Z s o l e z a és M i s k o l c z között megjelent oroszok ellen G ö r g e i a 7-dik hadtestet küldte.

Mi, az első és harmadik hadtest, magas táborhelyünkről tétlenül néztük a csata folyását, — a part szélén heverészve.

Ha G ö r g e i ekkor a 7-dik hadtest segítségére küld bennünket: a csekélyebb számú muszka hadnak még hírmondója sem marad.

De azért a 7-dik hadtest magára hagyottan is vi-

tézül harczolt, s — két órai küzdelem után — a muszkákat viaszszorította.

G ö r g e i ez alkalommal megint fényes diadallal nyithatott volna utat magának a csatlakozásra.., Ez azonban esze ágában sem volt!...

Az ő delejtűje már ekkor határozott irányt jelölt... Világos felé.

A 7-dik hadtesttel produkált színjáték: a muszkával való kaczerkodás, önfittogtatás, s honvédeink áltatása volt!!

Ez időben mondta az ép oly bölcs, mint lángeszű államférfi: Szemere Bertalan — hazánk sorsa fölött aggódva — a jellemző, s örökké emlékezetes szavakat, hogy: a Görgei eljárásában oly politikát lát, melynek következtében a hadsereg elveszhet a nélkül, hogy a vezér maga vereséget szenved ne!

Görgei a muszkákat nem akarta megverni sehol, — legfeljebb útjából elhárítani. Ez utóbbi célra használta fel visszavonulásunk alatt több alkalommal előcsapatát a 7-dik hadtestet, mely intiójának legjobban meg is felelt.

Zsolczáról Görgei, seregének nagyobb részével, — a 3-dik és 7-dik hadtesttel, — eltérő, biztos a b b utón haladt Arad felé. Odáig már nem akart találkozni sem osztrákokkal, sem oroszszal.

Jobb szárnyul, arra az oldalra, honnan a muszkákat várta, Nagy Sándort küldte ki az első hadtesttel.

Görgei Vámospircs felé haladt két hadtestével, néhány órányi távolságban Nagy Sándortól. Míg ennek párhuzamos irányban kellett mennie Debreczen érintésével.

Közös találkozási helyül Arad volt kijelölve.

Nagy Sándor ekkor már biztosan tudta, hogy Görgei őt az ellenség martalékául akarja kitenni; de azért nagy lélekkel, honfiúi elszántsággal ment

végzete elé, — s az útjában megjelent ötször te számosabb muszka csapatoknak — nem csekély meglepetésükre — megmutatta, hogy a Görgeiétől messze eltérő szándék vezérli!...

Különböző utaikon nem is találkozhattak többé.

Görgei vakszenvedélyétől űzve, feltarthatlanul rohant alá a lejtőn, — Démona ölébe hullatva ékességeit!...

Nagy Sándor öntudatosan, lángoló kebellet tört a magasba, a honfiérdem legragyogóbb koronájáért!...

Czélját egyik sem tévesztette el... „Brutusunk“ kivont karddal, s fennlobogtatott szabadságzászlójával áll rendeltetése helyén: a halhatatlanság, az örök világosság égi fényében! . . . hová sötétlelkű ellenfele, sivár éjjeléből, az önvád rettentő súlya alatt, nem emelkedhetik fél soha! . . .

A homok-tengerben. Muszka-hullás. A debreezoni ebéd. Paskiewitz. Csatlók az oroszokkal. Éjjeli menetünk alvás közben Nagyváradra.

» . . . Pöllengve röpdésénk az ég felé,
Szárnyunk dicsőbb táj légét szegdelé!

S az eszme, melyért égve lángolunk,
Lön hervadatlan martyr-koronánk! . . . “

L é v a y J ó z s e f .

Zord telünk után izzó nyár heve lüktet az alföldi rónán. E nagy ellentét ismétli magát az életben: lelkesedés és gyász, élet és halál váltakoznak, egyenlítik ki egymást.

Termékenyítő napjainknak meghódol minden, a mi létjoggal bír a teljes kifejlődésre, a végcélra, — az aratásra . . .

Kápráztató szinpompával, mámorító illattal tárja föl keblét a virág . . . hálátadón hajlong megaranyozott fejével a duzzadó kalász . . . és mi, virág és kalász között, aczélezott izmokkal, edzett erővel láboljuk a boáiig érő homok-tengert Debreczen felé.

Utunkban lépten-nyomon szerteheverő muszka-

holtakra bukkanunk, kiket a járvány döntött ki soraikból, s a kiket most — feloszlásuk miatt — még nekünk kell homokkal betakargatnunk . . .

Csodás játéka a sorsnak: nemtönk úgy akarjad, hogy mi temessük azokat, kik bennünket jöttek eltemetni..

Úton-útfélen kimerülve, aléltan dől ki a hazánkat elözönlött muszkahad, mely — a merre elhalad — falvakat és városokat megtölt betegjeivel, halottjaival . . . Hiában, a magyar ég nem szíveli őket! — Maguk az okai, — no meg azok, a kik idelűvták őket.

Elhanyagolt, rász élmezésük miatt, s még inkább telhetetlen természetüknél fogva, sáskamódra pusztítják a veteményes kerteket: nyersen, éretlenül eszik az ugorkát, babot, tököt, kukoriczát; s isznak rá tejet, lőrét, eczetet, stb. a szerint, a mint éhszomjuk, kapzsiságuk, hozzá fér. — E mellett: sarkigérő daróczköpenyben czepelek napestig nehéz fölszereléseiket, fülledt testüket. —

Köztudomás szerint, már mintegy li a r m i n c z e z e r muszka hullott el országszerte, a nélkül, hogy csak egy honvédet is láttak volna.

Ha ez így tart: csata nélkül pusztul el rövid időn az egész orosz invázió.

Bizony bevárhattuk volna!.. ..

Augusztus 1-sőjén érkeztünk Debreczenbe; a hol tárt karokkal fogadtak bennünket. Ereztük, hogy a hon szívében vagyunk. A rokonvér ily felbuzdulását még nem látta a világ! . . . Szülők nem ölelhetik gyermekeiket rajongóbb szeretettel kebleikre.

Alig hogy táborba szálltunk: az egész város élönkbe jött üdvözlésünkre. Tisztjeinket a polgárság gazdag lakomára hívta meg a városba; míg a táborban maradt tízezer főnyi hadtest minden egyes katonájának maga a nép hozta ki a jobbnál-jobb enni- és inni valót, — még pedig oly nagy mennyiségben, hogy két más h a d t e s t is jóllakhatott volna! — Talán várták is azokat, kiket G ö r g e i magával más útra terelt, — s a kik most tőlünk pár órányira V á m o s p i r c s e n táboroznak.

Augusztus 2-dikán volt az emlékezetes nagy ebéd.

Míg tisztjeink délre a városba mentek vendégekül, addig a táborban minden csapatnál maradt egy-egy felügyelő tiszt. Ezek közt voltam, mint legifjabb, én is. Így elejétől szemtanúja lehettem a lefolyt eseményeknek.

A déli harangszóra megnyílt a híres alföldi metropolis b ő s é g s z a r u j a oly speciális „menü“-vel, minőt csak isten áldásával elhalmozott tősgyökeres magyar vendégszeretet és magyar ízlés képes nyújtani — k e d v e l t j e i n e k.

A debreezeni összes polgárok, nejeikkel, gyermekeikkel, cselédjeikkel együtt hozták a táborba szekereken. talyigákon és gyalog a tömérdek enni- és innivalót. Óriási üstök, bográcsok, fazekak, cserép- és fatálak, sőt teknők: tetőzve kolbászszal, füstölthússal, marha- és disznópecsenyével, sült szárnyasokkal, pörkölttel, rétes-sel, túrós és lekváros béléssel, tolófánkkal, vajjas percczel, fonatossal, stb. Egy-egy családtag karján-vállán: borraltelt kulacs, lopótök, pinczetok: a talyigákon és szekereken boros hordók; s mindéhez a megfelelő kenyér és evőeszköz.

A polgárok honvédeink közé telepedtek, s maguk szolgálták ki őket.

Epén javában folyt a lakmározás, midőn a muszkák, Paskievitz vezérlete alatt, mintegy ötven-ezerén, fergeteg módjára Debreeze n előtt termettek, s nyomban erős ágyútűzzel riasztottak föl bennünket.

A legénység fegyvert ragadt ugyan, de az evést nem hagyta abba. — A polgárok egyrésze elmenekült; de a bátrabbak helyálltak, köztük néhány kardos menyecske is, a kik nem csekély veszélyben forogtak, míg az ágyúzás közepett összeszedték edényeiket, készleteiket, s visszavonulhattak.

Kezdetben az ellenség robbauó golyói iszonyú pusztítást vittek véghez csapatainkban, többeket evésközben ölve meg. Egy golyódarab rajtam is ejtett könnyű

sebet, balvállamat horzsolva, a mi azonban engem sem gátolt abban, hogy ebédemet jóízűen elköltsem.

Pár percz alatt tisztjeink a városból elősiettek, s ezektől bátorítva, a legjobb hangulatban viszonztuk az oroszok támadását.

Nagy Sándor parancsára, összes tüzeink azonnal az előtért foglalták el, mintegy negyven ágyúval; s egyszerre olyan gyors tüzelést kezdettek, hogy az oroszok ütegeit csakhamar elhallgattaták és helyeik elhagyására kényszerítők.

A sikertől felbuzdulva, ágyúsaink még hathatósabban támadnak, s minél előbbre nyomulnak.

A muszka állást-állás után hagy el, s alig van érkezése lövéseinket viszonzni. A csata hevében gyalogságunk szuronyt szegez, s a huszárokkal együtt rohamra indul; de a sietve hátráló muszkákat nem vagyunk képesek beérni; pedig már majdnem egy mértföldnyire üzzük őket Debrezentől.

Most ismét tüzeink rontanak előre, s ágyúgolyóik széles, hosszú réseket szaggatnak a rendetlenül hátráló, el-elmaradozó muszkatömegekben, melyek immár végleg kimerültén alig bírnak odább menekülni.

Ki merné ma, velünk szemben állítani, hogy lelkes magyar sereg ötszörte nagyobb muszkaadat le nem győző?! Hiszen íme, mi még bírjuk, sőt kitartásunk, lelkesedésünk fokozódik; míg a muszka, — bátor föllépésünk hatása alatt deprimáltan, — tikkadva, s félelemtől szorongatva roskadozik! —

A legkedvezőbb kilátással haladunk folyvást előre, midőn ágyúink — egyik a másik után — mindkevesebbet lönek, míg végre egészen elhallgatnak.

Mindnyájunknak figyelme a tüzéségre irányul.

„Lőport, lőport!“ hangzik egyszerre mindenfelől.

Többen a társzekerekhez futnak, de töltényeket hiában keresnek.

Hogy szünetelésünk föl ne tűnjék, a hiányt némileg

pótlendő, összeszedjük tölténytáskáinkból puskaporunkat, s odaadjuk tüzeinknek.

Még egy-két üres ágyúlövet teszünk, — aztán vége. . . E közben mint futótűz terjed szájról szájra a baljóslatú értesítés, hogy hadtestünk lőpor készlete teljesen kifogyott.

Tétlenségre kárhozhatva, tüzérségünk kénytelen az egész vonalon visszavonulni. —

Nagy Sándor már a csata kezdetén küldött lőporért V á mospircsre futárt Görgeihez, a ki ágyúink hangja után különben is értesült megtámadtatásunkról. Erre vall ama jellemző megjegyzése ez alkalmából, hogy: „Nagy Sándornak ma meleg napja lesz! . . . Azonban futárunkat nem küldte vissza.

Nagy Sándor újra küldött egy gyors futárt, s pár perez múlva ismét egy harmadikat a fővezérhez, segélyt és lőport sürgetve. Mindliasztalan. E futár sem tért vissza; — ü r g e i nem adott életjelt magáról.

Hosszú, idegfeszítőő várakozásban töltöttünk el mintegy másfél órai időt egy helyben vesztegelve, mialatt boszus, sóvár tekintettel kísértük a bántalom nélkül tovamenekülő ellenséget.

Hirtelen megállapodásunk, hosszas tétlenségünk azonban a muszkák figyelmét magára vonta, Paskievitz néhány lovasesapatot küldött felénk kémszemlére, kik ellen huszárjaink foglaltak állást az előtérben. —

A nap már alkonyaira szállt, — s Nagy Sándor végre is belátta, hogy Görgei intézkedésétől nincs mit várnia; s hogy lőpor és segély nélkül nem tehet mást, mint hadtestével a résen levő muszkák elől gyorsan visszavonulni.

Paskievitz átlátva kritikus helyzetünket, — valamint bizonyára sejtette is, hogy segélyt nem fogunk kapni, — csatarendbe állítá szétmállott seregét, s egész erejével utánunk nyomult.

Jó félórai gyorsmenetben előbbi táborhelyünkre értünk, s mire visszafordultunk, már szemben találtuk az utánunk sietett egész muszkasereget.

Míg a két ellentábor egymással farkasszemet néz, Paskievitz csakhamar meggyőződik róla, hogy a támadásra, sőt a csata elfogadására is képtelenek vagyunk: gyorsan elszéleszti összes lovasságát, hogy bennünket bekerítsen.

Ekkor Nagy Sándor tüzeinket tüstént a váradi utra tereli, s utánuk indítja zászlóaljanként egész hadtestünket.

Menekülésünk láttára a kozákok nekibátorodnak, s utócsapatainkra törve, ezeket teljesen szétszórják.

Védelmükre nem mehettünk, mert — hogy ágyúinkat fedezzük és megmenthessük — támadnunk nem volt szabad.

Zászlóalj, két huszárszázaddal, a Nagy Sándor és tőzskara fedezésére, egy távolabb eső magaslaton állt. Kínos volt e helyről szemlélnünk, mint szedik a kozákok dsidáikra szétszórt honvédeinket, kik futva menekülnek felénk; míg végre Nagy Sándor saját védelme föláldozásával, segítségükre küldi huszárjait, kik az üldöző kozákokat visszakergetve, megmaradt honvédeinknek a menekülést lehetővé teszik.

Hogy a muszkák további üldözésétől, — s talán egy nagyobb katasztrófától megmenekültünk, ezt csupán a Nagy Sándor lélek éberségének, s annak a véletlennek köszönhetjük, hogy a nagyváradi ut mindkét oldalán ölnyi magas kukoriczatermés terült el, melyben elrejtőzhettünk, s a hová nem bírtak, — de nem is mertek bennünket követni. Utánunk lőtt ágyúgolyóik azonban így is nagy veszteséget okoztak, a meddig bennünkét elérhettek.

Sötét estig a kukoriczák között, azután pedig egész éjjel az országúton haladtunk Nagyvárad felé. — Ez alkalommal tapasztaltam, hogy menve is lehet aludni.

Már éjfélre járt az idő, s nekünk, parancs szerint, megállapodás nélkül mennünk kellett. A rendkívüli fáradtság következtében ónsúlylyal nehezedett az álom szempilláinkra, s kezünket egymás vállaira téve, egykét óráig aludtunk egyhuzomban. — míg lábaink öntu-

datlanul gépiesen vonszolták magukkal kimerült testünket. Csodálatos neme a pihenésnek! mert az volt, s én másnap éreztem, hogy könnyebben bírom a gyaloglást, még pedig szünetelés nélkül, egészen Nagyváradig, hol táborba szálltunk. —

A debreczeni csatáról írt idegen eredetű krónikák mintegy háromszáz holtat és sebesültet említenek a muszkák részéről. Nos hát ez a legvakmerőbb füllentés! Egy ötvenezernyi embertömeg, melyet negyven ágyúval, csak közepszerű célzással is, két óránál tovább lövöldöznek: nem háromszáz, de legalább is háromezer holtat-sebesültet biztosan vészit. Már pedig tüzéink, — bár köztük 13—14 éves gyermekek is voltak, Buda ostrománál megmutatták, hogy kitűnő lövők, kik a várfokán megjelent osztráktiszteknek bármelyikét — nem csekély bámulatunkra — mindig biztosra vették ágyúgolyóikkal.

Roszakarátulag szereztek utóbb híveket annak a ráfogásnak is, hogy a debreczeni csatát Nagy Sándor azért vesztette el, mert tisztjeivel a harcz folyama alatt városban lakmározott. Ez könnyen megmetélvezhette azok jóhiszeműségét, kik a csata lefolyását s két tábornokunk antagonizmusát nem ismerték; de nem menti azok lelketlenségét, kik Nagy Sándor puritán jellemé rovására e pletykával akarták Görgeit mentgetni, a mit pedig ez maga sem tett — ez esetben.

Minden kétségen kívül áll, s az első hadtest honvédéi bizonyíthatják, hogy lux elegendő lőporunk van: a debreczeni csata a magyar seregnek egyik legszebb, legdicsebb fegyverténye lesz! — így, a Nagy Sándor eszélyes vezetése és rendkívüli bátorsága nélkül, Görgői miatt bizony az utolsó emberig odaveszhattünk volna! . . .

Úgyde, azt mondják: Görgei már előbb meghagyta volt Nagy Sándornak, hogy csatát ne fogadjon el . . . „Könnyű mondani!“ Hiszen, ha tehette volna sem futamodhatott meg gyáván támadója előtt; mert akkor csakugyan a legcsúfosabban pusztult volna el

egész hadtestével a föld színéről! . . . Vagy talán már Debreczennél meg kellett volna kezdenünk a jó eleve tervbevetett kapitulációt?! De mint-hogy erre hajlandósággal nem bírhattunk: mintegy har-madfélezer honvéd feláldozásával kellett megfizetnünk a debreczeni csatában „Caesar“ ellenszenvét „Brutusa“ iránt. . .

Veszteségünknel bizonyára nagyobb volt a Pas-kiewicz szégyene, hogy óriási seregével szemben parányi erőnket kisiklani engedte.

Nagyváradon ismét összeszedtük magunkat: s hadtestünk még hétezer ötszáz harczképes hon-védből állt, midőn innen Arad felé megindultunk.

Megérkezésünk Aradra. Nagy Sándor megváltik hadtestünkét s panaszra megy Kossuthhoz. Máriássy ezredes. Csatánk Schlick ellen. Beszélgetésünk az osztrák-tisztekkel. Kossuth közelléte. Indulásunk Világosra.

Augusztus 10-dikén érkeztünk Aradra. Görgei két hadteste már ekkor itt táborozott.

Alig állapodtunk meg Arad előtt, midőn Görgei rendeletet küld Nagy Sándorhoz, hogy ez had-testével rögtön folytassa útját Ságna felé, s tartóztassa fel Schlicket, ki harminc ezer emberrel közele-dik Arad felé.

Hát a Görgei két hadteste, mely napok óta pi-hen, megfelelőbb erővel nem vállalkozhatott erre?! ha Schlick feltartóztatása, vagy épen megveretése ko-moly szándék volt!?

Nagy Sándor tapasztalván, hogy Görgei őt Komáromtól kezdve, folyvást zaklatja, üldözi, s had-testét, melyet mindig utóvédül rendelt, célzatosan fá-rasztja, sanyargatja, — s most ismét nyugtot nem en-gedve, újabb kudarcznak, talán végromlásnak akarja kitenni: a legnagyobb keserűséggel, szitkokban tört ki ellene, s a hadtest színe előtt nyomban Aradra lova-golt, hogy sérelmeiről a kormánynak jelentést tegyen.

E pillanattól fogva — fájdalom — nem láttuk

többé Nagy Sándort hadtestünkénél. . . Bizonyára nem nyert, nem nyerhetett már elégtételt, — melyet aztán annál dicsőbben szerzett meg vértanúsága által!

Nagy Sándor távozta után, a rettenthetetlen Máriássy ezredes állott hadtestünk élére, a ki hősie elszántsággal vezetett bennünket, Görgei parancsa szerint, Schlick ellen.

Gyors menetben, a legnagyobb erőfeszítéssel értük el a Saág felé emelkedő magaslatokat, az erdő szélein rejtőző osztrák vadászok golyózápora közt. De alig nyomultak be az erdőbe, kiverve onnan a vadászokat, midőn Schlick egész hadseregével ránkvetette magát, — s túlnyomó, pihent seregével biztosan bekeríti elcsigázott s aránytalanul csekélyszámú honvédeinket, ha idejekorán vissza nem vonulnak. — Hadtestünk így is háromszáz embert veszített holtakban és sebesültekben.

Schlick Arradig üldözött bennünket, itt jónak látta egyesített seregünk előtt megállapodni s táborba szállni; ugyanezt tettük vele szemben mi is.

Ellenségeink jó lértésü ltsége re vet világot, hogy Schlick táborából a lovastisztek közül néhányan, mint vészmadarak a sülyedő hajó körüli, — fehér kendőt lobogtatva nyargaltak előőrseinkhez. Azonnal eléjük lovagoltak többen a mi tisztjeink közül is. Ku egyik barátom lován csatlakoztam hozzájuk. Nyájasan üdvözöltek bennünket, s bajtársias „te“ és „du“ megszólítással társalogtak velünk, felváltva magyarul, németül. Kérdezősködtek ama lisztjeink felől, kik előbb náluk szolgáltak. Majd nyíltan hangoztatták abbeli meggyőződésüket, hogy a magyar ügy veszve van és hogy: Görgei okvetlenül kapitulálni fog; s mintegy jóakarólag tanácsolták, hogy a további hasztalan küzdelemmel hagyjunk fel és adjuk meg magunkat. — Természetes, hogy közöttünk nem volt, nem lehetett olyan, a ki elszántan azt ne

felelte volna, hogy: „halva igen, de élve nem kapitulálunk!“ Ezzel egy-egy „adieu“ — és „szervusz“ után visszalovagoltunk táborhelyeinkre; miután őket főbb tisztjeik az előőrsi vonalról visszahívták. — Ez alkalommal néhány osztrák közlovas, az előőrök közül, a lefolyt tete a tete miatt pulykaméregbe jöve, két-három pisztolylövést tett utánunk; de szerencsére, egyik sem talált. —

Az aradi táborban a polgárság szívességéből igen jól voltunk ellátva, s teljesen kipihentük magunkat. Fáradságnak, csüggedésnek többé nyoma sem látszott embereinken. Ellenkezőleg, egészen fel voltunk villanyozva, midőn gyönyörűen felszerelt új zászlóuljak csatlakoztak hozzánk, s tömérdek új ágyút kaptunk megfelelő lőporkészlettel.

Most már ismét h a r m i n c z h a t e z e r emberünk és h á r o m s z á z h a t v a n ágyúnk van együtt, G ö r g e i vezérlete alatt!... kérkedénk büszke önérzettel. Ily tekintélyes haderő, a többi magyar hadtestekkel való e g y e s ü l é s r e bármely irányban utat törhet magának!...

És legfőbb fokra hágott örömünk, lelkesedésünk, midőn megtudtuk, hogy K o s s u t h is közelünkben van, a kiért jobban r a j o n g t u n k m i n d a n n y i a n, mint bármelyik vitéz t á b o r n o k u n k é r t ! ! . . . G ö r g e i pedig t u d t a z t ! ! . . .

Nem volt más gondolatunk, mint az, hogy: ezután fogunk még csak istenigazában harcolni, s élethalálra küzdeni szent ügyünkért! . . .

Lehetett-e h ű m a g y a r, igaz k a t o n a, a k i másképp gondolkozott?!

„Jóakaróink“ azzal mentgették ugyan magukat, a kapitulációt indokolva, hogy sajnáltak bennünket hiában (?) feláldozni!... Mintha bizony: nem iszonyúbbak voltak vala az áldozatok, miket a kapituláció vont maga után?!

Csüggetegek, kishitűek voltak és lesznek is minden vállalatnál, mely rendkívüli erőfeszítést, önfeláldozást követel. De hogy ilyenek, — lia voltak is nálunk,

— a kiállott viszontagságok, — veszélyek után, közülünk régen kiváltak, elpusztultak, s hogy táborunk most már csak kipróbált, megrostált emberekből állt, erről mindazok tanúságot tehetnek, kik összetartásunkat, harczikészülődésünket az utolsó perczekig látták, tapasztalták.

Két napi nyugalom után, új erővel kerekedett föl táborunk augusztus 12-dikén a világsi nagy útra.

**Világosan. Vulkán. A honvédség elitje. Bem. Perczel. Damjanics.
Görgei végrendelete. Elárulásunk. A feldúlt tábor. A legiszonyúbb éj.
A delejező és hypnotizáltjai.**

A mit lelkünkben a honfíúi érzés, a szabadságszeretet és ellenségeink ádáz gyűlölete idáig megnövelt, termékenynyé tett: azt szívünk-lelkünk egész odaadásával, végelszántsággal vittük V i l á g o s alá — készen az elhatározó ütközetre, a döntő csatára! . . .

Nagy táborunk most egy forrongva égő, kitörni vágyó vulkán volt, színültig telve a honszeretet, a boszú lángoló füzével! . . . egy óriási cyklopsi műhely, melyben szuronyokat hegyesítettek, ágyúkat szereltek, kardokat élesítettek! . . . Még mi, gyalogtisztek, tölténytáskával és szuronyos puskával láttuk el magunkat, hogy versenyt küzdhessünk honvédeinkkel a csatasorban.

Szentül hittük, hogy csak azért vonultunk vissza Komáromtól idáig folytonosan, — mintegy tervszerűen kerülve mindenütt a nagyobb összeütközést, — hogy itt, e kitűnően alkalmas térségen, egyik oldalról a hegyektől védve, másfelől az aradi vár által fedezve, egyesült erővel mérhessünk végcsapást elleneinkre.

Abban a meggyőződésben voltunk, hogy G ö r g e i csak azért várakoztatott, türtőztetett bennünket ezideig, hogy boszunkat, elkeseredésünket, harezvágyunkat a végéig fokozza, — s így diadalunkat annál inkább biztosítsa.

Teljesen bízunk abban, hogy az oroszok túlnyomó számát lelkesedésünk, elszántságunk kétségbevonhatlanul ellensúlyozni, túlszárnyalni fogja! . . .

És mélyen áthatva voltunk a tudattól, hogy a honf i h ű s é g, a katonai eskü szentsége k i z á r m i n d e n megadást, s csupán vérünk és életünk feláldozására kötelez! ...

Aztán nem voltak-e velünk havczedzett legjobb csapataink, hadviselésünk megannyi „fekete sergei!“... a 3-dik. 9-dik, 3 3-dik és a 4 7-dik zászlóaljok leonidászi hősei!... a legkitűnőbbben lövő tüzérség!... a legvitézebb huszárezredek!... szóval: az összes honvédsereg elitje! . . . kikhez csupán egy B é m-, egy P e r c z e l-, egy D a m j a n i c s-féle szív kellett! . . . De a kik — fájdalom — épen ez alkalomra nem lehettek itt! . . .

Harczikészülődéseink javában folytak táborunkban, minden pillanatban várva a jelt a kirohanásra, midőn alkonyat felé egy lovastiszti csoport — Görgei mintegy huszadmagával — vágatva jön zászlóaljunkhoz. Görgei a tiszteket maga elé rendelő, s így szól: „U ra im, azt az értesítést- vettem mindenfelől, hogy seregeink szét vannak verve, váraink az ellenség által elfoglalva; elhatároztam tehát, hogy az oroszok előtt holnap lerakjuk f e g y v e r e i n k e t; — a ki ellenszegül: az halálfia!“... Ezzel sarkantyúba kapva lovát, híveivel együtt elvágatott a tábor többi csapataihoz, hogy mindenütt tudassa elhatározását.

A hírhedt fővezér eme váratlan, megdöbbenő szavainak démoni hatása alatt, néma, zajtalan lett az egész tábor... Mintha mindenki a m e g f e l e l ő viszhangot várta — kereste volna!....

Úgy rémlett nekem, mintha hirtelen a n a p zuhant volna l e e g ű n k r ő l, csodás fénye minden melegével s a, zord észak dermedtő fuvallata érintené borzongó idegeinket!

Az eltördelt kardok, puskák, zászlórudak recsegése, ropogása, egy-egy öngyilkos fegyverének durranása, a leölt paripák nyöszörgése, haláltusája, s küzbe-közbe

egetostromló feljajdulások ébresztgettek bennünket kábultságunkból a megrendítő valóra! ...

Agyunkban egymást kergette a gondolat, — szivünkben ez az érzés sajgott tél De szavakat nem találtunk.....

Szótlánul tévelygett körül tekintetünk, mintha valakit kerestünk volna. . . . mintha mondani akartunk volna valamit.... Ámde ily lelkiállapothoz, hasonló érzelmek tolmácsolásához nem adatott kifejezés!. . . . Már-már a téboly jelei mutatkoztak ez önmagával küzdő, tépelődéseivel szorgosan elfoglalt, elváltozott képű sokaságon.....

Azonban a beállott esthomály eltakarta előlünk a dúlt arcok e borzalmas panorámáját. . . . s a harminczhatezer honvéd sötét siralomházára csillagözönnel borult a jóságos ég.

És mi megenyhüléssel emeltük föl tekintetünket oda, hol minden megírva van!. . . .

Átvirasztottuk életünk legiszonyúbb éjszakáját.....

A pirkadó hajnal világánál, szétdarabolt zászlónk foszlányain merengve, még fölesillámlott keblünkben az utolsó reménység: h á t h a v á l l a l k o z i k f ő b b j e i n k k ö z ü l v a l a k i , a k i n e k t a l á n s i k e r ü l m e g m á s í t h a t n i G ö r g e i s z á n d é k á t ! Augusztus 13-dikának szörnyen égető napja elől ez a sugár is eltűnt

Mintha valamennyien hypnotizálva lettek volna!... nem vállalkozott, nem jelentkezett senki!. . . .

A nagy delejező önelégületen vezethette álélt — automat népét a G o l g o t á r a . — Productiója sikerült.

Ámde a S z ö l l ő s é s B o r o s j e n ő k ö z ö t t i t é r s é g e t n e m l e h e t f e l e d n i : a z o t t f e l h a l m a z o t t h o n v é d f e g y v e r e k k ö n n y e z ő s z e m ű n k c s i l l á m a i b a n ö r ö k r e v e l ü n k m a r a d n a k

„IN hoc signo vinces!“ ... buzdít a vallás; s mi, hívei győztünk: diadalunk az i g e, az eszme; nincs erő, nincs hatalom, mely ezeket a magyartól többé elvehesse. —

A dictator. A máglya. Új kalauzaink. Közös éjjeli tanya. Drága kenyér.
Szökdősések. Hitegetések.

„Il luogo mio,
luogo mio, il luogo mio, e li o v a e a
Nella presenza hol tigliuol di Dio!“ . . .

Dante.

G ö r g e i átvévén Kossuthtól a t e l j h a t a l m a t, halálbüntetés terhe alatt követelte honvédeitől a föltétlen engedelmességet; tábornoktársait pedig bec s ü l e t s z a v u k lekötésével kötelezte a.....
m a r a d á s r a.

Mihelyt G ö r g e i a S z ö l l ő s és Boros j e n ő közötti térségen 36 ezer emberét és 300 ágyúját egy hosszú arcvonalban felállította: azonnal szembe jött velünk époly hosszú vonalban az eleve értesített m u s z k a s e r e g , l e g e l ü l l o v a s s á g á v a l, mely néhány percz alatt, — míg huszárjaink és tüzérjeink leszálltak lovaikról s a gyalogság gúlákba dobálta fegyvereit, — már egészen közelünkben állt, tőlünk alig ötven lépésnyire.

Gyors közeledésük azt sejteté velünk, hogy ellen s z e g ü l é s ü n k t ő l tartottak. — Igaz, hogy keblünk még lázasan dobogott, s szemeink még elléggé szikráztak, hogy egy „fegyverre“-kiáltásra föllángoljunk. . . De Ily vezényszónak nem volt már..... hangszere: sőt magát a fővezért sem láttuk többé neki most más, sürgősebb teendője akadt

A korlátlan hatalmú u r e l s ő b i z a l m i ténye volt: tábornoktársainak, a táborban oltalmat kereső „czivileknek“, s honvédeknek kiszolgáltatása: a száműzetés, a börtön, a bitó számára. Amazokat becsü-

letszóval, — ezeket halálbüntetés fenyegetésével kötve meg.

A m á g l y a tüze szörnyen égetett távolodunk kelle, — szerezni enyhülést, gyógybalzsamot. . . . De h o l ? . . . kinél? . . . merre? . . .

Ím, megmondják új kalauzaink, irányt vesztett lelkünk e g y e d ü l i útmutatói az elárvult haza földjén: m u s z k a vezetőink... S mi gépiesen, öntudatlanul követjük őket.

Naplementkor értük el — testben-lélekben megtörve — B o r o s j e n ő t, hogy itt töltsük szolgásunk első éjszakáját.

Az egész magyar- és nmszkasereg: lovasok, tüzerek, gyalogosok, ember-ember hátán, összetorlódva, rendetlen csoportokban egymásra zsúfolva, foglalták el éjjeli tanyául a szűk helység házait, udvarait, kertjeit, utczáit.

Az ijesztő emberáradat elől a lakosság nagy része már jövetelünk lőrére elmenekült a tanyákra, szellőkbe, s még távolabb, az egész helységben alig maradt néhány tehetetlen, elagott földműves.

Élelmzésünkről senki sem gondoskodott. A csekély élelmiszert, mi még a helységben föltalálható volt, jobbára a muszkák requirálták el előlünk, letarolva még a kertekben talált veteményeket is.

Én harminczadmagammal voltam egy kis udvarba szorítva. Aludni nem bírván, házról házra kóboroltam egész éjjel egy kis ennivalóért, míg hosszas barangolás után, hajnal felé jutottam — egy földműves irgalmából — tíz magyar bankó forintért egy darabka kenyérhez, melylyel éhségemet csillapíthattam.

Ez volt a legdrágább keserű kenyér életemben, — olcsóbbhoz jutottam még ezután elégszer!....

Becsületszavunkat kellett adnunk, hogy meg nem szökünk. E kötelezettség mellett meghagyván kardjainkat, szabad járás-kelest engedtek a táboron belül. Így volt lehetséges naponként némi élelmiszert vásárolhatnunk

Merészebb tisztársaim azonban úgy gondolkoztak, hogy a rájuk kényszerített fogadalom nem lehet kötelező se isten, se ember előtt; s kereket oldva, már fogságuk első napjaiban elmenekültek Klapkához Komáromba, Bemhez Erdélybe, vagy Kossuthhoz Törökönba. — S valóban a hazára nézve sok becses élet köszönhette eként szabadulását a vérpadtól, a börtönhaláltól.

Legtöbben bíztak ama hitegetésben, hogy a hűségeskü letétele után szabadon lesznek bocsátva, vagy kívánatukra, tisztirangjuk megtartása mellett, az orosz hadseregbe fölvéve.

Érzékenyen kellett csalódnioik.

Ismerkedésünk az oroszokkal. „Hódítóink.“ Kiszolgáltatásunk az osztrákoknak.

Augusztus 14-dikén Beélre kísérték bennünket. Itt kellett töltenünk néhány napot, míg az orosz fővezér jelentést tett a czárnak, s bevárta ennek reánk vonatkozó parancsait.

Ez idő alatt az orosz tiszték mind barátságosabbak lettek irányunkban, sőt bizalmasan tegeződtek velünk. Őszinte részvétet tanúsítottak sorsunk iránt; jó áron megvásárolták egyes honvédtisztól saját lovát, szeke-
rét, miket az orosz vezérelt az illetőknek birtokukban hagyott; kardot cseréltek velünk; sőt magyar bankjegyeink egy részét is beváltották, hogy segítsenek rajtunk. Társalgás közben megnyitották előttünk sziveiket. Többször rendeztek vacsorát, ebédet megvendégelésünkre; ilyenkor ki-kitört keblük jobb érzése: a szabadság utáni vágy, a zsarnokok iránti mély gyűlölet, a köztársasági eszméért való lelkesedés, nyíltan bevallották többen, hogy ha szabadságharcunk még tovább tart: csapatostul szöktek volna át hozzánk, a kanesukauralom, — az embertelen rabszolgai bánásmód elől, mely őket végkép elkésérítette.

Valóban úgy kezdtük magunkat érezni, mintha nem annyira mi, mint inkább ők lennének a szájalomra méltók...

Hát még ez öntudatlan, szerencsétlen páriák, e musoknak híresztelt muszka közsoldosok, kik — az emberiség gyalázatára — „hódítókként“ fetrengnek itt körülöttünk!... Látásukra arcunkba szökik a vér: a harag, a szégyen miatt, — hogy e bárgyú, lomha, félénk, vakbuzgó, élehetetlen, testben-lélekben eltörpült, — a zord égélj és a pálinka hatása alatt elbutult, satnya, elcsenevészett népnek kellett meghódolnunk! ... Ezeknek adni meg magunkat!... átengedni hazánkat!... Mily megaláztatás!... Hiszen túlzás nélkül merem állítani, hogy ötven életrevaló magyar fiú bunkósbotokkal képes szétverni ezek közül pár pillanat alatt egy egész ezredet!... S ma ezektől retteg Európa!... Boldog Oroszország!...

Most értem már, hogy miért szaladt meg Debreczennél, rohamunkat be nem várva, az ötszörte nagyobb muszka had.

De azt még mindig nem értem, — a Görgeinek adott kegyelmet kivéve, — hogy miért kellett nekünk, az összes szláv fájnak épen e leghitványabb, legkorcsabb tömege előtt kapitulálnunk?!. . . Hanem ha azért, hogy őket ilyen közelről megismerjük és... megutáljuk. —

A czár parancsa megérkezett: átadnak bennünket az osztrákoknak. Tehát mégis csak ez a vége! ...

Az orosz tiszték mind hevesebb, szinte lázadó hangulata már-már felköltötte törzstisztjeik figyelmét, s veszedelmes lett volna rájuk nézve, tovább velünk maradniuk.

Midőn Beélről Aradra kísérték bennünket osztrák őrizet alá: a legtöbb orosz tiszt könnyezve vált meg tőlünk. — S megvallom, hogy emberiességi szempontból mi is sajnáltuk é jobb sorsra érdemes ifjakat, mint öntudatos áldozatait, gyűlölt kényszerült helyzetüknek.

A Hajnali „ebéd“-je. Fogságunk az aradi református templomban. „Hűségsküink.“ Assentáltatásunk.

Arad elé érkezve, éles nyilalás járta át szívünket, midőn a város mellett felállított, gyönyörűen föl-

szerelt tömérdek ágyúnkat — osztrák fedezet alatt — még egyszer és utoljára megpillantottuk.

Alig pihentünk pár órát az aradi táborban, midőn azal a hírrel leptek meg bennünket, hogy az osztrák fővezér, H a y n a u, e b é d r e hívta meg a városba a honvéd tiszteket.

Az osztrák tisztek tapasztalt durva, lealázó bánásmódja mellett, e meghívásban színlelt udvariasságot sejtve, némi aggodalommal indultunk csoportonként, — néhány osztráktiszt kíséretében — a városba.

Egyenesen a református templomba kísérték bennünket, hol már mintegy háromszáz honvédtiszt volt egybegyűlve. Itt minden további magyarázat nélkül, elszedték kardjainkat, s a templom kijáratait erős katonai őrséggel rakták meg. Kimennünk nem volt szabad. Senki sem tudta mi fog velünk történni. Némelyek várfogságról, megtizedeltetésünkről beszéltek.

Egy aggodalomteljes óra múltával, fegyveres kíséret mellett lépett a templomba az osztrák hadbírói kar: mintegy nyolcz főtiszt. Egyik közülük a szószekre állt, s harsány hangon felolvasta előttünk az osztrák katonai „hűségesküt“, melyet szóról-szóra utána k e l l e t t mondanunk. Ennek végeztével magunkra hagytak.

Újabb egy óra eltelte után jött az „e b é d“, — nagy bográcsokban főtt húslevesféle, melyet úgy a hogy — jobbára evőeszköz nélkül költöttünk el. —

Alkonyaikor az őrizetünkre rendelt katonák néhány zsúp szalmát szórtak a templom kövezetére, mely fekhelynek volt szánva; de a melyet nem vettünk igénybe, miután az éjét bizonytalan jövőnk feletti tőprenség közt — valamennyien ébren töltöttük.

Másnap korán reggel megjelent egy csoport osztrák tiszt, néhány orvossal, mint sorozóbizottság. Egyenként vettek bennünket vizsgálat alá. — Nagyobb bajtól tartva, kissé megkönnyebbülve lélegzettünk fel, midőn kijelentették, hogy mindnyájunkat alkalmasoknak talál-
nak a b e s o r o z á s r a .

**Kikísértetésünk a határszélre. Fekete János. Lisznyay Kálmán. Pilaszano-
vits százados. Titeli ellenségeink. Szlankaméni barátaink. A verőcei-
hazafiak, Bruckban. Hírek Aradról, Komáromból. Klapka. A kik „éljen a
haza! kiáltással haltak meg.**

Harmadnapra, augusztus 31-dikén, megnyíltak végre ideiglenes börtönünk ajtai, s mindnyájunkat, mintegy 350 honvédtisztet, egy csapatban útnak indítottak — két század granicsár, s egy horvát kapitány parancsnoksága alatt, a szlavón határszél felé.

Azért kísérték erre bennünket, hogy távolabb lévén otthonunktól, az ellenséges érzelmű lakosság közt ne lehessen elmenekülnünk; a mire, — visszamaradó társaink helyzetét súlyosbítni nem akarván, — nem is vállalkozott közülünk senki.

Parancsnokunk elég eszélyes volt ildomosan bánni velünk, s hasonló magatartásra utasítani katonáit is; tudván azt, hogy negyedfél száz jóvérű, bár fegyvertelen honvédtiszt, a netaláni durva bánásmód ellenében, tekintélyes erőt képvisel.

Két mértföldet gyalogoltunk naponként; minden harmadik nap pihenésre volt szánva, — természetesen, inkább csak kísérőink érdekében. Egy-egy napra négy pengőkfejczárt. és fél profontot kaptunk fejenként élelmezésünkre.

Éjszakáinkat — esőben és hidegben is — a szabad ég alatt egy csoportban töltöttük; — részint azért, hogy így jobban szemmel tarthassanak bennünket, s a lakossággal ne érintkezessünk.

A fogyatékos rász táplálék, s különösen a szeptemberi hús éjszakák nagyon megviseltek bennünket. A „hivatalos ebéd“ óta, melyre mindnyájan egy szál kabátban, vagy blúzban jelentünk meg, folyvást köpeny és felső ruha nélkül voltunk; ezek podgyászaikkal együtt az aradi táborban maradtak, — martalékul zsákmányoló elleneinknek.

Nem feledhetem megemlékezni ezidőből Fekete János Zemplén megyei nemeslelkű bajtársamról, ki szíves részvétellel megosztotta velem köpenyét, talán az egyetlen, az egész honvédtáborban, az esős hűvös éj-

szakákon, melyeken át, könnyű nyári öltözetemben, már-már a megbetegedésnek voltam kitéve.

Nappali táborozásunk, a körülményekhez képest tűrhetően, s olykor lehető vidáman folyt. Köszönet érte azoknak, kiket az ég irgalmassága sok bölcsességgel, s még több jókedélylyel áldott meg, hogy komor, csitlgeteg perczeinket felvidítsák. Igazi jótétemény, isten-áldás volt ez reánk nézve.

De legtöbb hálával kell adóznunk **L i s z n y a y K á l m á n** százados emlékének, ki vándorcsapatunk lelke, borús egünk **s z i v á r v á n y a** volt, s vidámsága ezer színével környezett mindnyájunkat. — Ő, mint szabadságharcunk **t ö r t é n e l m i j e g y z ő j e**, lángbetűkkel véste szívébe diadalainkat, melyektől költői lelke megitta, sült, — ebből merített vigaszt, reményt számunkra is. — Nem volt bajtársa, kit szikrázó szellemével le nem bilincsel, s a ki tőle enyhülést ne nyert volna! . . .

Tehetősebb tisztársaimnak meg volt engedve, az ajándékoktól nem idegenkedő parancsnokunk részéről, hogy olykor ételt-italt hozathassanak a táborba; sőt, hogy egy-két napi szabadsággal, a határ közelében lakó rokonaikat meglátogathassák. A bácskai gazdag **P i l a s z á n o v i c s** százados. — ki nemcsak pazarul osztogatott aranyaival, de ölnyi magas herculesi termetével, szokatlanul imponált. — sűrűn távozhatott családjá látogatására.

Csaknem két hónapig tartó utazásunk alatt, augusztus 31-dikétől octóber 15-dikéig, a következő állomásokat érintettük: **O r c z i f a l v a**, **T e m e s v á r**. **É c s k a**, **P e r l a s z**, **T i t e l**. hol a lakosság megkövezett bennünket, — **S z l a n k a m é n**, hol szívesen fogadtak a polgárok, — **T o v a m i k**, **V u k o v á r**, **E s z é k**, **V a l p ó**, **V e r ő c z e**, — hol szintén hazafias érzelmű lakosokra találtunk, kik közül némelyek — csekély veszteséggel — magyar bankjegyeinket is beváltották. — **S z a k o l c z a**, **V a r a s d**. **P e t t a u**, **M a r b u r g**; — innen **B r i t e k i g** már vasúton szállítottak bennünket.

Bruckban öt napot kellett töltenünk, mialatt, kijelölték ezredeinket, melyekhez tartozni fogunk; aztán kisebb csapatokra osztottak, — nem tartván tanácsosnak 550 honvédtisztet egy csoportban szállítani a még mindig forrongó olasz határra.

Itt értesültünk egész bizonyossággal az aradi kivégeztésekről, s a komáromi vár feladásáról. Mindkét hír egyaránt lesújtó, megsemmisítő volt reánk nézve; — az utóbbi annyival inkább, mert Komárom megtartásához kötöttük jobb jövőnk iránti minden reményünket, egész hazánk sorsát! . . . És nem ok nélkül; miután tudtuk azt, hogy Komárom vára ostrommal nem vehető, — e l e s é g g e l és lőszerrel, pedig bőven el van látva, — s h o g y a f o r r a dalmat addig legyőzni nem lehet, míg e vár birtokunkban van; mert a honfiak reményét, tetterejét fenntartja, általános és kiirhatatlan guerilla-harczot támaszt, s ez csak jogaink kivívásával szünhetik meg, a mi okvetlenül bekövetkezik, ha a vár parancsnoka feladata magaslátán álló, rendíthetlen bajnoka ügyünknek, ha szívét-lelkét tántoríthatlan hivatottság vértelmezi, mely illetéktelen, önző, vagy idegen befolyásnak szilárdul ellenáll; a ki nem azért vette át a nemzet legbeesése b b védelmi kincsét, a continens leghatalmasa bberődjét, hogy azt átadja, hanem: hogy „Zrínyi“-szívvel, igazi katonai jelleminegtártsa, v a g y i n e g h a l j o n é r t e ! . . .

Klapka e feladatra gyöngé volt! . . . De még körültekintő sem egészen. . . A komáromi vár átadásának feltételül e n g e d m é n y e k e t köthetett volna ki a nemzet részére, s vértanúink életét bizonyára m e g m e n t h e t é v a l a ! . . .

Szerencsétlenül szerencsés B é n i bátyám a komáromi kapitulánsokkal megmenekült a besorozás alól.

Bruckban még egy szomorú emlék nehezült reánk, ama huszároké, kiket hazájuk szeretettéért itt végeztek ki. Ugyanis: két század „Nádor“-huszár szabadságharcunkban résztvenni óhajtván, hazatérőben erre vette útját, melyet a közel-hegyszorosban egy osztrák hadtest eltorlaszolt előlük; aztán bekerítette, s elfogta őket. A katonai törvényszék itt Bruckban mondott ítéletet fölöttük, s a két századból minden tizedik embert agyonlövetett. Mindannyian „éljen a haza“ — kiáltással fogadták a halált. — A temetőn kívül nyugszanak egy közös sírban, melyhez kizarándokoltunk. Rendkívül fokozta meghatottságunkat, midőn láttuk, hogy a sírt kegyeletes kezek gondozzák, s koszorúkkal díszítették föl... Tehát itt is vannak ügyünknek barátai, rokonérmű, szabadgondolkozású emberek!... „Non omnis moriar!“... Az ige él, az eszme terjed! —

Besoroztatásunk. Honvédtiszt-társaim a „Hohenlohe“ ezrednél. Ancona Olasz bajtársaink. A sors játéka. Földváry Károly. Reményi Kde. Emlék-érmek. Radecky. Pálfi. Takó. Titkos összejöveteleink. Minden honvédtiszt „Gefreiter“ címet kap.

Harmincz-negyven honvédtisztet vittek egy csoportban, különböző úton és órában, az Olaszthonban állomásozó ezredekhez.

Végtelenül fájdalmas volt, midőn bajtársainktól válnunk kellett, — kikkel, a hosszú úton, reményeinkben és küzdelmeinkben annyira egybeforrunk.

Én harminczhetedmagammal a „H o h e n l o h e“ nevet viselő 17-dik számú krajnai gyalogezredhez soroztattam be következő honvédtiszt-társaimmal: B u z i n k a y L a j o s, Munkácsról, V i t á n y i J ó z s e f, Zemplénből, T a k ó J á n o s, H e g y e s s y. Fodor Mózes, Erdélyből, B i s z t r a y K á r o l y, bogaras vidékéről, L ö v e n z ó n I z i d o r, S o m o g y b ó l, Ö r r e l I v á n, K o z m a F e r e n c z, N y i t r á r ó l, P á l f y G y ö r g y, Szombat helyről, L u k s i c s B ó d o g, P o z s o n y b ó l, F ó g e l G y ö r g y, D ö r y L a j o s báró, B a b i n s z k y J ó z s e f, N o v e l l i A n t a l, S z i m é l y R u d o l f,

Komáromi Alajos, Pestről, Városi Tivadar, Zomborból, Kontra Lajos, Kálisinger Izidor, Szálisinger, írói nevén: „Berényi“, Székesfehérvárról, Bazili József, Bellovárról, a Duschek-testvérek, Horvátországból, Vörös Miklós, Kunsztfeld Alajos, Révóczky, Gobády Lajos, Buziássy, Győrből, Tholl Gyula, Arokszállásról, Hambék Alajos, Kristóf László, Vasmegyéből, Kun Béla, Pápáról, Rózsás Elek, Veszprémből, Gózoú Zsigmond, Komáromból, Senczy Ernő, Beszterezé bányáról.

Ezredünk állomáshelye Ancona volt.

Grancsár-kíséretünk Bruckban visszamaradván, csupán egy osztrák káplárral és néhány közemberével keltünk útra october 20-dikán, — s Adelsberg, Görz, Udine, Codrippo, Portenone és Sinigaglia érintésével érkeztünk nyolczadnapra Anconába, rendeltetésünk helyére.

Ezredesünk és tisztjei látható meglelégedéssel fogadtak bennünket, s néhány magyarfaló tisztet kivéve, kik hazánkban harczoltak ellenünk, — túrhetőleg bántak velünk. Egy zászlóalj a „Hohenlohe“ ezredből — Hentzivel — a budai várban volt. —

Az ezred, századonként, vagy zászlóaljanként, a város különböző pontjain volt elhelyezve: laktanyákban és klastromokban.

Egy-egy századhoz két- legfeljebb három honvédtisztet osztottak be. De volt század, melyhez csupán egy honvédtiszt jutott

Egészen el vagyunk hát különítve, hogy minélkevesebbet érintkezhessünk egymással; s minthogy az ezred nyelvét, mely elrontott német-szláv és olasz szavak zagyvalékából áll, teljességgel nem értettük: még némaságra is voltunk kárhóztatva egész nap, kivéven az egy-két órai szabadidőt, mennyit délutánonként engedtek a kimenetelre.

Öltözetünk: fehér frakk, téglaszínű hajtókával; sötétkék pantallón; fekete kamásli; a mellen keresztvező

fehér szíjjak, szuronynak és patrontásnak; tertyedt te-tejű fekete csákó, sárgafekete rózsával, s kiterjesztett szárnyú kétfejű nagy rézmadárral; magas kemény kravátli, fadarabkákkal bélelve a nyak és áll fölpeczkelésére... „Szegény anyánk, ha tudtad volna!“....

De ez ízléstelen, otromba egyenruhában is kiváltak honvédtisztjeink a többiektől, intelligentiájuk és fajjellegük által; — sőt a tehetősebbek, mint Dőry báró. a Duschek-fíúk, Buziássy és mások, a legfinomabb kelméből készítették maguknak közlegényi ruhát, s laktopánban és glacékeztyüsen demonstráltak napi sétáik alkalmával.

Az olasz polgárság mindjárt kezdetben fölismert bennünket, s minden lehető alkalommal kitüntetett rokonszenvével, barátságával, úgy szintén a papok, kik itt, mint általában egész Olaszországban, igen nagy számmal vannak, s jobbára mind szabadelvűek; legtöbbje tetteleg is részt vett az olasz forradalomban, s így bajtársaiul tekintette, bálványozta a honvédtiszteket.

Eleintén csak kettesével vagy hármásával lehetett kijárnunk szabad óráinkban. Az egyedül kimenőket féltették az olaszok gyilkától, minket pedig barátságától. — S nem ok nélkül. — Az olaszok orozva sok osztrák katonát eltettek egyenként láb alól; inig minket napról-napra több előzékenységgel, vendégszeretettel halmoztak el. Mi ezt azzal viszonoztuk, hogy rövid idő alatt mindnyájan megtanultunk olaszul. —

Ezredesünk megengedte, hogy a közlegények közül egy-egy tisztogatót fogadhassunk magunk mellé; s ezzel fel voltunk mentve a közönségesebb munka alól, mint a söprés, mosás, főzés, sat. De ezeken kívül minden egyéb közkatonai szolgálatot teljesítenünk kellett, a mi annál terhesebb volt, mert a tél korán beköszöntött, — még pedig az olaszoni rendes időjárástól nagyon eltérő szigorúsággal.

Jól emlékezem, hogy épen születésem napján, november 9-dikén, a város egyik külső bástyáján álltam

őrt, s oly hideg volt, hogy minden órában föl kellett egymást váltanunk.

Első őrállásom ezredesem lakása előtt volt, ugyanazon ház előtt, melyben tíz évvel később — óh „tüne-
ményes idők!“ — a magyar légió hős parancsnokával: Földváry Károly ez redessel laktam nemzet-
lobogónk alatt, mint huszár főhadnagy, — a hol
ugyanakkor esetleg Reményi Ede is körünkben idő-
zött, a szabadságharcz legszebb dallamait játszva világ-
hírű nyirettyűjén egykori honvédbajtársainak.

Alig pár hétre besoroztatásunk után, megküldték ezredünknek a pápai emlékérmeket. E kitün-
tetésre Romaglia megvédelmezésében tette magát a
„Hohenlohe“ ezred érdemessé, vagyis akkor, midőn mi
még a haza földjén küzdöttünk saját ügyünkért.

Legfelsőbb rendelet szerint: pápai érmet mindenki-
nek adni kellett, ki az ezred létszámához tartozott. S
minthogy ebbe — végzetünk szerint — mi is fel vol-
tunk véve: ezredesünk szolgálai engedelmességgel kötötte
magát a rendelethez, s az érmekből a besorozott hon-
védeknek is juttatott.

Pár nap múlva jött Radezky a dekorált ezred
megtekintésére. Teljes díszben, s hosszú arcvonalban
fogadtuk őt a gyakorlótéren. Az ezred mindkét szár-
nyán egy-egy besorozott honvédtiszt állt: Pálfi és
Takó, mindketten jóölnyi magasságúak, mint az ezred
két legszálasabb közvitéze.

Az agg vezér, segédtsíztje karján lépdelt az arc-
vonal előtt, s megpillantván a két óriási „flügelmann“
époly intelligens, mint magyaros arcvonásait: sejtelme-
sen tudakozódott ezredesünktől kilétük felől. Ez meg-
adván a kellő felvilágosítást, mintegy méltatlankodva
említette föl a tábornagy előtt, hogy a besorozott hon-
védek mily illetéktelenül jutottak az emlékérmek vise-
léséhez.

Radeczky elmosolyodva, e szavakkal nyugtatta meg
az ezredest: „Sie sollen nur darauf stolz sein, mein
lieber Oberst!“ . . . S ebben az öreg jósnak igaza volt;

mert mi e jelvényekre, ama gyászos napok osztályosai-ként, mindig büszkék maradunk. — Álmodhattuk-e akkor, hogy ez érmet valaha, a honvédéremrenddel együtt és békés egyetértésben viselhetjük mellünkön a s z a b a d hazában?! . . .

Most már mindennap összejövünk szabad óráinkban. Meg van engedve magunkra is kijárhatnunk a lakatnyából. Egy-egy olasz polgár, vagy lelkes vendégszerető házában találkozunk, s kedvező időben: a városon kívül eső valamely biztos helyen. Itt értesítjük egymást, az otthonról vett levelekből, az iszonyatosságokról és borzalmakról, melyek — a H a y n a u - u r a l o m alatt — jobbainkat, legkedvesebbjeinket érték odahaza . . . Tőlünk telhetőleg vigasztaljuk egymást, magunk is vigasztalanok. —

Én még mindig a legrettentőbb bizonytalanságban vagyok szülőim sorsa felől, a kik — hír szerint — török földre menekültek. Hány könnyeimel áztatott tudósítást küldtem már utánuk, a merre hollétüket sejtethöm, a nélkül, hogy tőlük választ nyerhettem volna ... S hány levelet írhattak bizonynyal ők is nekem, miket szintúgy elnyelt a titkos levélfogó molochja . . . Mily gyötrelmes e bizonytalanság ... ez örökkévalóságnak tetsző kínos várakozás! . . .

Feláldozott martyrjaink nagy során kielégítést nyert végre hóhéraink boszúvágya, — s engesztelődésük jeleül kell fogadnunk, hogy pályát nyitottak előttünk: egyszerre minden besorozott honvédtisztet örvezetővé — „G e f r e i t e r“ — nevezvén ki ezredüknél; kegyesen megengedték továbbá, hogy az „aspirans“-ok ezentúl magasabb rangemelkedésre is számíthatnak közülünk . . . ámde

— „Virág mit ér, mit ér a bércz nekünk? . . .
Hazát kíván, hazáért ver szívünk!“ —

mi csak haza vágyunk!

A honvagy. A Duschek-testvérek. Váltásdíj. Pálfi. Takó. Orrel. Gobádi. Fodor. A derék Szenczy. Atyám levele Konstantinápolyból. Szabadulásom.

A h o n v á g y égető kínja, mely az idegenben töltött bizonyos idő múltán, ellenállhatlanul és lázas rohammal támadja meg minden honfi keblét: ime már érezteti velünk sorvasztó, életemésztő hatását . . . Szívünk minden dobbanása, lelkünk minden gondolata, éjjelnappal, szünetlenül csak azt hangoztatja, hogy: szabaduljunk innen mielőbb és bármi módon!

A sors különös kedvezéséből legelőbb jutottak haza a D u s c h e k - f i ú k . . . pedig akkor senkinek sem lehetett magát kiváltania . . . Bizonyára igen magas pártfogóik lehettek! . . .

Később, midőn a szabadulás ezeröttszáz pengőforint lefizetése mellett lehetővé volt téve: D ö r y báró, V i t á n y i, N o v e l l i, B u z i á s s y, S z á l i n g e r (Berényi), K o m á r o m i A l a j o s, K o z m a F e r e n c z és S z i m é l y váltották ki magukat.

De hát a véráldozattal kimerült, tönkrejutott családok megbírhatják-e ezt az iszonyú sarcot? ... Visszamaradt honfitársaink nagy száma bizonyítja, hogy n e m ! . . .

Kiknek a váltásdíj lefizetése nem állott módjukban: önsanyargatással kínozták magukat, hogy mint nyomorékok a kórházból küldessenek haza. Legtöbben így értek célta. A kik pedig ez úton sem boldogulhattak, s a hosszú nyolcz évi szolgálatra voltak kárhozthatva: kénytelenek voltak helyzetük javítása végett, utóbb is kilépni passivitásukból, s előmenetelre törekedni. Így küzdöttük föl magukat lealázó, túrhetlen helyzetükből fő- majd törzstisztekké: P á l f i, O r r e l, T a k ó, G o b á d i és F o d o r.

A spártai jellemű S z e n c z y, elkeseredésében az egyik szemébe szúrt, hogy haza bocsássák.

Végre megkönyörült rajtam is jóangyalom: levelet hozott számomra atyámtól K o n s t a n t i n á p o l y b ó l . . . Megtaláltam tehát az utat, melyen gondolatban és érzelemben velük érintkezhetett!! . . .

Írja atyám, hogy csak a később menekültektől tudta meg biztosan hollétemet. Örül, hogy némileg enyhítve van helyzetemen az által, hogy már altisztté lettem. Majd szívszaggató fájdalommal festi hontalansága keserveit és hogy a kínos honvágy mennyire erőtlentí, sorvasztja anyámat, testvéreimet . . . Mégis biztató szavakat, reményt, hitet keres számomra, Írván: „ki megsomorított, meg is vigasztal még! . . . az éjt nem váltja-e föl nappal?! ... az elborult, a haragos ég nem szokott-e újra kiderülni?! . . . s a hervasztó telet nem követi-e életadó nyár?! ... Levelét azzal végzi, hogy mégis csak könnyebben viselné sorsát, ha én is vele lehetnék! . . .

Lelke balzsamából erőt nyertem a ... vállalkozásra. Most már csak azon voltam, hogy hozzájuk mehessek. De hogyan? . . . mi módon? . . . Minden terveim elé ezer akadály gördül. Hajózásra nincs költségem . . . matrónak nem vesznek föl . . . Csak szöknöm lehet! . . . S már-már azon a ponton voltam, hogy kerülő úton fél-Európán keresztül, gyalog megyek K o n s t a n t i n á p o l y b a , — midőn ez istenkísértés közepett veszem atyámnak újabb levelét, melyben arról értesít, hogy beteg anyámmal és testvéreimmel útban van hazafelé...

Azonnal fölkerestem a katonai kórház egyik jobb-érzésű főorvosát, a ki rimánkodásomra, megkönyörült rajtam, s a kórházba vétetett föl, oly biztosítással, hogy ki fogja eszközölni superarbitrio útján, mint „honvágy“-ban szenvedőnek, a hazabocsáttatásomat — hosszabb időre — talán évekre — míg meggyógyulok . . .

Jótevő orvosom beváltotta szavát: néhány hétre atyám hazaérkezése után, már én is P e s t e n voltam.

Itthon. A beteg család- és város. Noszlopy. Balázs Sándor. Lisznyay Kálmán. Csillagaink. A menedék.

Ki írhatná le érzelmeimet, midőn a hosszú, küzdelmes távollét után, hazámba visszatértem . . . midőn keblemre ölelhettem oly rég látott, elvesztettnek hitt szü-

leimet, testvéreimet! . . . s midőn halvány, beteg arcukról fölismertem kiállott nagy szenvedéseiket! . . .

A milyen a család képe, oly elváltozott az egész főváros — emberekben és szokásokban... Utcái, közterei néptelenek; a társasélet, a forgalom egykori zaja, élénksége, — lelketadó ifjúsága — eltűnt, kibalt. . . .

A kávéházak és vendéglők ismeretlen arcokkal, idegen jövevényekkel gyarapítják a „gutgesinut“-ek gyér közönségét, mely szolgálalkúleg hajlong egy-egy „beamter“, s a megcsörrent osztrák tiszti kard előtt; míg a betévedt „bagázs“ elől félrehúzódik, a ki örül, ha sértetlenül és nagyobb megaláztatás nélkül távozhatik.....

A kevés járó-kelő között alig hallani magyar szót... Magánosan ódöng itt-ott egy-egy búskomor alak, mint nehéz utat tett kifáradt vándor, lecsüszett fővel kerülve az emberek tekintetét..... menekülők a saját hazájukban! . . .

Nehéz lélekzettel, enyhülést keresve húzodom önkénytelenül jobb levegőre — a nemzeti színház felé. . . . Itt a bejárat előtt néhány drámai színész gyakorolja magát a halk magyar beszédben: fejeiket összedugva társalognak,... Kissé távolabb tőlük, nagyobb csoportban vannak operisták, ezek már hangosabbabban beszélnek — more patrioteméntül, — a mi állítólag: az énekművészet „internationalis“ jellegében találja ugyan magyarázatát; azonban mentséget az itthon levőknek még ma sem ad... Par excellence „német szóról“ jövén, megértém tőlük, hogy a döcögő szekéren Noszlopyt és társait szállítják a vesztőhelyre; kíséretükben alig van néhány fegyveres vitéz, fel tartóztatástól úgy látszik nem tartanak, — minek is? . . .

„Nincs többé Caledónián nép, ki felgyuladjon!“.. . A szomorú menetnek alig akad nézője.... álldogálni, csoportosulni nem szabad. . . . Lopva vet utánuk egy pillantást, ki véletlen arra megy, azzal tovább halad.

De mintha atyám nem ismerné e tilalmat: feszült kebellem, lángvörös homlokkal közeledik a menethez....

Neki j o g a van hozzászoktatni e látványhoz idegzetét hiszen most készül „ítélete,“ mely még mint Damokles kardja függ feje fölött.....

N o s z l o p y és t á r s a i emelt fővel, nyugodt arczkifejezéssel tekintenek körül, mintha nem is halni, de üdvözülni mennének!

Megborzadva támolygok hazafelé. Szembe jön velem B é n i b á t y á m T ö r ö k l e l k é s z s z e l; halvány arczuk oly sokat mondólag fordul felém

„N o s z l o p y?“ kérdik egyszerre,— „Ott,“ felelém: s ők arra, én erre, kigyuladt szemekkel haladunk tovább. —

Napok múlva már régibb ismerőseimmel is találkozom — egykori bajtársaimmal. . . . Lassan-lassan visszaszállingóznak hát a viharúzta vándormadarak... . . . Talán a t a v a s z hírnökei volnának?! . . .

„Még ne higj vakon, mert az idő c s a l á r d.

Még zúz, j é g fődheti az é b r o d ő határt!“ ...

int a költő. . .

Hogy megkoppasztva, mily metamorphosison át kerülnek elém B a l á z s S á n d o r és L i s z n y a y K á l m á n! . . . az előbbi kiborotvált pofaszakállal, bajusz nélkül, — L i s z n y a y pedig százrétű galléroköpennyel, ó-divatú magas czillinderkalappal és hosszú kecskeszakállal. . . S á n d o r csakhamar odább áll, mintha kérdezősködéseim elől akarna menekülni... K á l m á n már merészebb: szembe áll velem, s megvárja a hatást. . . Önkénytelenül hangos kacajra fakadok furcsa kinézése fölött, mely oly demonstratívén feltűnő ellentétben áll egykori körszakállas, pitykés gombos dolmányú, délczeg megjelenésével. Ő elért engem, némán megvázza jobbomat, sarkon fordul, s önelégülten távozik.

A társadalom minden rétege el volt árasztva kémeikkel, kik Argusz-szemekkel kísérték a „gravírozottak“ minden lépését. De ezek mégis kijátszták őket. Volt számtalan hely a városban, hol teljes biztonságban érezhették magukat azok, kik nem csüggedtek, s kik-

nek meghittjeikkel szemben mindig volt biztató szavuk, reménynyújtó vigasztalásuk. —

Habar a végzet úgy akarta, hogy sötét éj boruljon nemzetünkre, midőn fényes napunk leszállt; de fennmaradtak csillagjaink! Ezek adtak irányt csüggedetlen bátor hajósainknak a vihar keltette hullámokon... Szívük delejtűként rezgeti borzalmasan hányatott útjok szemhatára felé, melyen kínos epedéssel várták a hajnal hasadását... Sokáig kellett várniok!...

Néma sóvárgásuk közepett tápot keresve, mohón ragadták meg az alkalmat, mely látásukat kiterjesztő, s az ossiáni ködben biztató árnyakat, derengést talált...

A zarnoki attractio. — melyet a rémuralom vesztegető, megfélemlítő szörnye, a testben-lélekből elgyötört, s létgyökereiben megszaggatott nemzetre gyakorolt, — elvonulttá tette a honfiak jobbait, s kiki családi körében rejtegette legdrágább kincseit: szent, fájalmát, törhetlen hitét. . .

A meghittek között: tudósnak és hitszónokoknak, hadásznak és törvénytudónak, költőnek és művésznek csak egy otthona volt: a szellemileg jogosultak társága, mely fölé a honszeretet varázsereje terjesztette ki életadó üdvös hatalmát. Így alakult a magyar „irredenta“, s jelszava volt: „rendületlenül!“...

Atyám szerény tűzhelye is egyik menedékvára volt az üdülést kereső telkeknek, kikkel baráti viszonyban állt, — s „megfogyva bár, de törve nem“, együtt kutatták közelben-távolban mindazt, mi szívüknek enyhülést, vigasztalást nyújthatott.

A „Certificat.“ Nedelkovics és Michalowski. Fay András. Ráday Gedeon gróf. Liechtenstein herczeg. Az elrejtett magyar korona. A hajnal.

Az általános nyomott helyzetet utóbb kissé fölszabadítani látszott az osztrák katonai bíróságok irgalmasabb eljárása, engesztelő ítélete. Azok egyikétől kapta meg atyám halálraítéltetésével egyidejűleg a megkegyelmezést, — mely a következő becses okmánynyal adatott tudtára:

„C e r t i f i c a t.

Dass dem. bei diesem Kriegsgerichte wegen Hochverrathes, durch Betheiligung an der ungarischen Revolution, auf freiem Busse in Untersuchung gestandenen, vermög kriegsrechtlichen Urtheils de publ. 7-ten dieses Monats, zum Tode durch den Strang verurteilten Schauspieler, gewesenen Regierungskommissär unter der Insurgentenregierung, Gabriel Egressy, die ihm kriegsrechtlich zuerkannte Strafe, von Seiner Majestät dem Kaiser, mit allerhöchster Entschliessung vom 25-ten August d. J. gänzlich nachgesehen worden ist, wird zu seiner Legitimation liiemit bestätigt.

Vom k. k. Kriegsgerichte

Pest, am 7-ten October 1851.

M i c h a l o w s k i,	N e d e l k o v i c s,
Oberstlieutenant.	Stabsauditor.

Hálás kegyelettel kell megemlékeznem ezidőből az áldott emlékü Fáy András és Ráday Gedeon gróf közbenjárásáról, kik az épen Pesten időző nagy művészbarát: Liechtenstein herczeg közvetett befolyásával atyámat megmentették.

Fáy András, ki atyám iránt ifjúsága óta rokonérzéssel, benső barátsággal viseltetett, — maga fogalmazta a kegyelmi kérvényt, melyet Ráday, régibb ismerősének, a herczegnek adott át, ki azt személyesen nyújtotta be Őfelségének. —

Pedig atyámnak csak egy szavába került volna, nemcsak kegyelmet nyernie, hanem jelentékeny jutalomban is részesülnie az akkori kormánytól; mert biztos tudomása volt az elrejtett korona hollétéről. — Ezt nekünk, családtagjainak is csak akkor mondta meg, mikor a korona már megkerült, — tartván attól, hogy halálraítéltetése miatti rettegésünkben titkát fölfedezhetnének. —

Atyám a korona rejtekhelyét azok egyikétől tudta meg, kik az elásatásnál jelen voltak. — A bizalommal élete árán se tudott volna visszaélni. S a legkímélet-

lenebbül támadt később S—i menekültre, a kit denunciansnak tartott, s a ki — bár erősen mosakodott a gyanúsítás ellen, — atyám minden sértéseit és orombaságait zsebredugta. E meghunyászkodása, valamint-hirtelen meggazdagodása lett aztán S—i valódi árulója.

Atyám megkegyelmeztetése csak növelte bizalmunkat a viszonyok javulása, — a haza jobb jövője iránt, s e bizalom — különösen a külországi események befolyása alatt — évről évre erősödött; míg megértük végre a várvavárt hajnal hasadását. . .

Kibontott nemzeti jelvényeink szinpompájával, s tüzes honfidalok zengése mellett tartotta fényes bevonulását országszerte a magyar divat, — fennen hirdetve a világnak a magyar nemzet egységes összetartását. . .

„Tü nem ény es idők járnak, —
Az ember szíve úgy dagad!“ . . .

sóhajt feltörő hazafiúi érzéssel Jókai, tetőtül talpig magyar díszben. . . .

Majd a megzendült „Rákóczy-induló“ hangjaiba a „Garibaldi himnusz a“ vegyül. . .

Az ébredő tavasz hírnökeiül költőink dalra kelnek, — Tompa a legelsők közül szól hozzá:

„Szellő támad délről, fúdogál melegen.
Oszlatja a jeget a büszke bérczeken,
Üdül a föld, arcán mosoly kezd látszani,
Szegény rabnak végre tágnak lánca!“ . . .

Örtüzeink mindenütt kigyúlnak, s határainkra vetik fényüket.

A vállalkozóbb szellemű ifjúság a szabadságkarozosok elé siet! Én is velük tartok!

A lázas keblek már-már a küzdők diadalzenéjét vélik hallani. . . az apa várja fiát, — a leány jegyesét, — a hitves férjét, — mint a haza megmentőit! . . .

S a míg minden honfi szíve dagad, túlrad az örömtől: a tyámé e közben megreped!

Óh irigylendő üdvözülés! . . .

Vájjon fenntart-e számunkra a sors ily boldog véget: vágyban — örömben halhatni meg a n a g y és elégedett, a teljesen szabad és független m a gyár hazáért!?. . .

Én hiszem! . . . mert Endrődiként — a „s z i - vünkben van!

Óh kikelet! óh emlék! óh remény!

. . . Büszke gálya: szabadság hajója,

Visszakerülsz az idők tengerén! . . .

Mert nem lehet, hogy annyi k ü z d e l e m n e k

D i a d a l á t ne érde meg, nemzetem,

Kell, hogy virulj, kell, hogy boldog, szabad légy,

S hazád egészen a tiéd legyen!“

